

Smaranda ENACHE

Regionalizmus és integráció

Az Európa Tanács Helsinkiben meghozott döntésével valósá vált, hogy Románia számára adott a lehetőség részt venni az európai integráció intézményes folyamataiban, amelyek belátható időn belül egy 28-30 tagú Unióhoz vezetnek; ennek keretében pedig – remélhetőleg egy rugalmas, befogadó és hatékony képlet szerint – a sajátos entitások, az államok, nemzetek, nemzetiségek s mellettük a nyelvi és vallási identitások sokasága él majd egy fedél alatt. Az új, megvalósulni látszó realitás – Románia európai uniós tagsága – először veti fel az állam alapvető reformjának kérdését. Az államnak olyan tényezővé kell válnia, amely sikeresen tesz majd eleget az integrációs kihívásoknak, az Unión belüli versenyhelyzetnek. A folyamat lassú üteme esetünkben nyilvánvalóvá teszi, hogy – függetlenül az eddigi kormányzati politikai elit milyenségétől, a neki tulajdonított jó szándéktól – nem fogalmazódott meg egy olyan koherens terv, amely összhangban lenne az Unió államfőltői és államalatti struktúráival. A még távolról sem meghaladott egy helyben topogás az integráció kudarcának veszélyét hordozza magában, amint az épp e napokban vált érzékelhetővé. Románia rendszerjelleget tehetetlenségének egyik fő magyarázata éppen az Unió működési filozófiájához való alkalmazkodás hiányában rejlik. Az *acquis communautaire* formális – ráadásul gyakran tökéletlen – átvétele távolról sem kielégítő mindaddig, amíg – a szupranacionális modell elfogadásával egyidejűleg – magának az állam szerkezetnek a reformja is éppoly sürgető szükségesség. A stagnálás, sőt visszafejlődés romániai integrációs tapasztalatai azt bizonyítják, hogy egy túlközpontosított állam rugalmas viselkedésre való képessége alacsony, és hosszú távú inerciális szakaszokra tesz hajlamossá.

Leegyszerűsítő beidegződéssel megszoktuk, hogy az Európai Uniót összetevőitől független entitásként kezeljük. Hajlamosak vagyunk kizárólag az Unió globális reformját emlegetni, és csak elvéve hozzuk szóba az Uniót alkotó államok belső reformjának problémáját. Az Unió államainak belső fejlődése a csatlakozás pillanatától napjainkig alapvető paradigmaváltást mutat: a többi nemzetállammal kapcsolatban álló nemzetállamot a nagymértékben decentralizált állam váltja fel, amely föderatív vagy konföderatív típusú kapcsolatrendszerben áll a többi, ugyancsak decentralizált állammal. „E paradigmaváltás következményei óriásiak. Ha korábban minden állam autarchiára, egneműsége és – kevés kivétellel – a hatalom egyetlen centrumba való összpontosítására törekedett, az új paradigma szerint az államoknak kölcsönös függésük és heterogén jellegük mellett el kellett ismerniük, hogy a központok, ha egyáltalán léteznek, már nem egyediek, hanem részei egy sokközpontú, egyre decentralizáltabb hálózatnak, és ez nélkülözhetetlen a túléléshez az új realitások között.” (Daniel J. Elazar: *Az etatizmustól a föderalizmusig – egy paradigmaváltás*, in: *Altera*, 1997/6., Pro Europa Kiadó).

Következésképpen az Unióhoz csatlakozó államok a túlélés érdekében nem korlátozódtak – amint azt nálunk a nemzetállam hívei hiszik – a közösségi joganyaghoz való alkalmazkodásra. Az európai integráció nagy tétje és sikere a közös piac kiépítésével párhuzamosan a nyugat-európai állami entitások alapvető átalakítása volt, melynek során a nemzetállam az integrációs nyomás hatására lényeges metamorfózison ment át. A szuverenitás-attribútumok szupranacionális szintek felé történő átruházásával párhuzamosan végbement a szubnacionális szintekre – azaz történelmi fejlődésük folyamán a nemzetállamok által bekebelezett történelmi régiókra, tartományokra, autonóm területi egységekre – való átruházás folyamata is.

1951-ben az Európai Szén- és Acélközösség megalakulásakor a hat alapító tag közül csupán Németország volt föderatív szerkezetű állam, ké-

- Interjú Frunda Györggyel**
Követendő példa... ♦ 2. oldal
Viorel Coifan
Vajdaság Autonóm Tartomány alkotmányos hatáskörének érvényesítéséről ♦ 2. oldal
Varga Attila
A polgárok szuverenitása ♦ 3. oldal
Bodó Barna
A területi autonómia és a kisebbségek ♦ 3. oldal
Paul Magheru
Az autonómia és a gyámság viszonya ♦ 3. oldal
Caius Dobrescu
Regionális törekvések és identitáspolitikák ♦ 4. oldal
Bíró Béla
Diszkrimináció és diszkrimináció ♦ 5. oldal
Antonela Capelle-Pogăcean
Kétértelmű nemzetek ♦ 6. oldal
Szőcs Géza
Kommentárok a nemzetfogalomhoz ♦ 7. oldal
Fey László
A többség és a kisebbség kisebbségei ♦ 8. oldal
Paul Drumaru
Kisebbségi napló ♦ 9. oldal
Ágoston Hugó
Bukarest mint provincia ♦ 9. oldal
Gerhard Schröder
Németország Európában ♦ 10. oldal
Lionel Jospin
Európa jövője ♦ 10. oldal
Sabina Fati
A nemzeti eszme és a föderalizmus Erdélyben a 20. század elején ♦ 12. oldal
Marius Cosmeanu
Túl önmagunkon és a rosszon (avagy az először jövő és az utolsónak maradó joga) ♦ 14. oldal
Figyelő ♦ 16. oldal

sőbbazonban az Unió valamennyi tagállama átment – fokozatosan – egy jelentős szerkezeti átalakuláson. Így a hetvenes években Olaszország bevezette azt a regionális rendszert, amelyet a háború után a Szövetségesek iktattak alkotmányába. Az 1978-as spanyol alkotmány a gazdaságilag fejlettebb periferikus tartományok autonomista törekvései nyomán tizenhét *comunidades autonomas*-t ismer el, amelyek politikai autonómiával és törvényhozási jogosítványokkal rendelkeznek jó néhány területen. Ezenközben az 1976-os portugál alkotmány előírja a közigazgatási tartományok létrehozását. Belgium az 1970 és 1988 között végrehajtott radikális regionális reformmal erősen központosított államból föderatív állammá alakult át. A francia regionális reform, mely 1972 óta több szakaszon is átment, annak ellenére, hogy egy erősen központosított hagyományú államban megy végbe, folyamatosan halad előre, legújabb fejleménye éppen a korzikai kérdést helyezte az előtérbe. Ausztria 1995-ös csatlakozása révén az Uniónak egy újabb, kimondottan föderatív tagállama van. És a példák sora nem áll megitt, hanem épp ellenkezőleg, az uniós államok integrációjának elmélyülése arányában a fokozatos decentralizációs strukturális modellként nyer teret. A legutóbbi példa, Nagy-Britannia devolúciója talán a leglátványosabb. De még az olyan egységes államok mint Dánia vagy Finnország, keretei között is léteznek autonóm régiók: az elsónél Grönland és a Feröer-szigetek önkormányzata, az utóbbinál pedig az Aland-szigeteké, melyek nagyon széles körű törvényalkotó és közigazgatási jogköröket kaptak. Írország és Görögország regionalizálása, mely a strukturális alapok igénybevétele nyomán bontakozott ki, az integráció kontextusában újabb érveket szolgáltat a nemzetállam szerkezeti reformja mellett. A régiók illetékesen az integráció motorjaivá válnak. Mi több, az Európai Unió egészét érintő *demokráciadeficit*en javít a szuverenitás szubnacionális szintekre való leadása és az, hogy a döntéshozatal közelebb kerüljön a polgárokhoz.

Romániai decentralizációs folyamat rövid áttekintéséből nem tűnnek ki paradigmaváltás elemei. A fejlesztési régiókról, a helyi közigazgatásról és helyi költségvetésről szóló törvények elfogadása még távolról sem jelentti azt a valós decentralizálást, amelyen az Európai Unió államainak többsége átment. A romániai decentralizációs folyamat, melyet a jelenlegi politikai és értelmiségi elit nagymértékben kielégítőnek tart, egy nagy hibában mindenképpen szenved: az autonómia ezen felfogása valójában nem más, mint ugyanannak a túlközpontosított modellnek a fenntartása, amely az egységes nemzetállam homogenizáló reflexének logikáján alapszik, akár a diktatúra államának filozófiája, az egységes modellé, amelyben ha nem nyomják is el kifejezetten, de a legjobb esetben is mellőzik a sokszínűséget, a regionális sajátosságokat, éppúgy, mint a regionális integráló energiákat. A jelenlegi romániai decentralizációs modell értelmében a központi közigazgatási *pattern*-t a helyi adófizető polgár pénzén beépítik a helyi önkormányzatokba, miközben a polgárt magát kizárják annak a közösségi modellnek – döntések útján történő – kialakításából, amelyben él, s amelynek a működéséért adozik. Egy ilyen modell lebénítja az integráláshoz nélkülözhetetlen regionális energiákat, és egy merev államszerkezet fenntartása mellett jelentősen csökkenti Románia integrációs esélyeit.

A valódi decentralizációs filozófia egészen más természetű. A decentralizációnak olyan autonómia kialakítására kell képesnek lennie, amelyben a közös, egységesítő elemeken túl érvényre jutnak a helyi közigazgatási hagyományok, a helyi érdekek, eljárások, a szokásjog és a helyi törvények. Ha a szubsidiaritás nem egyéb, mint a központi *pattern* helyi szintű hasonmása, akkor ennek nincs sok köze a demokráciához, és végeredményben csak ideológiai szempontból különbözik a sztálinista típusú autonómiáktól, melyek azzal a céllal jöttek létre, hogy helyi szinten reprodukálják a központi modellt, s olyan történelmi kalandot jelentettek, amelyek költségeit a kommunista rendszer bukásakor ismertük meg.

Köztudott, hogy Románia különböző közigazgatási rendszerű történelmi tartományokat egyesítő állammá jött létre, és nem találta meg a szükséges egyensúlyt az egységesítő és a differenciáló elemek között. A nemzetállam erőfeszítései egyfolytában a történelmi régiók uniformizálására irányultak, olyan közösségépítő és közigazgatási modellt erőszakoltak azokra, amely alapvetően különbözött a bánásgától vagy az erdélyitől, és bizonyos mértékben a moldvaitól és dobudzsaitól is. Ha e modell hatékonynak bizonyult volna, és nem kiszámíthatatlanságával, intézményi instabilitásával, korrupciós hajlamaival tűnt volna ki, akkor bizonyára el-

Folytatás a 2. oldalon

Folytatás az 1. oldalról

nyerte volna a történelmi tartományok bizalmát. De ez nem következett be még az 1938-tól 1990-ig tartó diktatúrák sorának lezárulásával sem, amely diktatúrák lényegében érintetlenül hagyták az alapvető regionális különbségeket.

Arégiók homogenizálására való törekvés eklektikus eredménye következőképpen nem egy működőképes modell, hanem egy bonyolult és működéséptelen regionális állapot, melyben az intézmények és a helyi történelmi fejlődésből eredő közösségi-közigazgatási mentalitások, valamint a központi kényszerből származó instabil, inkoherens, kiszámíthatatlan modell közötti feszültségek bújnak meg.

Ecivilizációs töréshez (ne feledjük, az Európai Unió tiszteletben tartja és bátorítja a kulturális sokszínűséget, de alapjaiban egy olyan civilizációs konszenzus köré épül, amellyel nem ismer kivételt) egy újabb jelenség járul, melyet a *nemzeti területek instabilitásának* nevezhetünk. Az utóbbi időben egyre nyilvánvalóbb, hogy a csúcson végbemenő politikai váltógazdálkodás Románia törekvéseinek konszenzusosan kialakított irányára tekintetében törést idéz elő, s ez érinti az euroatlanti integráció tervét is. Aggasztó példaként említhetnők a jelenlegi kormányzat *malaise és fatigue*-nak nevezhető megnyilvánulásait, mihelyt az Unió szerződésévkövető logikájának kellene alávetnie magát, amellyel egy időben egyes – most még csak felszámolt kimondott – alternatívák is megfogalmazódnak (melyeket összefoglalóan Románia Moldova Köztársasággal való egyesülésének nevezhetünk). E pesszimista forgatókönyv összefüggésében a regionális építkezés új központokkal és alközpontokkal egészíthetné ki azon döntéshozói kört, amelyben Románia stratégiai opcióit kimunkálják, s amely sikeresen ellensúlyozhatná az euroatlanti folyamat félresiklásának veszélyét, ha az a központ részéről fenyegetne. Az európai közösségi modellhez történelmileg, gazdaságilag és civilizációs szempontból is erőteljesen kapcsolódó nyugati provinciák Románia „megmentőivé” válhatnának, Európa felé húzva az országot.

Következtetésképpen megjegyezhetnénk, hogy a tényleges regionalizálás szükséges, mert a legfontosabb integrációs erők egyikévé válhat, és ezáltal stabilizálná az intézményépítés folyamatát, újrafogalmazná a térség tartós fejlődésének tervét. A regionalizálás az integráció garanciájaként nem mond ellent sem a nemzeti törekvéseknek (a polgárok több mint 65%-a folyamatosan az EU-s integrációra szavaz, közel 80%-a pedig a NATO-ba való belépésre, még a nemzetközi intézmények ellen folytatott rendszeres kampány ellenére is), sem hazánk nemzetközi elkötelezettségének. Ellenkezőleg, a megfélemlítő döntéshozói és közigazgatási jogosítványokkal felruházott régiók az integráció öreivé válhatnak. Kevésbé lényeges, hogy a regionalizációs folyamat zászlóvivője országos vagy regionális politikai entitás, ám világos, hogy egy ilyen szereplő megjelenésének késlekedése/késleltetése veszélyezteti Románia euroatlanti integrációjának egyértelmű opcióját, azt a folyamatot, amely polgártársaink széles körű konszenzusán alapszik, de csak olyan, alacsony kockázatú intézményi kontextusban válhat visszafordíthatatlanná, amely erőegyensúlyon nyugszik.

Fordította: SZOKOLY Elek

1950. Marosvásárhely; a Pro Europa Liga társelnöke; Románia finnországi és észtrországi nagykövete; *România și minoritățile*, dokumentumgyűjtemény, 1997, Marosvásárhely

Interjú FRUNDA Györggyel*

Követendő példa...

Azoknál is több elfoglaltsága közben sikerült szóra bírni, véleménymondásra készítenünk a Vajdasági Autonóm Tartomány platformjáról Frunda Györgyöt, az RMDSZ Maros megyei szenátorát, kétszeres volt államelnökjelöltjét, a román felsőház emberjogi bizottságának elnökét, az Európai Tanács Parlamenti Közgyűlése román küldöttségének tagját. Az Európai Parlamentben Frunda György a jogi bizottság alelnöke, a monitorizációs bizottság valamint a környezetvédelmi, területfejlesztési és helyhatósági bizottság tagja.

– *Arra szeretném megkérni, szenátor úr, hogy a fent felsorolt helyi, országos és európai tisztségeiből eredő rálátással, jogászként és politikusként, értékelje a Provincia múlt havi számában megjelent dokumentumot.*

– Olvasása közben arra gondoltam, ez a dokumentum is bizonyítja, hogy az autonómiának milyen mély gyökerei vannak Vajdaságban. Még akkor is, ha Milosevics gyakorlatilag megszüntette az autonómiát – mert az, ugye, jogilag még a Milosevics-korszakban is létezett, ha leszűkítve, karcsúsítva is –, ez a dokumentum bizonyítja, hogy mennyire fejlett és szerteágazó volt az autonómia Vajdaságban, hogy az autonómia elve mennyire kiterjedt úgyszólván minden társadalmi területre. Hisz nemcsak arról van szó, hogy az autonómia közel hozza a döntést az utca emberéhez, hogy helyi szinten döntheti el, melyik utcát kell leaszfaltozni, vagy mire költsék a helyi pénzeket, vagy hogy magyarul is beszélhessenek a tanácsban; hanem az a platform a gyökereikig menően lebonthatja az autonómia, a decentralizálás elvét és közvetlenül gyakorlatba ülteti a demokratikus elveket. Ennek közvetlen hatása van a gazdasági életre és a szociális körülményekre egyaránt. Ugyanis az autonómia elvét alkalmazzák az igazgatásban, az egészségvéde-

lemben, a betegbiztosításban, a szociális védelemben, a gyermekekkel való gondoskodásban, a nyugdíj- és rokkantsági biztosításban, a munkaugyekben és a foglalkoztatásban, az oktatásban, iskoláztatásban, művelődésben, terület- és településrendezésben, lakásépítésben és lakásügyekben, közfinanszírozásban, mezőgazdaságban, tájékoztatásban, a tulajdonjogi viszonyokban, sportban és környezetvédelemben.

– *Csalódom, ha a bangjában némi sóvárgást érzek?*

– Szükségnek tartottam mindezeket felsorolni, igen, elolvasva az anyagot, párhuzamot vontam a romániai helyzettel. Mi itt még azon küszködünk, hogy valahogy – nehezen – biztosítsuk az anyanyelvhasználatot a közigazgatásban, tehát a közéletnek mindössze az egyik területén – nem minden területén, hanem csak az egyikben. A Vajdaságban tehát egy sokkal komplexebb, átfogóbb törvénytervezetről, elnázést, programról van szó, amely biztosítja az autonómia eleven működését. Hiába kiáltjuk ki ugyanis a decentralizálás, az autonómia elvét, ha például nem tudjuk biztosítani a finanszírozást, tehát a költségvetési autonómiát. A Vajdaságban ezt is megoldják, tehát ami nagyon fontos, és amit követni kell majd itt is, hogy a költségvetési forrásoknak a nagyobbik része helyi szinten maradjon, ne kerüljön az országos költségvetésbe és újraosztásba. Tehát érdemes figyelemmel követni, ahogy ez a platform megpróbálja aktualizálni azt az autonómiát, amely Tió ideje alatt működött a Vajdaságban, s amely nekünk egyfajta „szocialista mennyország” tűnt; mindnyájan tudjuk, hogy ott lehet legjobban kibírni a szocializmust a táborban, az volt a legfogadhatóbb vagy legalábbis a legkevésbé fájdalmas; és, sajnos, ma is tudjuk, hogy számunkra, a romániai magyarság számára még mindig csak cél lehet, még mindig nagyon távol állunk tőle. Persze azt is el kell mondani, hogy egyelőre ez egy platform, egy elképzelés, egy cél, egy terv – hogy miként fog megvalósulni, hogyan fogják alkalmazni, és mi lesz ebből, az nyilvánvalóan a politikától függ. Attól, hogy mennyire lesz hajlandó a belgrádi kormány engedni a helyi autonómiának, mennyire lehet meggyőzni a nehéz gazdasági helyzetben és nehéz nemzeti ruhákban mozgó szerbeket – pontosan arra gondolok, hogy az elmúlt tíz évben a szerbeket nagyon sok ütés, nemzetközi és belső ütés érte, pont azért, mert szerbek, tehát pszichológiailag nagyon nehéz lesz megmagyarázni és elfogadtatni a szerbeket egy ilyen autonómiatervet. Azért is nehéz lesz, mert a realitások megváltoztak. Ugye a Vajdaságba is bevitték szerbeket máshonnan, beköltöztek horvátok, bosnyákok, magyarok, más nemzetiségűek házaiba, és nagyon nehéz lesz ezeknek a behozott embereknek megmagyarázni, hogy az ottani öklakosoknak biztosítani kell a jogukat. Tehát roppant érzékeny kérdés ez, nagy szaktudással és nagy odafigyeléssel kell megoldani, úgy, hogy ezt a sérült népet ne hozza nehezébe helyzetbe, hanem gyógyító hatással legyen, és nemcsak Vajdaságban, hanem egész Szerbiában. Meggyőződésem viszont, hogy ha nehezen lehet alkalmazni, ez az egyedüli megoldás ahhoz, hogy Szerbia behozza a lemaradását, begyógyuljanak a sebei, felzárkózzék Európához. Nincs más megoldás tehát, mint alkalmazni az autonómia és a decentralizáció elveit a Vajdaságban, biztosítani a reális egyenjogúságot a különböző nemzetek és nemzetiségek között és minden állampolgára számára, hogy tehát alanyi jogon biztosítsa a nemzeti közösségeknek és kisebbségeknek az egyenjogúságot a szerb többséggel országos szinten és vajdasági szinten. Ezt nem azért kell megenni most, mert ez az európai trend, hanem azért, mert ez oldja meg azokat a kérdéseket, amelyek megengedik Szerbiának, hogy – mint mondtam – felzárkózzék Európához, és hogy stabilitást biztosítson Vajdaságban és a régióban.

– *Apropó, régiók, regionalizmus, egy majdani elért, tényleges vajdasági autonómia milyen kibatással lehet arra a kistérségre, amelyhez Szerbia, Románia és Magyarország egy-egy kis része is tartozik?*

– Azok a megoldások, amelyek közé az autonómia is tartozik: követendő példa. Pozitív példa. Az Európai Tanácsban mindig ezt hallom, valahány-szor kisebbségi közösségi kérdések merülnek fel, a nyugat-európai kollégáim mindig azt hozzák fel példaként, hogy mindenütt a jogok biztosítása oldotta meg a dolgot. *Mutatis mutandis*, ha én az autonómia kérdését megoldom a Vajdaságban, annyira pozitívan, amennyire ezt a tervet előírja, akkor az biztos, hogy egyrészt megfelel az európai normáknak, és biztos, hogy befolyásolja a szomszédok gondolkodását is.

– *Európa Tanács és jogi normák... Hogyan harmonizálható ez az autonómiaterv az autonómia jogrendszerben, vagy ha régiókra gondolunk, akkor – és ez a státustörvénnyel kapcsolatban is felmerül – az érintett országok jogrendszerében?*

– A nemzetközi jogi keret létezik. Ugyebár az Európai Tanács szintjén elfogadtuk a kisebbségi keretegyezményt, ugyancsak elfogadtuk a Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartáját, és elfogadtuk a Helyi Autonómia Európai Chartáját. Ez a három alapdokumentum már jogi eszköz, mert jogi normákat ír elő, de mellettük még legalább kilenc olyan ajánlás van Európa tanács szinten, amely előírja az alapelveket, biztosítja a nemzetiségek jogait különböző területeken, kezdve az oktatástól és a kultúrától, el egészen a helyi autonómiáig, a közigazgatásig. Tehát ezeknek a dokumentumoknak az alapján meg lehet szerkeszteni azokat a törvényeket, amelyek biztosítják a helyi autonómiát, és ugyanakkor át lehet venni különböző nyugati országok jogrendszeréből azokat a jogi normákat, amelyek biztosítják a kisebbségi, a közösségi autonómiát is. S mivel román politikusok sokszor hivatkoznak a francia példára, befejezésül ezzel élnék én is. Franciaországban például most érték el Korzikában, hogy hatvanegy tagú helyi parlament működik, amely megoldja a helyi kérdéseket, és bár nehézségekbe ütközött a két nyelvűséget most már Franciaország is elfogadja. Persze ennél is pozitívabb példák vannak Európában, lásd a katalán és baszk kérdés megoldását Spanyolországban, Dél-Tirol kérdésének megoldását Olaszországban, a svédeket Finnországban, és folytathatnám – talán nincs is olyan nyugat-európai állam, amely ne szembesült volna a nemzeti kisebbségek kérdéskörével. És ne oldotta volna azt meg. Itt az a kérdés, vagy inkább az a probléma, hogy a mi régiókban, Közép-Kelet-Európában egy ötvenéves lemaradást kell behozni, és valahogy nem úgy kellene okoskodni, hogy mi magunk találgatjuk ki a megoldásokat, találjuk fel a spanyolviaszt, hanem úgy, hogy egyszerűen át kell vennünk a nyugati megoldásokat. Ennek az átvételnek előnye is van: el tudjuk kerülni a nehézségeket, amelyeken a

nyugati államok átesetek, amelyeket – mindenre gondolhatunk, el a terrorakciókig – meg tudtak oldani, fel tudtak számolni; másfelől a nagy távolságot, amely elválaszt bennünket Nyugat-Európától, le tudnánk rövidíteni.

Készítette: ÁGOSTON Hugó

* Az RMDSZ Maros megyei szenátora, a román szenátus emberjogi bizottságának elnöke, az Európa Tanács parlamenti közgyűlése román küldöttségének tagja.

Viorel COIFAN*

Vajdaság Autonóm Tartomány alkotmányos hatáskörének érvényesítéséről

A Szerbia Köztársaság 1990-es alkotmányának 108–112. paragrafusában leírta a Vajdaság tartományra vonatkozó alkotmányos előírások elemzéséből az alábbiakat állapíthatjuk meg:

1. Ez a tartomány régió az Európai Tanács meghatározása értelmében, azaz közvetlenül az állam szintje alatt álló közigazgatási-területi egység, amelynek saját választott önkormányzata van, és rendelkezik az önkormányzat hatásköreinek gyakorlásához szükséges pénzügyi eszközökkel. Ugyanakkor semmiféle jelentős regionális törvényhozói jogkörrel nem rendelkezik, tehát nem sorolható a regionális (Olaszország, Spanyolország) vagy föderális (Németország, Ausztria, Belgium stb.) szerkezetű államok régióinak kategóriájába.

2. Nem ismerjük pontosan a tartomány autonómiájának az 1990-es alkotmány előtti fokát, de úgy gondoljuk, hogy az korlátozott volt. Jugoszlávia különleges szövetségi állami státusából kifolyólag, amelyben végső soron egyetlen párt – a Jugoszláv Kommunista Ligája – tartotta kezében a hatalmat.

Mi a teendő?

Az utolsó évtized politikai eseményei jelentős szerkezeti változásokat hoztak a jugoszláv állam belső szerkezetében. Gyakorlatilag a föderáció már nem létezik, a nemzetközi közvélemény pedig, az európai intézményekkel – az Európai Tanáccsal és az Európai Unióval – egyetemben, konkrét jelzéseket vár arra vonatkozóan, hogy Belgrád megindult a demokrácia és európai struktúrába való beilleszkedés útján.

Az 1990 óta eltelt időszak tapasztalatai azt mutatják, hogy a korábban szövetségi szerkezetű, volt kommunista országok (Sovjetunió, Csehszlovákia, Jugoszlávia) föderalista tervei sikertelennek bizonyultak. Ennek több oka volt: az integrációs törekvések mesterséges volta, a demokrácia alacsony színvonala, a kisebbségi kérdések stb.

Egy ilyen rendszer újjáépítését az Európai Unió szerkezetének alapjait szolgáló elvekre kell alapozni, de a helyi sajátosságokat is figyelembe kell venni. A regionális vagy a szövetségi modell mellett döntés bonyolult kérdés egy „összetett” államban, és körültekintő megközelítést igényel. A regionális és szövetségi megközelítés közötti különbség alapján véve az állam és – föderatív vagy regionális – alegységei közötti, a törvényhozási kompetenciákat illetően viszonyban rejlik. Míg egy szövetségi rendszerben a hatalom a helyi állam – *land* – kezében van, a központi kormányzat pedig csak a külön hatáskörbeutalt jogkörökkel rendelkezik, addig a regionális szerkezetű államok esetében a hatalom a központi kormány kezében van, a régiók pedig csak átruházott jogkörökkel rendelkeznek. Nyilvánvalóan létezik a törvényeknek egy hierarchiája – a szövetségi törvényeknek elsőbbségük van a helyi törvényekkel szemben (*Bundesrecht bricht Landesrecht*) –, következésképpen az igazi autonómiának előfeltétele a kizárólagos jogkörök pontos körülhatárolása.

Véleményünk szerint – és ez egy kizárólagosan elméleti vélemény – Vajdaság mint autonóm tartomány egy regionális szerkezetű Szerbiában találhatja meg a helyét. A szövetségi állam felbomlásához vezető események drámaiságát – ami belső határok módosításával és új államok létrejöttével járt – tekintetbe véve, a méltányos megoldás különleges státusú régiók létrehozása lenne. Vajdaság, Bánáttal együtt, egy közös történelmi tartományt alkotott, amely jelenleg – az első világháborút követő békeszerződések nyomán – megszűnik Románia, Magyarország és Szerbia között. Éppen e sajátosság miatt nagyon fontos az országhatárokon átnyúló együttműködés a Duna–Körös–Maros–Tisza euróregiói keretében.

Nyilvánvaló, hogy a regionális szerkezet kialakítása és Vajdaság tartományvalós autonómiájának visszaszerzése fokozatosan, a köztársasági törvények módosításával, ugyanakkor az Európai Unió törvénykezésével is összhangban kell, hogy megvalósuljon. Ezt a folyamatot nem a történelmi nosztalgia, hanem a harmadik évezred kihívásai – béke, stabilitás, globalizáció – által igényelt pragmatizmus kell, hogy vezérelje. Az első lépést, hogy azt a dokumentum is javasolja, az 1990-es alkotmány módosítása jelentheti. Ezt követi majd a helyi közigazgatás sajátos törvényeinek összhangba hozatala az európai dokumentumokkal és gyakorlattal.

Forrás:

- A helyi autonómia európai chartája
 - A kisebbségi nyelvek európai chartája
 - A határ menti együttműködési keretegyezmény (Madrid, 1982) stb.
- Tehát, hogy időt nyerjünk, arra a valós decentralizációs folyamatra,

amely a szubsidiaritás, a társadalmi összetartás, a tartós fejlesztés elvét követi, rá kell épülnie a Vajdasági Autonóm Tartomány státusának visszaállítását célzó regionalizációs folyamatnak, a fentebb említett európai normáknak megfelelően. A tartomány belső – közigazgatási – szervezési formájától függetlenül viszont nem az a cél, hogy a tartomány átvegye az állam szerepét, és a hatalom ezen a szinten összpontosuljon. Ezért úgy gondoljuk, hogy a Vajdaság és a Szerb Köztársaság viszonyának alkotmányos rendezésével párhuzamosan újra kell szervezni a tartományt és azt alkotó városok/községek viszonyát is. A tartomány státusának a törvényhozói hatalom szempontjából történő újragondolása bonyolult és kényes folyamat. Ugyanakkor ez a jelenlegi kormánykoalíció által kinyilvánított, a normalitáshoz való visszatérést célzó politikai akarat próbája is, az Európa Tanács és az Európai Unió törekvéseinek és gyakorlatának megfelelően.

Fordította: **VENCZEL Enikő**

* A Nemzeti Liberális Párt Temes megyei képviselője, az Európa Tanács Parlamentjének tagja

VARGA Attila*

A polgárok szuverenitása

Az újdítkelt tartományi Végrehajtó Tanács (helyi kormány) által javasolt és a Tartományi Képviselőház (helyi parlament) által március 29-én elfogadott autonómiaplatformot fontos közjogi, alkotmányjogi kezdeményezésként lehet értékelni. Való igaz, a dokumentum elveket rögzít, múltat és jelentet elemez, közösségi törekvéseket mutat be, és nem kodifikált formája egy vagy több jogszabálytervezetnek, ám mindezek ellenére közjogi értékek és elvek határozatlan, mint ahogyan az is, hogy ezen elvek a hatályos alkotmány módosítását, valamint alapvető, az államvezetést érintő sarkalatos jogszabályok megváltoztatását teszik szükségessé. Olyan nagyszabású politikai dokumentumról van tehát szó, amely közjogi formájával és elvi tartalmával általános közjogi és alapvető alkotmányjogi változásokat indukálhat.

Szerbiában (akárcsak Romániában) annyira szembetűnőek a regionális különbségek, ezekre az országokra annyira jellemző az etnikai, vallási, felekezeti, kulturális, civilizációs sokszínűség, hogy csak föderatív alapon, a politikai decentralizáció elvének széles körű alkalmazásával és érvényesítésével lehetne harmonikus, konfliktusmentes, békés és gazdaságilag prosperáló egységbe foglalni őket.

A térség jövőjét, a többségi és kisebbségi nemzeti közösségek kapcsolatának minőségét alapvetően az állam és nemzet viszonyának jövőbeni értelmezése, a nemzeti és európai identitás alakulása fogja eldönteni. Konkrétabban az például, hogy Szerbiában az új demokratikus politikai hatalom tud-e lépni a nemzetállami felfogás XIX. századi állapotán és gyakorlatán, a nemzeti homogenizációs törekvések politikai reflexein, illetve képes lesz-e ezzel egyidejűleg önnön nemzeti érdekeit is felismerve elfogadni a működő autonómiák rendszereinek létjogosultságát.

Részletes elemzés helyett, ami a szerbiai, vajdasági helyzet alapos, mélyreható ismeretének hiányában nem is volna célszerű, elegendőnek tartom a dokumentum néhány általam fontosnak ítélt alapelveinek bemutatását.

Adokumentum preambulumban szerintem két lényeges alapelv jelenik meg nevezetesen, hogy a Vajdaság autonómiája „a polgárok szuverenitásán”, vagyis a népszuverenitáson alapul, illetve hogy alkotmányjogilag az egyéni emberi jogok és a nemzeti közösségek kollektív jogai összhangban állnak.

1.a. A polgárok szuverenitásán alapuló autonómia feltételezi a közvetlen demokrácia formáinak és technikáinak (pl. referendum) széles körű alkalmazását és egy ugyancsak széles társadalmi legitimitással bíró közkepviseleti, törvényhozói jogkörrel felruházott testület működését.

Az alkotmányjog szempontjából és a hatáskörök tartalmának kritériumai alapján megkülönböztethetünk törvényhozói autonómiát és közigazgatási autonómiát. Ebben az értelemben a törvényhozói autonómia azt jelenti, hogy meghatározott témakörökben egy meghatározott testületi hatállyal alkotmányosan elismert, választott testületnek van elsődleges jogalkotói, törvényhozói jogköre. Ez alapvetően különbözik a közigazgatási autonómiától, amely a decentralizáció elvének érvényesítése alapján lényegesen korlátozottabb területeken, közigazgatási felügyelet és közigazgatási bíróság ellenőrzése mellett és szűkebb hatáskörökkel gyakorolva alkothat kötelező erejű jogi normákat.

Jól érzékelhető a különbség, ha megvizsgáljuk a törvényhozói autonómia, illetve a közigazgatási autonómia alapján létrejött döntéshozó, normalkotó hatóságok jogszabályainak törvényességi ellenőrzését. Így a tartományi törvényhozó testület által elfogadott jogszabályokat az ország alkotmánybírósága ellenőrzi, míg a helyi közigazgatás választott hatóságainak normatív tevékenységét a területileg illetékes közigazgatási bíróság ellenőrzi.

1.b. A tartományi Képviselőház és Végrehajtó Tanácsának a dokumentumban igényelt hatáskörei egyértelműen az egyéni és közösségi, kollektív jogok érvényesítésének eszközeiként jelennek meg. A nemzeti identitás megőrzése, fejlesztése például csak a közösségi jogok normatív elismerése révén valósulhat meg.

2. Adokumentum a szubsidiaritás elvét teszi az államigazgatási hatáskörök elosztásának és bizonyos értelemben a hatalom megosztásának

alapelvevé. Eszerint „amit a Szerb Köztársaság és Jugoszláv Szövetségi Köztársaság alkotmánya nem sorol fel a szövetségi állam és a köztársaság illetékességének, az autonóm tartomány illetékességébe tartozik, amit pedig a tartomány statútuma sem határoz meg a tartomány illetékességének, a községek illetékességébe tartozik.” (III. fejezet)

A közigazgatásilag centralizált államokban az általános hatáskör a központi hatóságoknál van olyan módon, hogy az alacsonyabb szintű hatóságoknál nevesítik, kivételekként az ő hatásköreiket. Ha a dokumentum vonatkozó előírásait alapelvekként elfogadják, az általános hatáskörök, elvből, az alacsonyabb szinteken vannak, míg azon feladat- és hatáskörök, melyeket ezeknek tudnak ellátni, kivételekként, tételesen megjelölve a következő szintű hatóságoknál jelennek meg.

A hatalommegosztás elvének van egy hagyományos tartalmú vetülete, amely a legfontosabb állami feladatokat, attribútumokat sorolja három hatalmi ágba (törvényhozói, végrehajtói, bírói). Ha ez a hatalommegosztás horizontális modelljét jelenti, a jelenlegi társadalmi, politikai valóság indokolttá teheti a vertikális, területi modellt is. Hiszen területileg behatárolt területen érvényesülhet a hatalommegosztás elve akár föderáció formájában, akár a decentralizáció következményeként a főhatalmi jogosítványok egy részének a helyi választott hatóságokra történő átruházása révén.

3. A következő észrevétel az, hogy a szöveg tartalmából egyértelműen kiderül: nem etnikai jellegű autonómiáról van szó, hanem olyan átfogó autonómia-rendszerről, amely területi alapú, hatáskörében általános jellegű, hiszen az élet valamennyi területét normatív módon szabályozhatja, ha nincs tételesen, alkotmányos erejű jogszabályban magasabb szintű hatásra utalva.

Ugyanakkor a hatáskörök megállapításánál figyelembe vették a térség, Vajdaság tartomány etnikai, vallási, civilizációs, földrajzi, történelmi sajátosságait, ami biztosíthatja egyrészt a nemzeti önazonosság megőrzését, megélését, fejlesztését valamennyi nemzeti közösség számára, másrészt azt a biztonsgátudatot, amely az ezt szavatoló jogok szabad érvényesítéséből adódhat.

4. Lényeges, általános eleme a dokumentumnak, hogy a megfogalmazott törekvéseket jogállami eszközökkel és jogkövető magatartással kívánja elérni, illetve hogy az igényelt alkotmányos módosítások nem sértik az ország területi integritását.

Asoknemzetiségű Jugoszláviában az elmúlt tíz esztendőben talán csak a vajdasági magyar nemzeti közösség volt az, amely célkitűzéseit békés úton, a jog eszközeivel, az érvek és az érvelés erejével kívánta megvalósítani. Így e közösség eddigi törekvéseinek helyességét, módszereinek méltányosságát igazolja, hogy most a tartomány törvényhozói politikai döntés, parlamenti határozat alapján, békés úton kezdeményeznek nagyszabású közjogi, alkotmányos reformot.

Nem kevésbé jelentős, hogy a módosítások, indítványok nem vezetnek a területi integritás megsértéséhez, amit a mindenkori szerb vezetésnek szintén értékelnie kellene, tekintettel elhibázott, agresszív nacionalista politikájának köszönhető területvesztéseire. Az bizonyos, hogy amikor egy hatalom, egy kormány saját állampolgárainak törekvéseivel szemben a területi integritás elvét hangsúlyozza, azzal csupán leplezi, hogy nem sok hajlandóságot mutat a politikai hatalom megosztására.

5. Végzetül pedig valószínű, hogy ha Jugoszlávia, illetve Szerbia képes lesz egy átfogó, mélyreható, a dokumentum szellemének megfelelő közjogi és alkotmányos szemléletváltásra, ennek politikai, társadalmi és normatív elfogadására, esélye lesz a felzárkózásra, az európai érték- és intézményrendszerbe való betagozódásra. A vajdasági kezdeményezés pedig, ha megvalósulna, ha beépülne az emberek tudatába, és az interetnikus kapcsolatok mércéjévé válna, akár modellértékű is lehetne Európa ezen zaklatott térsége számára.

A nyugati demokráciák tapasztalatainak tanulságai mindenesetre azt mutatják, hogy a hatalommegosztás intézményi és funkcionális működésénél megfelelően differenciált politikai alrendszerek kell kialakítani, melyek autonóm működése biztosíthatja az egész rendszer (az állam és a társadalom) stabilitását.

* Az RMDSZ Szatmár megyei képviselője

BODÓ Barna*

A területi autonómia és a kisebbségek

A kilencvenes évek egyik visszatérő, normatív és gyakorlati szempontból egyaránt releváns kérdése: a közép-kelet-európai térség országaiban az általános demokratizáció mennyiben és milyen távon képes a kisebbségi nemzeti közösségeknek és/vagy tagjaiknak a szabad identitásválasztást illető jogok elvárásait kielégíteni. A szabad identitásválasztás – Bíró Gáspárt idézve – elválaszthatatlan az önrendelkezés jogától. Azaz „szakítani kell a kisebbségek absztrakt egyenjogúságának elvével”, ugyanis még a hagyományosan demokratikus társadalmak esetében is – nem csupán a türelmetlen és előítéletekkel terhes Közép-Kelet-Európában – a kisebbségeknek rendelkezniük kell valamilyen „közhatalmi jogosítványokkal rendelkező köztestülettel”.

A *Provincia* státustörvényvitájában két szerző – Bakk Miklós és Molnár Gusztáv – is felveti a kérdést: egy terület/régió – esetünkben a Vajdaság – autonómiája mennyiben változtatja meg az ott élő kisebbség jövőképét? Bakk Miklós jelzi, a modernitás megkettőzte a nemzetet mint közösséghez való viszonyunkat, a tudatos-akaratlagos (vala)hovatartozást szembeállította a szerves közösségek eszméjével. Ezen megkettőződés kisebbségi jövőképpel pluralizmushoz (is) vezet, aszerint, hogy a politikai építkezés a létező egyéni/közösségi lojalitásokat miként veszi számba. A státusvita központi kérdését fogalmazza meg minden bizonnyal Bakk Miklós, amikor kijelenti: „a határon túli magyarság fennmaradása és kulturális reprodukciója éppenséggel egyfajta politikai szétfejlődés révén válik lehetségessé” (*Provincia*, 2001/5).

Két jövőképről lehet szólni, érvek is felhozhatók különbözőségük mellett: egyik esetben az anyaországgal kialakított viszony, a másikban az állampolgársági köteleknek való elsődlegesség. Ezzel a vaglyagossággal, az egyik vagy másik jövőkép egyedi és a másikat kizáró választhatóságával viszont olyan irányba terelődik/terelhető a vita, amely alighanem a lényegét rejti el. És nem azért, mert vita tárgyává kell (ene) tenni azt is, hogy mit értünk egységes magyar nemzeten (lásd: Molnár Gusztáv, *Provincia*, 2001/5), hanem mert a napirenden lévő (re)integráció kinyilvánítottan azaz számszámol, hogy a határon túli magyarság – jelenlegi szálláshelyein marad. Az öszmagyar kulturális (re)integráció valóban rendelkezik politikai dimenzióval is, csak hogy kisebbségi nemzeti közösségek távlati megmaradása végső soron éppen azon köztestületi jogosítványoktól függ, amelyeket a többségi társadalom politikuma biztosíthat számukra. A kisebbségi nemzeti közösségek megmaradása, politikai szubjektivitás hiányában, hosszú távon a térség német példát jelenti: a hazavándorlás. A kisebbségi közösségszervezeteinek kormányzati felelősségvállalásával az a gond, hogy a számukra legfontosabb kérdésben válnak tehetetlenné: a kormányzati „egenrangúsítás” következtében válnak másodlagossá a közösség sajátos kérdései. Ahol koalíciós szerződés a kormányzati együttműködés alapja (Slovákiában), éppen ezen szerződés tiltja meg a kisebbségi szervezet számára az autonómia kérdésének a felvetését (is).

Mit jelent (het) a vajdasági magyarság vonatkozásában a tervezett-igényelt tartományi autonómia? A nyelvi jogok vonatkozásában mindenképpen előrelépést. A regionális törvénykezés feltehetően empatikusabban nyúl majd a kisebbségi kérdéshez – az együttélés tapasztalata erre szinte kötelezi. Ennek ellenére az autonómiaplatform szövegének egyszerű lektorálása is világossá teszi: nem a kisebbségekről, még csak nem is az etnikumok közötti együttélésről szól, hanem egy olyan térség önépítkezéséről, amelyet történelme és sajátossága egyedi jegyekkel látott el, amelyekről lemondani nem kíván – pontosabban visszaköveteli azt a politikai státust, amivel régebb, más formában, már rendelkezett. A kérdés természetesen az a terület autonómiája viszi-e a kisebbségi ügyet előre, a politikai szubjektív intenzív kereteinek megvalósítása felé. Ide tartozik a Daniel Vighi által felvetett decentralizációs igény is. A területi autonómia elfogadása vagy a decentralizáció a kisebbségi jogérvényesítésnek (a politikai folyamatok és a mentális sablonok vonatkozásában) valóban szükséges előfeltétele – de semmi több. Példaként a belgiumi helyzet idézhető, időbeli közelsége okán is: nem a regionalizáció segített kidolgozni a nemzeti kisebbségek politikai szubjektívát biztosító struktúráit, éppen fordítva: a kisebbségkérdés kezelésének vált keretévé a regionalizmus.

* A Temes megyei tanács művelődési bizottságának elnöke

Paul MAGHERU*

Az autonómia és a gyámság viszonya

Nem ismerem, s emiatt bocsánatot kérek, a *Provincia* árnú folyóiratot. Mint nagyrománias és értelmiség, a provinciák, a peremre szorítottak, az általában gengek és elnyomottak felemelése mellett vagyok, *figgetlenül azok nemzetiségétől*, fejlesztésük és európai módon való kezelésük mellett, beleértve a decentralizálást is, de, bocsáss meg, Uram, *itt és most* ez az én hitem, nem etnikai, szeparatista alapokon. Szeretem az *autonómiát*, az emberi méltóság és szabadság elidegeníthetetlen attribútumát, harcolok érte, és elfogadom. Fenntartom azonban, hogy az autonómiát filozófiailag helyesen, szigorúan értelmezem. Számomra az autonómia nem szabad döntéshozókat jelent, nem is abszolút, féktelen, jogtalan szabadságot. Számomra az autonómia nagyobb tiszteletet és nagyobb felelősséget jelent a törvényelőtt. Engedjék meg, hogy bevalljak valami látszólag sokkolót: bizonyos körülmények között az autonómia veszélyesebb, mint a gyámság.

Amíg pedig az autonóm tartományokat illeti, függetlenül attól, hogy azok a székehekéi, az albánokéi, a magyarokéi vagy más országbeli románokéi, a fenti megállapításoknak megfelelően visszataszít minden, ami egy nemzetállamban etnikai, szeparatista kritériumok alapján jön létre. Bármilyen autonómiával egyetértek, de csak a fentebb kifejtett komoly értelemben, vagyis csak az etnikumok *legitim* jogai és kötelezettségei határain belül, amelyeket minden ország alkotmánya előír.

Övd meg, Uram, a románokat!

Fordította: **HADHÁZY Zsuzsa**

* ANagy-Románia Párt Bihar megyei képviselője

Caius DOBRESCU

Regionális törekvések és identitáspolitikák

Az Emil Constantinescu mandátuma utolsó negyedében nagy megátalkodottsággal támadó újságírók egyik kedvenc vesszőparipája az volt, hogy az elnök regionális szintű vezetőnek képzelte magát. E hivatalos bírálók úgy látták, hogy a volt államfő ilyen irányú ambíciói csupán arra szolgáltak, hogy kidomborítsák, mennyire híján volt az 1996–2000 közötti kormányzat a realizmusnak és pragmatizmusnak. Egyes román politikai kommentátorok szerint az a tény, hogy ő a primus inter pares rangjára áhítozott a délkelet-európai térségben, az elidegenedés egy tünete volt, amellyel szemben a társadalmi és gazdasági válság folyamatosan meghaladhatatlan valósága áll, a krónikus alulfejlettség pályájára való kerüléssel fenyegetően Romániát.

Nyilvánvaló azonban, hogy – függetlenül minden esetleges gögtől és becsvágytól – a regionális hegemonia nem lehet egyéni cél; inkább egy ambiciózus és megkerülhetetlen kollektív tervnek kell lennie, amelynek azokon a természeti, gazdasági, demográfiai, társadalmi, katonai vagy kulturális erőforrásokon kell alapulnia, amelyek Romániának egy ilyen státust biztosíthatnak. Számít az ország nagysága is, jóllehet egyre kevésbé abban a világban, amelyben az „elszabadult” információk technológia gyorsan megváltoztatja a geopolitikai valóságokat. S ha a térképre tekintünk, máris látjuk, hogy tekintetben – mondjuk így – Romániának vannak még kijátszatlan kártyái.

Ha igaz is, hogy a gyenge gazdasági teljesítmények nem biztosítják az alapot egy ilyen politikai, diplomáciai, katonai státus elnyeréséhez, a kérdés mégis felmerül: tévedünk-e, mikor azt hisszük, hogy az önbizalom mozgósításával – többek közt éppen méreteinkre és erőforrásainkra való hivatkozással – esetleg hatékonyan segíthetnénk egy jóval bátorítóbb gazdasági fejlődést? Feltételezem, az elnök feladata távlati terveket s irányt javasolni, hogy miképp lehetne a kollektív identitásukat újraalkotni. E tekintetben legitím (s talán produktív) módon sugalmazta Constantinescu Románia polgárainak, hogy az ország, amelyben élnek, rendelkezik azokkal a tartalékokkal, amelyekkel meg lehet azonosítani a térségben. Anélkül is inkább, mert a Cotroceni-palota volt lakójának demokratikus és liberális előlétele garancia volt arra, hogy nem olyan – a Balkán fölötti – román szupremáciára gondolt, mint a fiatal Cioran legionárius révéleteiben, hanem csupán arra, hogy országunk az áru, tőke, szolgáltatás és a személyek szabad forgalmát dinamizáló, jelentős (talán a legfontosabb), demokratizáló, decentralizációt elősegítő és biztonságot növelő tényezővé válhat e térségben.

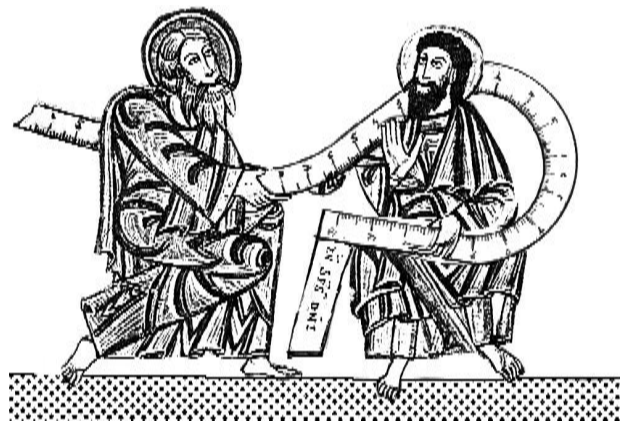
Ha e regionális törekvések a közvetlen adatok tükrében irreálisnak tűnhetnek is, vajon zsigeri elutasításuk a realizmust bizonyítja-e, avagy inkább a távlatföltérő képzelőerő hiányát? Ha a méltóságra és – klasszikusaink szavával – a „dicsőségre” való hivatkozás nevésségesnek tűnik is, amikor olyan kormány részéről hangzik el, amely nem tudott egy egészséges gazdasági fejlődést megalapozni, vajon az ilyen ideálok *de plano* elutasítása elfogadható-e, hihető-e, ha olyan „véleményvezérek” részéről jön, akik általában sem tudnak jövősterveket megfogalmazni?

Olvasóim meglepettsége bizonyára nem lesz kicsiny, ha megtudják, hogy mindezt bevezetőnek szántam ahhoz, hogy a *Provincia* korábbi számában megjelent, a szomszédos országokban élő magyarokról szóló törvény – a budapesti parlamentben a közeljövőben végzavarásra kerülő – tervezetéről szóljak (2001, 5. szám, 2–3. old.). Milyen kapcsolat lehet Románia kicsiny nagyságra való törekvései és eme – a szóban forgó (vagy érintett) országok nyilvános vitáiban olyannyira jelen levő – dokumentum között? A kapcsolat akkor vált nyilvánvalóvá számomra, amikor elolvastam az első fejezet („Általános rendelkezések”) első paragrafusát, amelyből kiderül, hogy a törvény hatálya a Horvát Köztársaságban, a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságban, az Osztrák Köztársaságban, a Romániában, a Szlovén Köztársaságban, a Szlovák Köztársaságban vagy Ukrajnában lakóhellyel rendelkező, nem magyar állampolgárságú magyar nemzetiségű személyekre terjed ki.

A térkép segítségével – melyet a szerkesztők az alkalomnak megfelelően a szöveg közepébe illesztettek – világosan megértettem Magyarország rendkívüli stratégiai pozícióját, melyet a fejlett Nyugat – ahova nemcsak területi közelsége, hanem az Ausztriával (s rajta keresztül Németországgal, az Európai Unió gazdasági motorjával) való történelmi és kulturális kapcsolatai révén is tartozik –, a volt kommunista világ szürke zónája (ide Szlovákia, Horvátország, Szlovénia

és Románia tartozik, jóllehet, eléggé eltérő kilátásokkal) és az Orosz Föderáció gazdasági és politikai befolyási térsége – ez magába foglalja a szomszédos Ukrajnát is – között elfoglal.

Meg kell vallanom: eddig nem éreztem Magyarországot e centráris szerepét a geopolitika vagy geostratégia konvencionális fogalmi alapján. Úgy tűnt, hogy helyzetének egyedülisége, sajátos volta két lényeges tényező összefonódásából adódik: 1. a piacgazdasági reformok rendkívül előrehaladott volta, amely a posztkommunista Európa legdinamikusabban fejlődő és a legjobb kilátásokkal rendelkező gazdaságává avatta; 2. ama tény, hogy Magyarországot összes szomszédaihoz történelmi magyar kisebbségek léte köti, melyek azokon a területeken élve jól szervezett politikai és gazdasági élettel rendelkeznek. E viszonyítási rendszeren belül Magyarország rendelkezik mindazokkal az elemekkel, amelyekkel az európai uniós bővítés i folyamatban, maga előtt tudva a nyugati szövetségesek, valamint az Orosz Föderáció közötti viszonyok átalakításának perspektíváját, regionális vezető szerepre tehet szert. Ennek érdekében azonban lényeges az, hogy a szomszédos államokban élő magyarok aktív közvetítői, katalizátorai legyenek az investíciós folyamatoknak, a gazdasági kapcsolatoknak és a politikai bizalomnak, és nem utolsósorban: a gazdasági cseréknek. Gyakorlatiasan mérlegelve e helyzetet, mindezen közösségek közvetítői szerepükkel sokat nyernének mind kollektív jogaik tekintetében, mind gazdasági szempontból. Egy ilyen viszonyrendszer egyébként lehetőséget teremtene, hogy lojálisak maradjanak ahhoz az államhoz, amelynek polgárai, s hogy ezzel egy időben az anyamemzet politikai presztízsét is növeljék (e presztízsnek minden esélye megvan, hogy növekedést és jóléti eredményezzen).

Anik Sándor: Montázs a Visegrádi Kódex motívumainak felhasználásával

Véleményem szerint a budapesti parlament kísérlete, hogy jogi megoldást találjon a szomszéd országokban élő magyarok jogállására, része a magyar identitás újrafogalmazása folyamatának, amelyre a délkelet-európai összefüggések között szükség van. Ennek a jele, hogy egy – a NATO és az Európai Unió által előírt feltételeknek eleget tevő – „előre látható” fejlődési periódust követően a szomszédos ország a politikai építkezés terén kezdi megengedni magának a kreativitás és újítás luxusát. Az, hogy a köztvitákba visszatért a magyar nemzet etnikulturális és állami határainak drámai egymásra nem tevődésének a kérdése, annak a bizonyítéka, hogy Magyarország számára felmerült identitása újrafogalmazásának problémája, s hogy tudatában van annak: regionális szinten is hasznosítani tudja azt a hatalmát és presztízsét, amelyet gazdasági és politikai reformjai sikere révén ért el.

Regionális vezetőszerp megszerzésének útjában álló nehézségek azzal kapcsolatosak, hogy a potencialitásait érvényesíteni kívánó Magyarországnak olyan megoldást kell találnia a szomszédos országokban élő magyar közösségekkel való kapcsolatainak normalizálására és aktivizálására, amely nem árt a szomszédos országokkal kialakított kapcsolatoknak, hanem éppen ellenkezőleg, erősíti azokat. Ugyanakkor egy ilyen cél annak teljesen újszerű átgondolását is megköveteli, amit (szakzsargonból átvett kifejezéssel) a saját identitás menedzselésének lehetne nevezni. A homogenizáló, szabályozó, centralizáló politikák – legyenek akár adminisztratív, akár kulturális jellegűek –, amelyek a XIX. századtól kezdődően jellemzik a nemzetépítést, teljesen kontraproduktívvá váltak egy olyan korszakban és geopolitikai kontextusban, amelyben a hatalmat nem az erőforrások módszeres és autoritárius ellenőrzése biztosítja, hanem az információkhoz való hozzáférés, az új helyzetekhez való gyors alkalmazkodás és a közvetítés képessége, az adottságok és lehetőségek összekapcsolása politikai, gazdasági és kulturális téren.

A klasszikus felfogás mód szerint a rend feltételezi, hogy az összes elemeket egyazon hálózatra integrálják, amelynek jól meghatározott központja van, de legalábbis egyazon térben tartás, amelynek kiterjedési határait ellenőrizni lehessen (esetleg mind az előbbi, mind az utóbbit). A 2001. év realitásainak inkább megfelelő felfogásban azonban a rend egy komplex és plurális egyensúlyfenntartást jelent, amely a közelségre épülő társulásokon alapszik, és amely aktív és kreatív viselkedésre kötelez, mert egyetlen megoldás sem te-

kinthető realista módon egyszer s mindenkorra adótnak. Használhatnánk a „posztmodern” kifejezést is e második modell leírására, ez azonban – véleményem szerint – kontraproduktív lenne, mivel azt a téves benyomást keltené, hogy tudjuk, miről beszélünk, hogy diagnóztizált állapotunk meg, és receptet adtunk. Valójában egy ilyen öngyógyító és önkormányzó eljárás a döntés nagy intellektuális erőfeszítést igényelő kidolgozását, rugalmassá tételezt és a hozzá való érzelmi alkalmazkodást feltételezi, amelyet a „posztmodernizmus” panacea-fogalma inkább elrejtene próbál.

A délkelet-európai térség mindegyik országában sor kerül ezekre az átalakulásokra, amelyeknek nehézsége és komplexitása abból adódik, hogy még Nyugat-Európában sem zárultak le. Ennek ellenére Magyarország – úgy tűnik – abban a helyzetben van, hogy a térség országaihoz képest hamarabb végre tudja hajtani ezt az ugrást és – hogy úgy mondjam – messzebbre is, éppen azon két sajátosságnak köszönhetően, amelyről fennebb szó volt: egyrészt rendkívüli előnye miatt, amelyre a gazdasági, politikai, társadalmi átalakulás során szert tett, másrészt ama tény folytán, hogy a magyarság jelentős része – etnikai és kulturális értelemben – a határokon kívül él. Másrészt szólván, Magyarország a klasszikus értelemben nem valószínű, hogy megemelti nemzetiségét, ezért az összetartozással és kohézióval kapcsolatos céljaihoz, azok megvalósításához másfajta fogalmakat és eszközöket vesz igénybe. A magyar társadalom rendkívüli alkalmazkodási és megújulási képessége – amelynek már eddig is tanúbizonyságát adta – komoly bizonyítékként jöhet számításba amellett, hogy Magyarországon egy ilyen típusú fejlődésnek komoly esélyei vannak a megvalósuláshoz.

Mi a jelentősége ebben az összefüggésben a szomszédos országokban élőkről szóló törvénytervezetnek? Egyes elemzők az egységes és homogén nemzet koncepciójának egyértelmű felvállalását olvasták ki belőle – egyfajta jelzést a XIX. század fogalomvilágához való visszatérésnek. Gabriel Andreescu e folyamatot egyenesen az emberi és kisebbségi jogok tekintetében eddig elért eredmények közvetlen veszélybe sodrásának tekintti, mind regionális, mind európai szinten. Borbély Zsolt Attila, épp ellenkezőleg, elégedetten nyugtázza azt, amit a magyar nemzetet integráló és egységesítő koncepció nyilvános felvállalásának tekint. Véleményem szerint mind az előbb idézett szerző pesszimizmusa, mind az utóbbi optimizmusa eltekint a törvénytervezet összetett, „tranzakcionális” jellegétől. Nyilvánvalóknak tűnik, hogy annak ellenére, hogy a magyar politikai színtér főbb szereplői – minden jel szerint – támogatják a tervezetet, mögötte nincs egységes, világosan körvonalozott vízió a nemzet jövőjéről. Ennek oka az, hogy – egyrészt – a fogalmi kidolgozás még folyamatban van, s hogy még a legkonzervatívabbaknak is figyelembe kell venniük az európai előírásokat és filozófiát, másrészt hogy a nemzetfelfogások és -definíciók éppoly eltérőek Budapesten is, mint Bukarestben, még akkor is, ha az eltérő/ellentétes nézőpontok képviselői nem mindig értik vagy akarják érteni, mi választja el őket.

Úgy vélem, a megszavazott törvény még a jelen tervezetnél is kétértelműbb lesz, de épp e kétértelműsége – a nyitottság, a rugalmasság jelle – kell jó jelnek tekintenünk mind a szomszédos országok szempontjából – melyek nem kényszerülnek arra, hogy hasonló eszközökkel válaszoljanak az agresszív pánmagyar tervek valós vagy képzelte újraélesztésére –, mind pedig a Magyarországból, amely ekként geopolitikai térségünkben megőrizheti az európaiság écsapatának kijáró presztízsét s ezzel az esélyt is, hogy a regionális vezető hatalom státusára szert tegyen.

Legfontosabb érveim, mellyel a kétértelműségről és határozatlanságról szólok, az, hogy bár a törvény folyamatosan kulturális politikára hivatkozik, azt nem határozza meg ebben a jogi szövegben (nem is áll módjában). A törvény csupán a kulturális politika infrastrukturáját körvonalazza, holott – perspektívikusan – éppen ennek megfogalmazása lesz fontos. Másrészt szólván, milyen üzenetet küld majd Budapest azokon a csatornákon, amelyeket – ezzel a törvénnyel is – létrehoz a szomszédos államok magyar közösségei, maguk szomszédos államok s nem utolsósorban az Európai Unió felé? A dagályos önafirmáció, az ezeréves hősiesség, az ősi és egyenműidentitás üzenete lesz-e ez, avagy egy liberális, enyhülést, realizmust és hatékonyságot, a sokféleség és a másság tiszteletét, a békés kreativitást, az európai és demokratikus értékek és a tolerancia felvállalását megfogalmazó üzenet?

Közel egy éves budapesti tartózkodásom (1996–97) alapján meg vagyok győződve, hogy a választás döntően a „barátságos változat” mellett szól majd. A budapesti kormány(ok) majdani kulturális politikáinak az elemzése azonban mindenképpen egy – amennyire szükséges, éppannyira érdekes – feladat lesz. Egy közvetlen (és minimális) betekintést a szomszédos országokban s a nagy európai fővárosokban működő magyar kulturális központok programjai révén máris kaphatnánk. Az elmúlt tíz év programjainak tartalmi vizsgálata, úgy vélem, nagyon is érdekes lenne a magyar identitást megjelenítő új diskurzusok körvonalazásában, annak felmérésében, hogy ez idővel zártabbá-e, avagy nyitottabbá válik. Egy ilyen elemzés kimondottan releváns lenne: egyrészt azért, mert lényeges ismereteket nyújtana azokról a nagyobb folyamatokról, amelyekbe e törvény beilleszkedik, másrészt mert bebizonyítaná, lényeges kapcsolat áll

fenn a kulturális politika és a kül-, a biztonsági, sőt, a gazdasági, pénzügyi és kereskedelmi politikai koncepciók kidolgozása között. A *Provincia* megfelelő keretet nyújthatna egy ilyen elemzés kezdeményezéséhez – sőt, annak egy román–magyar komparatista távlatba helyezéséhez is.

Végül egy utolsó megjegyzés: lehet, hogy Magyarország regionális kulcsszerepe aggasztja majd egyes szomszédait, talán még inkább, mint a magyar kisebbségek védelmezése örvén történeti „belügyekbe való beavatkozás”. El kell azonban mondanom, hogy véleményem szerint e regionális szerep szorosan összefügg az európai integrációs folyamatok elmélyülésével és felgyorsulásával a világ ezen részén. Ha Budapest azon intenzív cserék hálózati központja lesz, amelyek technológiát, információt, politikai üzeneteket, javakat, szolgáltatásokat és személyeket közvetítenek Európa (és főleg a német gazdasági térség), valamint övezetünk integrációs folyamatban lemaradt országai között, akkor ez azt fogja bizonyítani, hogy az integráció folytatódik, hogy élő folyamatról van szó, s nem bükkfanyelvű retorika az egész.

Romániaszempontról (mivel helyzete, geopolitikai szempontból, végzetesen marginális) egy ilyen fejlődési folyamat lényegében pozitív: egy páneurópai hálózat aktív központját jelentő Budapest lényeges közeledést jelent magához Európához. Ilyen összefüggésben nem Magyarország esetleges regionális vezető szerepre való törekvése kellene, hogy aggaszson bennünket, hiszen egy ilyen szerep felvállalása közvetlenül és eltéphetetlenül a magyar identitáspolitikák demokratikus, liberális, plurális és nyitottságra igényt tartó kibontakozásához kötődik. Sokkal inkább a politikai törekvés és képzelőerő hiánya volna aggasztó (mint a cikk elején megidézett román helyzet esetében), ami a rögeszmés önközpontúság és „metafizikus” elszigetelődés állandósulásához vezetne.

Fordította: **BAKK Miklós**

1966, Brassó; Transilvania Egyetem, lektor; *Semizei legáti și rentieri*, 2001, Bukarest.

BÍRÓ Béla

Diszkrimináció és diszkrimináció

Amagyar státustörvény kapcsán a leggyakoribb kifogás, hogy diszkriminatív: a környező államok többségi népességét hátrányosan megkülönbözteti a magyarral szemben. De hogy a „sérelem” valóban fennáll-e, s ha igen, miben áll, azt a tétel megfogalmazói meg sem próbálják módszeresen (azaz a homályos utalásokon túlmenően) bizonyítani. Ami korántsem véletlen.

A diszkrimináció terminus ugyanis politológiai és jogi vonatkozásban egyaránt figyelemreméltóan tisztázatlan.

1.

Kézdjük azzal, hogy a diszkrimináció, azaz a megkülönböztetés elve (melyet nemrég még a „szeparatizmus” fogalmával is szokás volt megbélyegezni) a társadalmi rendszer kiegyensúlyozott működésének sine qua non-ja. A *különbözés* és a *különbözőség* tényének tilalma nem a demokratikus, hanem a totalitáris rendszerek alapsajátossága. A demokratikusan működő gazdasági érdekcsoportok, társadalmi szervezetek, szakmai intézmények, kulturális irányzatok, politikai pártok stb. mindig világosan megkülönböztetik magukat az eltérő jellegű vagy hasonló csoportoktól, szervezeteiktől, intézményektől, irányzatoktól, pártoktól. A diszkrimináció tilalma – rájuk vagy tagjaikra alkalmazva – magának a demokratikus rendszernek a betiltásával volna egyenértékű.

De a diszkriminációra is érvényesnek kell lennie a liberális demokrácia alapszabályának: szabadsága csak addig terjedhet, amíg nem sérti mások hasonló szabadságát. Ez a feltétel pedig csak addig teljesül, amíg egy csoport tagjai a diszkriminációt önmagukra vonatkoztatják: amíg az a demokratikus versenyben való részvétel igényének bejelentésével egyenértékű. A diszkrimináció következő képpen csak abban az esetben elítélendő, ha valamely csoportot – annak megkülönböztető jegyei alapján – egy másik csoport (vagy csoportok) nyíltan vagy rejtetten megpróbál(nak) kirekeszteni a demokratikus versenyből.

Ennek a fajta kirekesztésnek ősrégi hagyományai vannak. A rabszolgákat már a görög demokrácia is kitiltotta a politikából. Más társadalmak az alsóbb társadalmi osztályok tagjait helyezték kívül az „alkotmány sáncain”. S a nők is csak a legújabb időkben válhattak a férfakkal egyenjogúvá.

A modern demokrácia azzal, hogy a társadalom minden tagjának törvény előtti egyenlőségét tette meg önnön alapelvül, a társadalmon belül elvileg felszámolta ennek a hátrányos-előnyös megkülönböztetésnek minden évi alapját. (Nyilvánvaló: ami az egyik csoportra hátrányos, az más csoportokra nézve mindig előnyös is, hiszen a politikai közösséghez való tartozás előnyeinek preferenciális „elosztását” eredményezi.) A törvény előtt minden állampolgár egyenlővé vált, hiszen az állampolgár fogalmát ettől kezdve pusztán az adott állami közösséghez való tartozás definiálta, megalkotása során minden egyéb identitásjegytől elvonkoztatták. Így válhatott a („politikai közösségen” belüli) megkülönböztetés tilalma általában is a hátrányos(-előnyös) megkülönböztetés szinonimájává. (A két fogalom azonosítása, mint láttuk, nem magától értetődő.)

Ezzel azonban a diszkrimináció mint olyan korántsem szűnt meg. Csupán a diszkriminálható személyek köre „szűkült” tovább. A kirekesztő jellegű diszkrimináció ettől kezdve csupán az államhatáron túl élők „csoportjára”, az ún. idegenekre volt vonatkoztatható. A „nemzeti” törvénykezés az állampolgárság intézménye révén (az alapvető emberi jogok kivételével) továbbra is egyértelműen diszkriminálja (akárcsak korábban a rabszolgákat, az alacsonyabb osztályok tagjait, a nőket) az adott társadalomba belépő „idegeneket”. És a megkülönböztetés az idegenekre nézve egyértelműen hátrányos. Ez ellen a megkülönböztetés ellen azonban senki nem emel kifogást.

Abban az esetben, ha az állam neve és alkotmánya az állampolgárságot nem köti egyetlen kulturális közösséghez, s következőképpen egyetlen nyelv és kultúra kötelező ismeretéhez (mint a svájci vagy a belga például), ez az – állampolgárságra alapozott – megkülönböztetés nem is lenne sérelmes, mert célja valóban pusztán egy politikai közösség egységes embercsoportként való elhatárolása volna. De ha – mint a régi európai demokráciák és a kelet-közép-európai államok többségének esetében – az állam neve már eleve egy nyelvi-kulturális közösséghez kötődik, és ha az adott politikai közösséghez való tartozás az adott közösség kultúrájának és nyelvének elsajátítását is implikálja, az „idegenek” nem csak az államhatárokon kívül, hanem azokon belül is „felbukkanhatnak”.

Az ő esetükben azonban paradox módon a *diszkrimináció hiánya*, ami jogsérelemmé válhat, hiszen a többség a diszkrimináció tilalmát akadálytalanul a kisebbségek beolvadásának eszközeként használhatja fel. Ha a többség egy embercsoportot nem hajlandó tőle különböztetnie „elismerni” (lásd: Görögországot, illetve Törökországot) vagy a szóban forgó csoportra – az állami identitás nevében – saját identitásjegyeit erőltetni rá (lásd: Kelet-Közép-Európa és a Balkán), nyilvánvaló asszimilációs kényszerrel állunk szemben. Az adott nyelvi-kulturális közösség tagjai ugyanis csak abban az esetben válhatnak az állam egyenjogú polgáraivá, ha tökéletesen elsajátítják az adott állam nyelvét és kultúráját (értsd az ún. államalkotó többség nyelvét és kultúráját), a többség viszont nem kényszerül arra, hogy a vele együtt élő (szintén államalkotó) kisebbség nyelvét és kultúrájával – legalább nagyvonalakban – megismerkedjék. Ami nyilvánvalóan diszkrimináció.

Ha az állam ezt a lényegileg *antidemokratikus* (bár a ma demokratikusnak tekintett jogrendszerekben is általános) diszkriminációt nem tiltja, sőt maga írja elő, nyilvánvalóan az asszimilációt favorizálja.

Ez ellen a kisebbség úgy kényszerül védekezni, hogy önmagát diszkriminálja. A diszkriminációnak ez a formája, mint láttuk, alapvetően *demokratikus*, s a többségre nézve semmiféle valóságos hátránnyal nem jár. Az, hogy a kisebbségi a saját nyelvét akarja használni, a legkisebb mértékben sem akadályozza meg a többséget abban, hogy a maga rendjén ő is a saját nyelvét használja. Az anyanyelv nondiszkriminatív használatának joga persze csak akkor érvényesíthető, ha a nyilvánosság spontán módon alkalmazkodik a társadalom nyelvi sokszínűségéhez (ahogyan az a premodern társadalmakban történt), azaz a (szó legtágabb értelmében vett) közhivatalnokok a politikai közösségben beszélt összes fontosabb nyelvet a gyakorlati igényeknek megfelelő szinten képesek használni. Ez azonban egyik félre nézve sem lehet sérelmes, hiszen teljességgel kölcsönös, azaz a többségekre ugyanúgy érvényes, mint a kisebbségekre, és a másik nyelvet maguk is csupán hivatásuk gyakorlása során és csupán a másik nyelvi közösség tagjaival való érintkezésben használják, önnön nyelvi közösségük tagjaival természetesen saját nyelvükön értekeznek, és a magánéletben is szabadon választhatják meg a társalgás nyelvét. A két nyelvi közösség és azok tagjai így válhatnak teljesen egyenlővé. Odáig menően, hogy a kisebbségi közösség öndiszkriminációja már a többségek kisebbségi közösségben belüli érvényesülésének esélyeit sem korlátozza. Ha egy román származású, de a magyar nyelvet és a kultúrát kitűnően ismerő értelmiségi egy magyar kulturális intézmény vezető állására pályázik, ugyanúgy meg kell azt kapnia, mint annak a magyarnak, aki a román nyelvet és kultúrát a román származásúaknál alaposabban ismeri, és egy román kulturális intézmény vezető állására pályázik.

Addig azonban, amíg a kisebbség minden tagjának kötelezően el kell sajátítania a többség nyelvét, de a kisebbség nyelvét még a

többséghez tartozó közhivatalnokoknak sem kötelező elsajátítaniuk, a kisebbség evidensen hátrányos megkülönböztetés áldozata. Ez a megkülönböztetés a kisebbségi iskolák tanulóinak esetében a leginkább nyilvánvaló, akik átlagosan egy nappal több időt kénytelenek tanulásra fordítani, s az érettségén és a felvételikén is eggyel több vizsgát kell tenniük, mint az azonos szakmát választó többségieknek. Ha pedig többségi tanintézményekben szeretnének továbbtanulni, a többségekkel kell – nyelvi hátrányos helyzetből – megmértezniük. A többletmegterhelés mindkét esetben annyira tetemes, hogy – főként a gyengébb képességű gyerekek esetében – nagyon erős a csábítás a többségi iskolák választására, s ezzel az eredeti identitás részleges vagy teljes feladására. Az ebből eredő permanens nyomás – a nyelvi-kulturális identitás etnikai komponensének (egyébként öröndetes) lazulásával párhuzamosan (ami világtendencia) – látványosan felgyorsíthatja e kisebbségek asszimilációjának folyamatát.

Az asszimiláció ugyanis tényleg „megoldhatja” a szóban forgó kérdést.

De ha a nyelvi-kulturális kisebbség ugyanúgy ragaszkodik a saját identitásához, mint a többség a magáéhoz (ami szintén világtendencia), ezt a jogot demokratikus érvekkel nem lehet megvonni tőle.

Rádásul a kisebbségek öndiszkriminálása semmiben sem különbözik attól az önmegkülönböztetéstől, mellyel a többség, saját „nemzeti” államának létrehozásakor, önmagát a többi állam eltérő nemzetiségű polgáraitól megkülönböztette. Ha az öndiszkrimináció első formája „diszkrimináció” és „szeparatizmus”, akkor a második is „diszkriminációnak” és „szeparatizmusnak” lehet minősíteni (esetleg visszamenőleg is).

Nem világos azonban, hogy a – minden esetben többé-kevésbé önkényesen meghúzott – államhatárt mi ruhazza fel azzal a mágikus képességgel, hogy a *demokratikus* öndiszkriminációt („szeparatizmust”) – önnön keretein belül – egyszerre *antidemokratikus* változtassa. Ha a határokon belül élők nem különböztethetnek meg önmagukat a többségtől, gyakorlatilag nem maradna más megoldás számukra, mint az asszimiláció vagy az államból való kiválás. Nyelvi-kulturális jogaik érvényesítését *csak* és *csak* az utóbbi tenné lehetővé. Az „állam szétarabolása” tehát végső soron az államhatárok misztikussá avatásából s a nyelvi-kulturális közösségek öndiszkriminációjának ezzel együtt járó „tilalmából” és nem magának az öndiszkriminációnak a tényéből fakad.

Az etnikai, nyelvi, vallási különbözőség természetes adottság. A konfliktusokat nem az önmegkülönböztetés, hanem a különbözőzésnek mint objektív adottságnak az el nem ismerése generálja. Elég rápillantani a térképre. Egyetlen olyan államban sincsenek – véres összecsapásokkal fenyegető – konfliktusok, melyben a nyelvi-kulturális másságot legitímnak ismerik el. (Még az évtizedek óta a szétesés határán egyensúlyozó Kanadában sem!) És mindenütt vannak, ahol a másság kinyilvánítása akadályokba ütközik.

2.

Persze van a diszkriminációnak egy másik formája is, amikor a *többség* – veleszületett és „*asszimilálhatatlan*” vagy annak tekintett tulajdonságok, bőrszín, vérségi származás stb. alapján – diszkriminálja a kisebbséget. Ezekben az esetekben a többség és a kisebbség közt nem áll fenn számottevő nyelvi vagy kulturális különbség (legalábbis nem sokkal nagyobb, mint egy antropológiai-lag homogénnek tekintett nyelvi-kulturális közösségen belül), a fajnyi etnikai különbség azonban mindenki számára világosan érzékelhető testi vonásokban vagy viselkedésbeli sztereotípiákban nyilvánul meg. A többség a hozzá kulturálisan hasonló kisebbség tagjait – nagyon is kézzelfogható anyagi-egzisztenciális érdekek jegyében – megpróbálja kirekeszteni a politikai közösségből. Elvitatta bizonyos alapvető emberi és állampolgári jogait. A diszkrimináció tilalma ilyen esetben valóban kívánatos, ami abban is megnyilvánul, hogy a kisebbségek maguk követelik a hátrányos megkülönböztetés megszüntetését. A diszkrimináció ez esetben is a *közösség* ellen irányul, megszüntetése azonban az *egyéni* szintjén is lehetséges, hiszen ahhoz, hogy a tilalom érvényesíthetővé váljék, az adott közösségnek nem kell önmagát – a fentebb leírt értelemben – diszkriminálnia. Megteszik ezt az antropológiai vonások, a bőrszín, jellemző viselkedésségek.

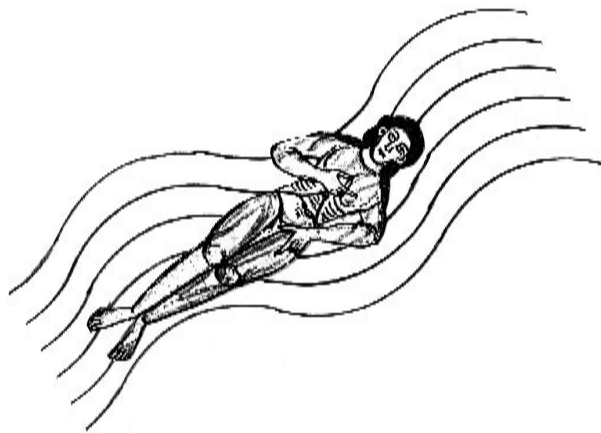
A hátrányos megkülönböztetés a nyelvi-kulturális kisebbségek esetében sem az *egyéni*, hanem a *közösséget* célozza. A közösséghez való tartozás azonban e közösségek esetében (főként a két nyelvűség körülményei közt) nem annyira nyilvánvaló, és ami még fontosabb: *megváltoztatható*. Az egyén elvben anélkül cserélheti fel nyelvét és kultúráját, hogy előző identitásának érzékelhető nyoma maradjon. Ami a biológiailag kódolt identitásjegyek esetében nem áll fenn. A kelet-közép-európai „nemzeti” államok szeretik magukat alapvetően nyelvi-kulturális képződményekként bemutatni. Az idegengyűlölet itt nem az idegenek tekintett csoport kire-

Folytatás a 6. oldalon

Folytatás az 5. oldalról

kesztésére, hanem asszimilálására irányul. Ezek a társadalmak „befogadóak”. A kirekesztés is pusztán a „befogadás” eszköze. Ez az oka annak, hogy a személyre irányuló diszkrimináció tilalma ezekben a közösségekben nem szükségszerűen szünteti meg magát a hátrányos megkülönböztetést, sőt rendszerint még ki is teljesíti, hiszen a diszkrimináció célja itt éppen az asszimiláció kikényszerítése. Ha valaki csak akkor tölthet be bizonyos állásokat, ha a többséghez tartozik, formailag nem diszkrimináció, hiszen ez a ki-nevezéses rendszernek köszönhetően egyrészt nem kerül nyilvánosságra, másrészt ha az illető asszimilálódik a többségi kultúrába, az állás betöltésének többé semmi akadályja nem lesz. (Az ilyenfajta megkülönböztetés ellen a „diszkrimináció” ellenzői nem is igen tiltakoznak, bár – Romániában például – az ilyen példáknak se szeri, se száma). A megkülönböztetés tehát – legalábbis az asszimilatív fázisban – tényleg nem az illető személye (vérségi értelemben vett „származása”), hanem nyelvi-kulturális közössége ellen irányul. A román vagy magyar nacionalistáknak, amint azt gyakran explicit ki is fejtik, semmi kifogásuk a magyarok vagy a románok ellen, ha „jó” románra, illetve „jó” magyarra válnak, s a magyarokat, illetve a románokat megtanulják ugyanolyan „őszintén” utálni, mint ők maguk. Mivel ez a fajta román identitás főbb vonatkozásaiban a magyar tagadásán alapul (és megfordítva), a kettős identitás „elvileg” kizárt: vagy a magyarokat gyűlöled, és a románokat szereted, vagy a románokat gyűlöled, és a magyarokat szereted, köztes megoldás nincsen, ezt is és azt is „nem lehet” egyszerre.

Az asszimiláció azonban paradox dolog. Az „idegenek” befogadása a többség számára csak addig „fizetődik” ki, amíg az idegenek léte az állam „identitását” fenyegeti. Ha az asszimiláció bekö-

Antik Sándor: Montázs a Visegrádi Kódex motívumainak felhasználásával

vetkezett, a befogadást (a „berekesztést”) rögtön kirekesztésnek kell felváltania. Hiszen „kiderül”, hogy az asszimiláltak a rájuk erőltetett szerepeket (sajátos helyzetükből adódóan) sokkal jobban elsajátították, mint a közösségi magabiztosság fedezékében élő asszimiláló többsége, az előbbieket tehát a társadalmi élet kulcsfontosságú (vagy annak érzett) területein túlréprezentálttá váltak, s következésként az utóbbiak elől szívják el a levegőt.

A nyelvi-kulturális konfrontációt ezen a ponton váltja fel az etnikai.

Meggyőződésem, hogy ha a romániai magyarság asszimilációja azzal a viharos gyorsasággal zajlott volna le, melyet a román nacionalisták elterveztek, a román társadalom ma már ugyanúgy a „rejtőzködő magyarok” azonosításával lenne elfoglalva, mint ahogyan a magyar a zsidókéval. Az asszimiláció időszakában ugyanis a román expanzió a magyar kulturális funkciók kisajátítását, azaz a román értelmiség gyors és gyakorlatilag konkurenciamentes térhódítását jelentette volna (Ceaușescu alatt jelentette is). A magyarok eközben kemény emberpróbáló konkurenciára kényszerültek volna, s az erősen felhígult, félművelt, elkényelmesedett román értelmiségiek elől mind több román értelmiségi funkciót hódíthattak volna el. „Jogtalanul”, ugyebár! Kezdődhetett volna tehát a boszorkányüldözés, melynek során maguk a magyar asszimilánsok is a kirekesztettek ellen fordultak volna, sőt megpróbálták volna a „román románoknál” is hangosabbak lenni, hiszen a román társadalom a magyarok gyűlöletére szocializálta őket. Rövidesen azonban kikelt volna derülnie, hogy bármikor ők következhetnek. És ekkor már nem marad volna más kiútjuk, mint valamiféle „magyar szolidaritás”. Utálnák egymást és önmagukat, de az azonos helyzet elkerülhetetlenül „egy akolba terelné őket”, más szóval az ellenük irányuló támadások félreérthetetlen „közösségi reakciókat” váltanának ki belőlük. Ezek azonosítása annál könnyebb lenne, mert a korábbi kultúra számos nem tudatosított eleme a nyelv- és kultúracseré folyamatában is elkerülhetetlenül megőrződött volna. Fokozatosan a szó szoros értelmében skizofrénné válnának, önmagukat továbbra sem definiálnák egy kisebbségi csoport tagjaiként, hiszen éppen a kisebbségi csoport elhagyása révén váltak román-

ná, a magyarelles támadások mégis folytonosan „önleplező” tiltakozásra kényszerítenék őket. A szónak ebben a sajátos értelmében tehát valóban asszimilálhatatlanná válnának. Pontosan azonosítható, „fajspecifikus” reakcióik ugyanúgy idegenekként azonosítanák őket, mint a bőrszín. Ez esetben a diszkrimináció tilalma elvileg már tényleg elég volna a hátrányos helyzet megszüntetésére. Ahhoz azonban, hogy a diszkriminációt tiltani lehessen, azonosítani kell a diszkriminált csoportot. A csoportnak viszont tagadnia kell önnön létezését. Ezzel azonban a többség szemében éppen azt ismeri el, hogy létezik, sőt titokban a többség ellen „ászkálódik”. (Amit bizonyos vonatkozásokban kénytelen is lesz megtenni.) A diszkrimináció tilalma ily módon csak kisebbségellenes érzület további erősödését eredményezhetné.

És ezzel már ki is alakult az a bűvös kör, amelyből a hasonló helyzetű zsidóság kivételes intelligenciája dacára sem képes – sehol a világon – kitörni.

A határon túli magyarság asszimilációja tehát valójában nem oldana meg semmit.

A nyelvi-kulturális kisebbségek esetében a bűvös kör szerencsére elkerülhető. A megkülönböztetés megszüntetésének ugyanis, látszatra paradox módon, van lebebtőse: 1. a csoport öndiszkriminációja, majd ezt követően 2. a csoport egyéb csoportok általi diszkriminációjának tilalma. A második lépés a gyakorlatban azt jelenti, hogy a szóban forgó csoportot jogilag a társadalom más csoportjaival egyenlőnek ismerik el. Nézetem szerint ez az egyetlen méltányos s ezért hosszú távon is megnyugtató megoldás.

3.

A diszkrimináció két formája, mint a fentiekben is látható, két jól megkülönböztethető szinten érvényesül. Alacsonyabb szinten, a nyelvi-kulturális közösségek (a „kulturális nemzetek”, „nemzetiségek”) szintjén az állam elismeri az (ön)diszkriminációhoz való jogot, magasabb szinten, a politikai közösség (a „politikai nemzet”) szintjén viszont bevezeti a diszkrimináció tilalmát.

A kulturális közösség azonban lehet tágabb a politikai közösségnél (amikor egy meghatározott nyelvi-kulturális közösség több államban él), és lehet szűkebb annál (amikor egyetlen állam kisebbsége). Ha az állam határain túl élő kisebbségek a történelem folyamán hatékonyan hozzájárultak az adott állam fenntartásához és védelméhez, s kulturálisan továbbra is az államalkotó többség részét képezik, érthető, hogy az adott állam, melynek politikáját a többséget alkotó nyelvi-kulturális többség meghatározóan befolyásolja, úgy érzi, tartozik ezeknek a kisebbségi lét folytán hátrányos helyzetbe került közösségeknek. Míg más közösségekkel szemben nem érez hasonló kötelezettségeket.

Az alapvető kérdés tehát az, hogy amikor egy önmagát különbözőként definiáló csoport tagjai egymást preferenciálisan támogatják, diszkriminálják-e ezzel a csoporthoz nem tartozó személyeket, vagy sem? Azaz mi van akkor, ha az állam egy bizonyos – határain túl élő – nyelvi-kulturális csoport tagjaira kiterjeszti az államon belüli szolidaritást, konkrétan: a csoport tagjaira vonatkozóan megszünteti az idegenekre érvényes diszkrimináció bizonyos vonatkozásait. Míg egyéb nyelvi-kulturális csoportokra vonatkozóan fenntartja. Lehet-e a „hátrányos megkülönböztetés” értelemben vett diszkrimináció megszüntetése a „hátrányos megkülönböztetés” értelmében diszkriminatív? Emelhető-e ellene kifogás?

Azt hiszem, nem. Vagy ha igen, csak annyira, mint számos egyéb esetben. Az államnak megkérdőjelezhetetlen joga van ahhoz, hogy bizonyos idegenekre az állampolgársággal járó előnyöket vagy azok egy részét kiterjessze, vagy az állampolgároknak nem járó előnyökben részesítse őket (lásd: bevándorlási politika, idegenrendészeti szabályok, politikai menedékjog stb.) Mivel bizonyos államok esetében a kérelmezők száma meghaladja a lehetőségeket, az állam arra kényszerül, hogy a kérelmezők közt különbséget tegyen. És ez a megkülönböztetés valakiket mindig előnyösen, másokat mindig hátrányosan érint. A kritériumoktól függ.

A határon túli magyarok különleges jogállására vonatkozó státustörvény elsősorban nyelvi-kulturális előnyöket biztosít olyan embereknek, akiket saját hazájukban nyelvi-kulturális hátrányok sújtanak, és nem nyújt olyanoknak, akiket ilyen hátrányok nem sújtanak. Miben különbözik ez – mondjuk – a politikai menedékjogra irányuló igények elbírálásától? Hol itt a hátrányos megkülönböztetés?

Más kérdés, hogy a világnak, ha csak nem akar komoly konfliktusokkal szembenézni, előbb-utóbb az állampolgársággal kapcsolatos diszkriminatív intézkedéseket is fel kell oldania. A világrendszernek már a következő évtizedekben az egységes világállam kialakításának irányában kell fejlődnie. Ez azonban csupán fokozatosan következhet be. A nemzetközi jog radikális reformja tehát előbb-utóbb elkerülhetetlenné válik. A magyar státustörvény olyan kísérlet, mely e reform vonatkozásában is tanulsággá válhat.

Az Európai Unióban azonban a diszkrimináció feloldása már tényleg értelmet veszítené, hiszen itt a különböző államokban élő

magyar közösségek egyazon állam keretei közé kerülnének. A kisebbségvédelem ilyen körülmények közt a helyi közösségek feladatává válna, s a kisebbségi törekvéseknek gátat szabható, végletekig központosított nemzeti államok hiányában a kisebbségi kérdések is spontán módon rendeződhetnek.

A törvényre azonban – addig is – szükség van. A törvény célja ugyanis nem a szomszédos országokban élő nyelvi-kulturális csoportok közti különbségek elmélyítése, ahogyan azt többen is állítják, hanem éppenséggel az asszimilációs nyomás mérséklése. A törvénnyel szembeni ellenállás arra utal, hogy ezeknek az államoknak az értelmisége még mindig nem adta fel a kisebbségek beolvadásának álmát, csupán a korábbi durva és leplezetlen módszereket szeretné „civilizált” és „humánusabb” módszerekkel felcserélni. Az asszimilációt tényleg megfelelő megoldásoktól továbbra is idegenkedik.

A hátrányos megkülönböztetés vádja tarthatatlan. A magyar állam a határain túl élő román, szerb, szlovák, ukrán nemzetiségű polgárokkal szemben nem állít fel diszkriminatív szabályokat, a magyarok esetében is pusztán az érvényben lévő egy (nem is különösen jelentékeny) részét szünteti meg, ezzel ellensúlyozva azt a diszkriminációs nyomást, melyet ezeknek a közösségeknek az adott államokban még mindig el kell szenvedniük.

De a törvény mindenképpen csak átmenetnek tekinthető, addig maradhat érvényben, amíg az érintett államok mindenike bekerül az Európai Unióba. S voltaképpen nem is egyéb, mint az alapszerződésből Magyarországra eső kötelezettségek egyoldalú teljesítése. Ezeket a tényeket elfogadónak föltétlenül ki is kellene emelniük. Ahogyan azt is, hogy a végső megoldás nyilvánvalóan nem a státustörvény, hanem a kisebbségi kérdés méltányos rendezése, melyre az uniós szabályozások távlatilag lehetőséget is teremtenek.

1947, Köpec (Kovácsna m.); *Brassói Lapok*, szerkesztő: Liget (Budapest), munkatárs: Bukaresti Egyetem, Idegen Nyelvek és Irodalmak Kar, adjunktus; *A gyűlölet terbe*, Budapest, 2000, *Kossuth-paradoxon*, Kolozsvár, 2001.

Antonela
CAPELLE-
POGĂCEAN

Kétértelmű nemzetek

A nemzeti gondolat a XVIII. század vége óta a magyarok és románok mod ernitáshoz való fokozatos felzárkózásának irányjelzője volt.

Előzőleg már fény derült a nemzet kétértelműségére. Ez a referencia-fogalom valóban lehetővé tette a kettős alkalmazást, egyrészt mint a társadalom demokratizálásának előrelendítője, amely megkérdőjelezte, sőt delegitímálta a feudális privilégiumokat, a hagyományos hierarchiákat, másrészt azonban a modernizáció fékezőjeként is, főleg a XIX. század második felétől, mint e változásoknak az értékét mind hangsúlyosabban vitató kérdéscélpontok hivatkozási alapja. Ez a kétértelműség, ez a kettős jelleg nem volt magyar vagy román sajátosság, a „nemzet” kategória lényegéhez tartozott, amely a politikai modernitással egy időben született ugyan, ennek ellenére a hosszú történelemben gyökerezőnek tudta magát; a világ deszkalizálója volt, de újabb szakralizáció útjait is megnyitotta.

Magyarországon a történelmi nemzet körül kialakult hangsúlyos konszenzus nem volt akadály a nemzet különböző módon való értelmezésének. Így ez a referencia-fogalom legitímálta a nemesi privilégiumok eltörlését, és indokolta a nemzettest kiszélesítését, kiterjesztését a történelmi királyság összes lakóira. Másrészt azonban új értékekkel ruházta fel a nemest, aki bár fokozatosan megfosztották régi előjogaitól, a XIX. századi modernizációs folyamat aktív és tekintélyes szereplőjévé vált. Végül a nemest „etnicizálták” is, a modern kori magyarság emblemikus figurájaként vetítették ki, s ezáltal kapcsolták a magyarságot a történelmi folytonossághoz. Szűcs Jenő kimutatta, hogy a magyar nemzetideológia már kikristályosodásának pillanatában kettős vonatkoztatási rendszerre alapozott: a vezető osztályok a nemzetiségekkel szemben védtek az államnemzeti felfogást, de hogy ellenállhassanak a bécsi udvar németesítő kísérleteinek, etnokulturális alapokra is hivatkoztak. Más példa a kettősségre a magyaroknál az, ahogyan a nemzetre hivatkozva támogatták a zsidók kiegyezés utáni asszimilációját, s ugyanazon az alapon kérdőjelezték is meg a jelenséget, bírálva a következményeit. A XIX. század utolsó évtizedeiben néhány értelmiségi és politikus ilyen értelemben vádolta az asszimiláló zsidókat azzal, hogy eltorzítták a magyarságot, a modernitás bomlasztó hatásának teszik ki. Mint egyébként Európa területén mindenütt, különösen a Habsburg Birodalomban, a zsidó egyszerre volt hőse és áldozata a modernitásnak.

A román fejedelemségekben a nemzet vonatkoztatási fogalma ve-

zette be a modernizáció problematikáját, különösen 1848 után. Többek között hatására kezdtek foglalkozni a parasztkérdéssel, amit igazol a jobbágyság 1856-os megszüntetése és az első – igaz, kevésbé hatékony – földreform 1864-ben. A nemzetbe integrált paraszt fontos változáson esett át: arra rendelték, hogy elnyomott alattvalóból az épülő nemzetállam polgárává váljék. Ezzel szemben a XIX. század második felétől kezdve ugyanezt a vonatkoztatási alapot a konzervatívok és az őnyomdokaikon a tradicionalisták aknázták ki, ezáltal a nemzet lelkére rombolóan ható gyors ütemű modernizáció elmarasztalása végett. A nemzet lelkét a paraszt alakjában ragadták meg, akit mint a polgári horizonton kívüli archaikus identitás hordozóját tekintettek.

Következésképp a magyaroknál és a románoknál a „nemzet” mint referencia-fogalom a XIX. század második felében központi szerepet játszott az ideológiai-politikai mező szerveződésében. A modernizálókonzervatív (vagy tradicionalista) polaritás mindkét esetben a nemzet és annak különböző reprezentációi körül kristályosodott ki. Az uralkodódefiníciókat – a magyarok esetében a nemes emblematikus figurájával jelképezett, államalkotó, asszimiláló történeti-politikai nemzetet, a románok esetében az etnokulturális, állam előtti komunitást, melyet az államnak kell civilizálnia, a paraszt szimbolikus alakjával zászlaján – időnként újraértelmezték. A magyar nemzetfelfogásban az etnicitást főleg a konzervatívok értékelték fel, akik a XIX. század fordulóján a nemzeti sajátosság meghatározására vállalkoztak. Demokrata értelmiségiek akkor – a nemzetről alkotott demokratikus felfogás je-

Antik Sándor: MONTÁZS a Visegrádi Kódex motívumainak felhasználásával

gében – megkérdőjelezték a „nemes” kizárólagos elhivatottságát a magyar nemzet szimbolikus és politikai képviseletére. Másfelől, a románoknál, a paraszt alakja proteuszi módon változóképonnak és többjelentésűnek bizonyult. Számosak voltak alakváltásai: a „nemes” paraszt, a rómaiak örököse, akit az 1848-as erdélyi hazafiak akarnak mozgósítani; a történelem előtti idők „dák” parasztja, akire a moldvaiak és havasalföldiek hivatkoznak, s francia tanítómestereik figyelmét egy kis dákoromán nemzet létezésére hívják fel; a középosztályba integrálódó „citoyen” paraszt, akinek nevében küzdenek az erdélyi nacionalisták a XIX. század végén, és akit a moldvai népi írók védelmeznek a XX. század elején, amikor egy rurális demokráciáról álmodoznak; végül Eminescu és a nyomdokaiban járó Sămanătorul kör tradicionalistáinak romantikus-archaikus, eszményített parasztja. E változatok mindegyike más-más rendű társadalmi és politikai formációra utal.

A modernizálókonzervatívok közötti feszültség kristályosodási pontja, a „nemzet” kategóriája mindkét esetben külső tényezőhöz való viszonyulást fejezett ki. A magyarok a nemes alakját a XVIII. század óta a függetlenség eszményéhez társították. A „kuruc”-nak nevezett függetlenségi irányzat ezzel a képletes megnevezéssel a nemeselek Habsburgok elleni harcára emlékeztetett, amelyet a premodern és modern korban vívtak főleg a kelet-magyarországi és erdélyi kis- és középnemességre támaszkodva. Ők szegültek szembe az ellenreformáció támadásával, és lázadtak fel a Habsburgok ellen, török támogatáshoz folyamodva inkább a fejedelemség függetlenségének megőrzéséért. A múltnak ez az olvasata szemben állt a „labanc” irányzat olvasatával, mely a nyugat-magyarországi kozmopolita, katolikus, Béccsel kompromisszumra inkább hajló, országreformáló céloktól ösztönzött főnemesség sajátja volt. 1848–49-ben a kuruc-labanc antinómiát illusztrálja a Béccsel szakító, Magyarország függetlenségét kiképző radikális forradalmár Kossuth és a fokozatos reformokat, a Béccsel való alkotmányos viszony fenntartását szorgalmazó főnemes, Széchenyi ellentéte. 1867 után a nemzet történeti folytonosságát jelképezte a nemes előtérbe kerülése az államhatalom megerősítését is jelentette, ami lehetővé tette a függőség palástolását. A harmincmillió magyar birodalom terve felforrósította egyes nacionalista szónokok beszédét a XIX. század végén. Ez a terv derített fényt a magyar nacionalizmus átváltozására defenzív, Habsburg-ellenes nacionalizmusból, amilyen 1848-ban volt, offenzív és birodalmi jellegű nacionalizmussá. Egyes 1848–49-es forradalmárok az 1867-es kiegyezés híveivé válva egyfajta szkizofréniát éltek át, emlékeztet Bibó István. Bibó Jókai Mór példáját hozza fel. Egykori negyvennyolcasként emlékirataiban arról beszél, hogy egész életében naponta siratta az

1848–49-es forradalom kivégzett vezetőit, és hogy ennek ellenére minden este imádkozott a császárárt, Magyarország királyáért, aki felelős volt a kivégzésekért.

A románoknál a parasztnak tulajdonított jelentőség – mely ideológiai és politikai irányultságok szerint volt többé-kevésbé nyomatékosabb – ugyancsak a függőség kérdésével volt kapcsolatos. A paraszti kultúra (az eredetiben: civilizáció – a ford.) dicsőítése kritikái távolságtartást vezetett be az ipari jellegű demokratikus fejlődés nyugati mintájához viszonyítva. A tradicionalisták határozottan elvetették ezt a modellt, az alulfejltség és a történeti lemaradás behozatalának témája polemikus újraértelmezések tárgya volt.

A „parasztkérdéssel” együtt a „zsidó kérdés” sem különül el a függőség problematikájától. Már a moldvai, havasalföldi negyvennyolcasok is felismerték ezt a tényt, mely teljes mértékben feltárult az 1878-as berlini kongresszus pillanatában, amikor az alig elismert fiatal állam függetlenségének korlátai kirajzolódtak.

A „zsidó kérdés” az agrárkérdéssel együtt az Ókirályság politikai-társadalmi vitáinak középpontjában állott egészen az első világháború kezletéig. Ez volt a román nemzetállam megalakulásának, normái, alapjai meghatározásának időszaka is. A zsidók emancipációjával való általános szembeszegülésben a függőség elkülviesének törekvése mutatkozik meg, ehhez azonban nem voltak meg az eszközök, mert az állam politikailag, gazdaságilag egyformán törekény volt.

Egyszóval: a modernitás menetébe eléggé durva zökkenővel történt be tagolódás, a modernizáció gyorsított ritmusa, összehasonlítva a folyamatra Nyugaton fordított idővel, mind a magyarok, mind a románok esetében a függőség problematikájának új meghatározását vonta maga után. Ez a modernizáció útjainak, a nyugati modell érvényének kérdésköréhez társult a továbbiakban. Már nemcsak valamely idegen dinasztának vagy birodalomnak való alárendelődés elfogadásáról vagy elutasításáról van szó, hanem a modernitás bomlasztó hatása alatt tovatűnő, bizonytalan identitáshoz való hűségéről is. Az identitáshoz kapcsolódó kérdések Ausztria-Magyarországon és Romániában a XIX. század utolsó évtizedeiben fogalmazódtak meg, az 1848-as liberális eszmények kiemelkedésének kontextusában, mely érezhető volt egész Európában az 1870-es évektől kezdődően.

Márpedig a modernitás rossz közérzete még tovább mélyült a háború után.

Fordította: OSVÁTH Annamária

Jegyzetek

- ¹ Eza kettőség, ez a kétértelműség jelen van Renan 1882-ben megfogalmazott definíciójában is: „A nemzet lélek, szellemi princípium. Ezt a lelket, ezt a szellemi princípiumot két, valójában együvé tartozó dolog alkotja. Az egyik a múlt, a másik a jelen. Az egyik az emlékek közösen birtokolt gazdag hagyatékában lelhető fel; a másik a közmegegyezésben, az együttélés óhajában, az osztatlanul kapott örökség gyümölcsöztesítésének szándékában nyilvánul meg” (Ernest Renan: *Qu'est-ce qu'une nation?* Éditions R. Hellen, Párizs, 1934, 81. o.).
- ² Aszizidóság Bécs identitásválságát figyelemreméltóan elemezte Jacques Le Rider. Lásd Jacques Le Rider: *Modernité viennoise et crises de l'identité*. PUF, Párizs, 1990.

SZÖCS Géza

Kommentárok a nemzetfogalomhoz

I.

A nemzet: sok halott ember. Úgy tűnik, az ő akarata irányítja élő férfiak és nők egy-egy csoportjának az életét; akarataikat, céljaikat, reményeiket, egyszóval: sorsukat.

Kik ezek az élők? És kik a halottak? Kijei egymásnak?

Könnnyű belátni egyébként, hogy a halottak többen vannak, mint az élők – sőt, egyre többen lesznek. Vajon a honalapító, nemzetalapító, nemzetfenntartó, nemzetmegmentő atyák és anyák által megfogalmazott és hordozott imperatívuszok, értékrendek, ethoszok érvényre örök-e, vagy valamikor lejárnak? A kötelező minták, paradigmák, kánonok – amelyek rendszere meghatározza az identitást, így a nemzeti identitást is – meddig maradnak kötelezőek?

A nemzeti értelemben vett identitásnak is – mint mindeneknek – két kulcsa van.

Egyik az azonosulásé.

Amásik az azonosításé.

Az azonosítás és azonosulás alapjául szolgáló ismérvek, jegyek, *differentia specificák* hordozzák a holtak akarátát. Ám a

nemzetkonstituáló tényezők komplex halmazából vegyünk csak szemügyre egy-két fontosabbat – például a nyelvet vagy az erkölcsöket.

Azt a nyelvet beszéljük-e, amit őseink?

Annak az értékrendszernek megfelelően élünk-e, amelyet őseink követtek? Amelyért éltek, küzdöttek, dolgoztak, olykor haltak is?

Olyanok vagyunk-e, amilyenek őseink akartak bennünket?

Nem. Nem olyanok vagyunk.

Pedig hát – mióta a nemzet nemzet – az ősökre való hivatkozással történik minden.

Ám azt állítani, hogy közelebből megismerve bennünket, Szent István vagy Mátyás király boldogan kiáltana fel: éppen ilyennek képzeltem őket!, az önhiittségi vonatkozásokról itt most nem is szólva – körülbelül olyan, mint vaktában belelőni egy erdőbe, majd megkeresni a ki tudja melyik fa törzsébe fúródott golyót, és kijelenteni: lám csak, milyen pontosan célzok én – hiszen éppen ide akartam lőni. . .

Nem, nem olyanok vagyunk, amilyenek őseink elképzelték. Viszont ha nem is olyanok, de azok vagyunk, ami az ősöknek a legfontosabb volt: utódok vagyunk. Utód-tudattal, az elődök iránti elnéző respektussal, hibáik, mulasztásaik és bűneik jóvátételének szándékával, erényeik és legkiválóbbjaik büszke emlegetésével. Ez a nemzet.

Az utód-tudat persze nem jelent közvetlen leszármazás-tudatot is egyben.

Sokan más őstől származnak, máshonnan kapcsolódtak abba a kontinuumba, amit magyarságnak nevezünk. Füst Milán a Libanon cédrusára hivatkozik, „mert onnan vándoroltam egykor erre” (*A magyarokhoz*) – mások az Ararát tövéig, a teuton-erdők mélyéig, a szláv őshomályig, a báránykás román tájakig vagy az ázsiai sztyeppékig követhetnek vissza felmenőiket. Mi fogja mind ezt össze? Egyszerűen egy nyelvtani szerkezet, amit többes számnak nevezünk?

A legvadabb fajvédők sem képzelik már, hogy egy vérségi alapon, születésileg (*natio*) vagy fogantatásilag (*nemzet*), egyszóval genetikailag definiálható fogalommal volna dolgunk. (Az Izland-szerű kivételekről alább.) Ha már a nemzetséget vesszük alapul mint a nemzetet hordozó képletet, akkor már inkább egy szupercsaládot kell elképzelnünk, ahol a számtalan máshonnan érkezett családtag mint vő vagy meny integrálódik, épül be, olvad be, asszimilálódik évszázadokon keresztül a familiába, melynek végül neve megmaradt ugyan, de a névadó ősök legfőbbbny egy-két ezreléknyi hányadban vannak jelen az x-edik generáció genetikai állományában.

Akkor meg hogy lehet, hogy az egy-két ezreléket kitevő néhány őst által megfogalmazott hajdani célok és értékek rendszere képes volt integrálni – beszéljünk most a magyarokról – több mint ezer éven keresztül a közelebbi és távolabbi vendégek, jövevények, barátok és ellenségek újabb meg újabb hullámain? Ilyen értelemben más-e a nemzet, mint egy eszme – mint egy meder, amelyben a legkülönbözőbb gének, erkölcsök, álmok, szándékok fogalma zúdul a messzeségbe? A magyar költészet erről szóló legismertebb sorait József Attila írta (*A Dumánál*), a szívében kavargó kun, székely, török, tatár, tót, román vérről és arról, hogy egykori győzők és legyőzöttek az ő személye által kötnek – nevezzük így: *pauc panonicát*.

Évekkel ezelőtt néhány politikus meg akart semmisíteni. A dolgban nem az volt az érdekes, hogy egytől egyig magyarok voltak, hanem az, hogy ráadásul egy olyan szervezet vezetői voltak, és úgy is léptek fel, mely szervezet az erdélyi magyarok politikai, kulturális és egyéb érdekeinek képviseletére alakult – s amely szervezet kiépítésében és vezetésében korábban magam is részt vettem.

Akkor, abban a helyzetben – mikor, mondjuk így, lemeszároltattam eldöntöttem, sőt el is kezdődött – jó néhány román értelmiségi állt ki mellettem. Majdnem azt írtam: jó néhány román barátom; de azelőtt ezek nem mind voltak barátaim, némelyiket nem is ismertem.

Akkoriban töprengtem el a következőkön: ha egy magyar érdekek védelmére létrejött szervezet a magyar érdekek nevében megteheti ezt egy magyar költővel, egy olyan politikussal, akinek politikai pályáját közismerten és kizárólag az erdélyi magyar közösség jogvédelme határozta meg, s ha e magyar költő védelmében román költők, festők és matematikusok lépnek fel: akkor ki kicsoda ebben a történetben? Hogyan határozhatók meg az erkölcs, a politika és a nemzeti hovatartozás ismérvei és törésvonalai? Az ugyanis rögtönvilágos volt számomra, hogy ami engem illet, én nem tartozhatom egy olyan közösséghez, amelynek képviseleti szervezete úgy és az által kívánja védeni az illető közösség érdekeit, hogy – ezek nevében – engem el akar pusztítani.

Persze, számtalanszor előfordult már, hogy politikusok egy közösség nevében ágáltak, anélkül hogy a közösség érdekeit vagy akárcsak véleményét képviseleték volna.

Folytatás a 8. oldalon

Folytatás az 7. oldalról

Az abszurd itt az volt, hogy *az én nevemben* kívánnak fellépni *ellenem* – a nemzetre való hivatkozással. Nekem mint magyarnak az az érdekem, hogy kivégezzenek; s ezt az a szervezet fogalmazza meg, amelyet én magam is megbíztam azzal, hogy az érdekeimet képviselje.

Hiszen ez a vadállati történetben, ezért is mesélem itt el. Ha nem lenne meg ez a dimenziója, a történet egyszerű és megszokott politikai leszámolási história lenne. Ami tehát az én érdekeimet – és nem melleleg a morális értékszempontokat – illeti, a tény az, morfondíroztam, hogy ezeket néhány román ember igazabban képviseli, mint egy egész (az én érdekeim védelmére létrejött) szervezet. Igaz, hogy nem *mint románok* teszik ezt – viszont a szervezet *mint magyar* szervezet akar engem megsemmisíteni.

Tény, hogy magyarok is kiálltak mellettem. Am vajon abban a mértékben, amelyben román barátaim mellém álltak, vajon nem váltam-e magam is közéjük tartozóvá? Még akkor is – ismétlem –, ha fellépésüket *nem* nemzeti szempontok motiválták? Akkoriban azt írtam: ha választanom lehetne – persze nem lehet –, százszor szívesebben élnék egy olyan világban, amelyet román barátok népesítenek be, mint egy olyanban, amelyet magyar ellenségek.

Ez a következtetés persze nem azonos a nemzetváltás szándékával; ám átvezet ehhez a kérdéshez; hiszen például az Amerikában előző nemzeti identitásukat feladó milliók jelentős része alighanem olyan sérelmeket vitt át magával az óceánon, amelyek értéketővé teszik a gyors azonosságváltási késztetést.

A valóban sokszor rejtélyesen hatásos magyar asszimiláció titkát sokan próbálták megfejteni. Am sem a kényszermagyarosítás, sem az érdekmagyarosodás elmélete nem ad teljes választ bizonyos kérdésekre. A Petrovics és a Hruz ősök – ez igen valószínű – nem olyanok képzelték és akarták az unokát vagy dédunokát, mint amilyen lett; eddig ez rendben van, éppen ezt fejtegetjük. Am hogy a szerb és szlovák ősök leszármazottijából – még akkor is, ha a maguk felmenői közt akadhettek magyarok a nagy Kárpát-medencét olvasztóegységben – szóval, hogy a Petrovics–Hruz keveredésből hogyan születhetett meg a par excellence, a szimbolikus, a jellegzetes magyar géniuszt, erről csak romantikus feltevéseink vannak. Idézzünk egyet találmokra, mondjuk Jókai Mórtól, aki annak magyarázatát keresi, miként hasonulhattak egyes magyarországi német urak a magyarokhoz a legmarkánsabb tipológiai jegyek mentén. Figyelem, *valóban* romantikus idézet következik:

„Van valami bűverő Magyarország földében, ezekben a növényekben, mik a szabadság vértanúinak poraiban gyökereznek, a férfiak bűvös kézszerítésében, a hölgyek ígéző tekintetében, a lélekkel tele levegőben, a szabad pusztában, a multak általános fájdalomában s a nemcsüggedés férfierélyében, a dalban és szerelemben, melytől az idegen, kinek kedélye nemes, rövid időn a leglángolóbb hazafivá alakul át. S ez nem hízélgés se magyarnak, se idegennek. Ez való. Ez statistica.” (Jókai Mór: *Párbaj Istenmel*)

II.

Térjünk most vissza a nyelvtani többes jelhez mint közösség-konstituáló eszközhöz.

Egyszer, sok éve, barátomnak szóló képeslapot címeztem meg, így: Lázok Jánosék. Egy román ismerősöm, ezt látva, rám kérdezett: miért csak Lázoknak címezted? Hiszen a többieknek is szól az üdvözet az évfolyamról, nem?

De hiszen oda van írva az is, hogy a többieknek – feleltem.

Hová?

Hát ott van az *a k* betű a végén.

És ez azt jelenti, hogy a többiek is? – kérdezte, az analitikus nyelveket beszélők első magyartanulási sokkjával hangjában. Egy *k* betű?

Igen, ez azt jelenti, feleltem. Miért, azt normálisnak tartod, hogy egy-két *i* hanggal egy románból húszmilliót tudsz varázsolni? (Román, români, români – román, románok, a románok.)

Ismerősöm nevetett, én pedig azóta sem tudom: tényleg, vajon normális dolog-e, hogy egy-két messzi múltból örökölt és soha újra nem gondolt nyelvtani struktúrára támaszkodva, megengedjük magunknak a legsúlyosabb társadalmi következményeket hordozó két legperverzebb szillogizmust: a hamis általánosítást és a hamis azonosítást.

Vagyis: pusztán a többes jellel támaszkodva, olykor valós, olykor hamis ismeretekből kiindulva olyan feltevésekig, következtetésekig, ítéletekig jutunk el, amelyek egy nyelvi vagy bármely más jegyek alapján meghatározható közösség minden (vagy legtöbbször) tagjára kiterjesztik a közösség egy-két tagjával kapcsolatos valós vagy hamis ismereteinket. „Ezt TI CSINÁLTÁTOK!”

Etöprengések, amelyek főként a hovatartozás kérdését feszegetik, a sajátunkét meg a másokét, elsősorban a Nyugat-Európában kialakult modern nemzetfogalommal kapcsolatosak. De érvényesek bármely – nyelvi, etnikailag, vallásilag stb. – jól elkülönülő

csoporttal, illetve a csoport-konstituáló faktorok meghatározásával kapcsolatban.

Két szomszédos pápua törzs konfliktusainak hátterében ugyanúgy az azonosulás és azonosítás, a valós és hamis, de partikuláris tények általános szintre emelése áll – ha nem is *mindig*, de *legtöbbször* –, mint a balkáni háborúkénak.

S ha valaki erre azt felelné: a háborúkat gazdasági érdekekért szokták vívni, esetleg ideológiai (pl. vallási stb.) okokból, ezzel én is egyetértek.

Am ahhoz, hogy az ellenséget *azonosítsuk*, az szükséges, hogy külföldön tőlünk, másféle legyen, mint mi. Ez még polgárháború esetén is, az egyazon nemzet kebelén vívott harc körülményei között is szükséges alapfeltétel, különben nagyon könnyen a sajátjaink lőhetnek agyon.

Ez az írás arról (is) szól: ha az emberiség történetében kevésbé lett volna gyakorlat a külsődleges szempontok alapján, megfontolatlanul, könnyelműen történő azonosulás és/vagy azonosítás, akkor talán kevesebb emberi vér öntözte volna a földet.

III.

Az altorjai Apoc család – azt hiszem, egyedülálló módon – bizonyíthatóan kb. 1000 éve él ugyanazon a helyen. Ha valaki, ők elmondhatják: igen, *mi altorjaiak vagyunk*. Ez az egyik pólusa az azonosításnak. Am találni ellenpólusokat is.

Világverseny van: mondjuk éppen olimpia.

Egy kisebb ország egyetlen versenyzővel van jelen. Ez a versenyző egyetlen századmásodperc vagy egyetlen milliméter különbséggel világső lesz. Honfitársai tombolnak, az egész ország önkívületben énekl: győztünk.

Pedig a sportoló nem is beszél, vagy csak igen rosszul, az ország nyelvét, ugyanis csak nemrég érkezett oda, máshonnan, menekültként, és csak azért kapta meg sebtében az állampolgárságot, mert győzelemre esélyesnek látták.

Antik Sándor: Montázs a Visegrádi Kódex motívumainak felhasználásával

És győzött is – és vele együtt az egész ország. Azonosultak egymással.

Gróf Károlyi Mihály, aki igen tehetségtelen politikus volt, de aki igen szórakoztatóan tudott írni („Amikor a Szerbia elleni hadjárat elkezdődött, és a háború hívei azt remélhették, rövid idő alatt be is fejeződik, arisztokratáink, sportszervezőikhez híven, önként jelentkeztek a frontra, hogy minden szerbet lepuffantsanak.”), így kezdi visszaemlékezéseit:

1909-ben Karlsbadban kúráltam rokonommal, Leopold Berchtolddal. Délutáni kávékat rendszerint André Tardieu, a francia *Le Temps* külpolitikai szerkesztője, későbbi miniszterelnök társaságában fogyasztottuk el az Altwieseni teraszon.

Egy nap Tardieu azt kérdezte Berchtoldtól: „Tulajdonképpen milyen nemzetiségűnek vallja ön magát? Németnek, magyarnak vagy csebnak? Hiszen osztrák nemzetiség nem létezik.”

„Bécsi vagyok” – felelte Berchtold.

„De melyik oldalra állna, ha a monarchia népei között történetesen összeütközésre kerülne sor?”

„A császár oldalára” – volt a válasz.

„És ha tegyük fel, a császárság megszűnne?” – firtatta tovább Tardieu.

„Akkor is megmaradnék annak, ami vagyok: arisztokratának. *Ce n'est pas beaucoup, mais c'est toujours quelque chose*” – válaszolta szokott, kissé fensőbbes mosollyal Berchtold.

Sok-sok furcsa példára lehetne még hivatkozni, amelyekből mind-mind az derül ki: az azonosság határait rendkívül bonyolult rögzíteni.

De talán nem is szükséges. Mikor a magyarul tökéletesen beszélő Ionel Pantea énekest – a kontinens egyik legnagyobb énekest – az identitása felől faggattam, így válaszolt: a Luxemburgban élő erdélyiek közé tartozom.

S ez már majdnem olyan, mint Kurt Vonnegut hőseinek történelmi találománya.

1953, Marosvásárhely; költő, újságíró, Erdélyi Híradó Kiadó, szerkesztő; *Rusció*, 1999, Budapest; *Lach, wie ihr est versteht*, 1999, Frankfurt.

FEY László

A többség és a kisebbség kisebbségei

AI. Cistelean két esetet ír le, mikor román létre kisebbségének érezte magát (*Provincia*, 2001. március). Jellemző a második eset: megtisztelő feladata lévén, hogy Petőfi szobrának a leleplezésénél rövid beszédet mondjon, a magyarok nem úgy fogadták, ahogy illett volna. Egyesek gyanúsán nézték, mit keres itt egy román, mások – akik az ünnepélyt rendezték, és őt meghívták – szinte észre sem vették a jelenlétét, talán arra számítottak, hogy el sem jön. Amit Cistelean nem mond el, bizonyára sok román azt gondolta: úgy kell neki, miért bratyzik a bozgorokkal.

Ismerős helyzet és érzés azok számára, akik a két nép közötti barátság építésén fáradoznak. Talán túl igényes is a *barátság* kifejezés; ez legfeljebb távlati cél lehet. De közvetlen, időszerű feladatunk, hogy a két nép között normális kapcsolat jöjjön létre: békés egymás mellett élés, együttműködés a kölcsönös érdekek alapján, őszinte és tárgyilagos párbeszéd a felmerülő problémák tisztázására, a hamis előítéletek leépítésére. Ennek a célnak az elkötelezettségei – sajnos – kisebbségekben vannak saját etnikai csoportjukon belül, amely többnyire nem jó szemmel nézi őket. A román a románoktól ugyan jelzőket kap, mint „trádatör de neam și patrie”, „vîndut ungurilor”, „coadă de topor”, legjobb esetben „european de ni căieri”. Álláspontja annyira természetellenesnek tűnik ezek számára, hogy magyarázatot keresnek rá: az anyja vagy a felesége magyar származású. Ha pedig nem sikerül ilyen „szégyenfoltot” találni a családfáján, akkor ráfognak! Jellemző, hogy ma nálunk ilyen-mivel kompromittálni lehet valakit, le lehet rontani hitelét.

Ugyanakkor az ilyen románt a magyarok is gyanús szemmel nézik; a *Timeo Danaos et dona ferentes* elv alapján valami huncutságot gyanítanak magatartása mögött: „a román soha nem őszinte; most a pillanatnyi érdeke azt kívánja, hogy barátságos képet mutasson, de holnap ellened fordul”.

A két nép közt hidat építeni, a felmerülő problémákat dialógus által megoldani szándékozó magyar hasonló visszautasításra számíthat nemzetársai részéről. Ráfognak, hogy „nemzetiellen”, „tájbasimuló”, „asszimiláns”, „gerinctelen”, „neptunos”, „oláhbérenc”. Közeledését a románok többsége is fenntartásokkal fogadja: „Hiába papol a barátságról, ő is csak azt akarja, amit minden magyar – Erdély elszakítását! Ma nyelvhasználatot követel a közgazdaságban, holnap magyar egyetemet, holnapután az ország föderalizálását és végül Románia feldarabolását.”

Apárbeszéd hívei – románok, magyarok egyaránt – két tűz közé kerülnek. Az olyan szervezetet, mint az Interetnikai Párbeszéd Egyesületét (Asociația pentru Dialog Interetnic), mindkét részről sok értetlenséggel és bizalmatlansággal szemlélik. A legenyhébb kifogás az, hogy fölösleges, mert nem hatékony. Mások úgy vélik, hogy még káros is, mert illúziókat táplál, elvonja a figyelmet a valódi feladattól: határozottan, radikálisan harcolni az „ősellenesség” ellen, legyőzni a revizionista magyarokat, illetve – mutatis mutandis – az elnyomó románokat. Valószínűleg sokan így vélekednek a *Provincia*-ról is. Az idő azonban nekünk, hídépítőknél dolgozik. Hiába nem akarnak egyesek felzárkózni Európához, az európai gondolat tért hódít, az jelenti a jövőt. Most még kisebbségekben vagyunk a román többség, illetve a magyar kisebbség kebelén, de bíznunk abban, hogy a párbeszéd híveinek a száma idővel növekszik, az erőviszonyok a mi javunkra változnak meg.

1925, Marosvásárhely; Báthory István Líceum, Kolozsvár, nyugalmazott tanár; *Rádácínile sovínismului antimaghiar* (1999), *Rádácínile sovínismului maghiar antiromânesc* (2000), 22 című folyóirat.

Paul DRUMARU

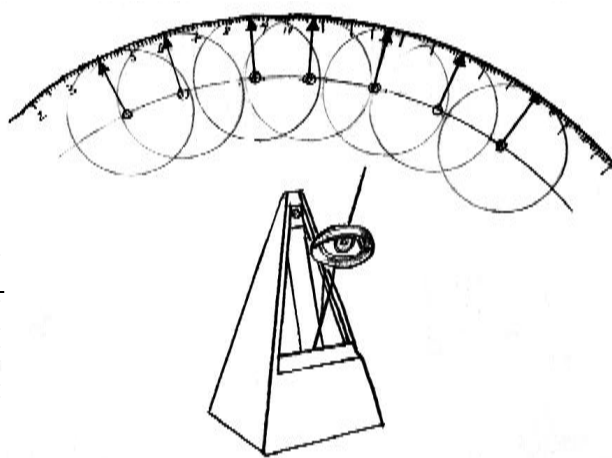
Kisebbségi napló

Írtam a minap, hogy *érdekesnek* tartom a *Napló* ötletét, ám ez a jelző túlságosan sok ellentmondásos helyzetet és magatartást fed – ezért is vált annyira bizonytalanná. „Érdekes, érdekes” – mondja az ember, odébb rúgva cipője orrával egy konzervdobozt, amelyből kibújik egy giliszta, az ember a cipője sarkával eltapossa, majd nézi, nézi, hogyan kapaszkodik az életbe, darabjaiban is: érdekes, érdekes. Vagy valaki felolvass egy verset, amelyről nem tudod, mit mondanál, vagy elmeséli, hogy járt, neked meg teljesen máshol járnak a gondolataid, „érdekes, érdekes”, és minden felfüggesztődik, bemenekülsz egy gondolati téridőbe, amelyből jobbra ki sem jutsz többé. Persze, mondhattam volna *izgalmasat* is. Így is, meg úgy is kifejezhetném magam, a *lényeg* azonban az, hogy mindez csak addig érvényes, csak addig maradhat az, amíg kívül vagy. Amikor belekeveredsz, vagy amikor mások – például a *Provincia* szerkesztőségéből bizonyos emberek – belekevernek, a dolgok hirtelen fenemód éles körvonalat kapnak. S bármennyire ki akarnál térni, mint egy igazi kisebbségi, végül mégis megvágod magad. Nem tudom, ez a Napló úgy működik-e majd, mint kvázi-állandó rovatom: de még ha nem is, elég erős lökést jelentett nekem egy olyan egzisztenciális önátértékeléshez, amely mostantól akaratomon kívül is végbemegy. Koncentrikus körök megannyi halmaza, egy személyes múzeum, egy bogresi Könyvtár, körkörös labirintusának folyosói – és minden, a folyosó, a kiállított tárgyak, az események (az én, a mások: a világ eseményei!), mind egyformán közel és egyformán távol a középponttól.

Abszolút kisebbség

1958. december 26-án az egyetemi kar hirdetőtáblájáról megtudtam, hogy „egyetemistához nem méltó magatartás miatt” kirúgták. Húszéves voltam, karácsony másodnapja volt, és havazott. Olyan szép telet még nem is láttam Bukarestben. Szerelmes voltam egy brassói barna lányba, bretonja volt, és kék szeme, lehet, hogy csak azért emlékszem rá olyan jól, mert a megszólalásig hasonlított Corneliu Baba egyik portréfestményére, és mert ő viszont nem szeretett engem. Sétáltunk a Cișmigiu parkban, a hóban, majd a Podul Izor környékén kijutottunk a rakpartra, ahol a lányotthon volt, de ez már 28-án történt, úgy hiszem, amikor apámmal vissza kellett térnem Nagyváradra, hisz már nem volt mit tenni; aztán nem láttam többé azt a lányt, és nem tudtam róla semmit, leveleimre nem válaszolt – különben a leveleinket is cenzúrázták, meg mindazokéit, akik bármilyen kapcsolatban álltak velünk. Velünk, vagyis velem és Ion Zalca barátommal, az IMSZ-ből kicsapott két osztályellenséggel. (Azok felvilágosítására, akik nem mozognak valami otthonosan a történelemben, ez az IMSZ az Ifjúsunkás Szövetség volt, amelyből később KISZ, vagyis Kommunista Ifjak Szövetsége lett, a Román Kommunista Párt, illetőleg Munkáspárt nevelődése.) Természetesen azonnal kirúgták a Maxim Gorkij Intézetből is, az orosz nyelv és irodalom egyetemről, amely a Pitar Moș utcában volt, az Állami Cirkusz irodáinak közelében; csak itt jutott ugyanis és itt se sokáig hely nekünk, akik már otthonról sárosan jöttünk, több „hely nélkül” sikerült felvételt követően, Kolozsváron és egyebütt. Testvéreim! – 1958-ban voltunk, mint mondtam, két évvel a magyarországi forradalom után, az egyetemisták letartóztatási hullámának vége felé, amelyről én mit sem tudtam, annak az embernek a tunya módján, aki semmiben sem érzi magát bűnösnek, ellenkezőleg (!), úgyhogy jóval később is, valahányszor szóba került az ügy – ha meg nem került szóba, hát szóba hoztam én –, és azt kérdezték tőlem: „Hogyan nem kerültél börtönbe?”, mindig azt válaszoltam: „Nem volt több hely, oda is hely nélkül jutottam be.” Ezt mondtam, anélkül hogy sejtettem volna egészen azokig az évekig, amelyekben már Szolzsenyicint és Roy Medvegyevet stb. olvastam, mennyire közel jártam a valósághoz, hisz nem egyszerű szellemeskedés volt az, hanem maga az igazság. Megtelték a börtönök, nekünk már csak az „alja” jutott. Nos, ez volt tehát a hangulatom 1958-nak azon a telén, előttem áll az egész jövő – gondoltam, hogy aztán arra ébredjek, evickélek nyakig belemertülve abba a jövőbe... De hogy ne nyújtsam el túlságosan a dolgot – bár mint mindig és mindenütt, itt is épp a részletek a jelentések, azoknak van súlyuk –, a helyzet már novemberben felkavart, amikor mi még gondatlanul mulatórogattunk az Athenaeum büféjében, fenn, a véccével szemközi szeparánkban, de más helyeken is, teszem azt az Opera vendéglőjében, ahol Nina kolléganőnk születésnapját ünnepeltük (isten nyugosztalja!) 1958. november 8-án, ami miatt fel is tették nekünk a kérdést azon a kirúgási gyűlésen: „Miért pont 8-án, amikor a Nagy Októberi Forradalom napja november hetediké?” Erről Mikluho-Maklaj jut eszembe, amint a szentpétervári szkeptikus akadémikusok azt kérdik, hogy azongya: „Ha léteznek pápuák, Mikluho-Maklaj miért hozott egy és

csak egy pápuát?” Ó, abszurd szimbolizmus és proletár animizmus letűnt gyönyörűsége ideje! Bár, tudjuk, semmi sem vész el, minden átalakul, azt hiszik, tényleg teljesen letűntek azok az idők? Nos, nem tűntek le! De igazából az egész még korábban, nyáron, Nagyváradon megkezdődött, amikor egy nagy irodalmi kör (bizony!) gyűlést szerveztek Olaru atya kizárására, aki epigrammákat írt, és azelőtt Nem-Töm-Kinek a személyi titkára volt; eljött egy központi aktivista író is Bukarestből, mintha A. G. Vaida, mi pedig, Zalca meg én és időközben híres költővé lett barátónk kisebbségi gyakorlatként ellene szavaztunk, pontosabban ő, Zalca ellene szavazott, mi ketten, Doina meg én, tartózkodtunk, rémülten a hirtelen keletkezett légüres tértől a körli tagokkal, tényezőkké és szervekkel teli teremben, nos, kisapám, épp erről a légüres térről beszélek. Amely azért akkor még eléggé viszonylagos volt, hisz egymás lélegzetéből táplálkoztunk, nem hatolt még el az agyig, csak a lelket, a tudót érte el; ráadásul bizonyos szűk körökben diszkrétén még ünnepeltek is érte, s el-elkaptuk némely felnőttek cinkos tekintetét. Nyáron aztán medrükbe terelődtek a dolgok, nyáron letartóztatták Zalca testvérbarátját, Aurelt, mindegy, hogy milyen ürüggyel, más hely és más idő hordaléka, elég az hozzá, hogy november vége felé aztán IMSZ-gyűlést szerveztek a másodéven speciel Zalca kizárására, amelyre meghívtak diákokat más évekről is, köztük engem. Zalca nagyon ismert alak volt a karon, rengeteg csodálója, mondhatni követője volt, egyes tanárok és tanársegédek is rokonszenveztek vele, színjelesen végezte az első évet, jóformán meg is tanult már oroszul, a legtöbbben fel voltak háborodva, vagy legalábbis fel voltak zaklatva attól, ami ellene készült. Készültünk mi is: kivettük a könyvtárból és tanulmányoztuk Lenin *Filozófiai füzet*eit, cikkeinek és beszédeinek gyűjteményeit, még Marx *Tökéjé*be is beleolvastunk, mígnem rájöttünk, hogy semmi hasznát nem tudjuk venni. Végül nagyjából felvázoltuk a beszédet, amellyel Zalca nem is védekezni, hanem ellentámadni fog, amíg mindenkit kiűt. Szövege Dimitrov szavaival kezdődött, akit a Reichstag felgyújtásáért a náci elítéltek: „Meg kell szakítanom az ördögi kört...” Eddig jutott el a gyűlésen Zalca, amikor megadták neki a szót, miután a szervek apraja-nagyja elmondta a magáét, és néhány ismeretlen, gondolom, más karokról odahívott diák is elítélte, „Meg kell szakítanom az ördögi kört”, mire az, aki az ülést vezette, a Központi Bizottság küldötte ráförmedt: „Milyen kört, elvtárs, milyen kört?” Vagyis hogy ő Eminescu Estcsillaga, s akkor a többiek mik, ők a „szűk kör”? És elindult a nevetés, hahotázott az egész elnökség. De a terem nem: a terem morgott. Jó, mondta az ülésvezető, szavazzunk. Ki van mellette? Főlemelte a kezét, és felemelték gyor-

Antik Sándor: Rajz 1.

san a kezüket azok is, akik az elnökségben meg az első padosorokban ültek, a moraj helyett pedig csakhamar sűrű csend vette át, végtelen jeges úr, a terem megtelt felemelt kezekkel, én pedig a mélyből kiáltottam: Beszélni akarok! Szóra iratkoztam! A hozzászólások véget értek, mondja az ülés vezetője. De hát – lázongok – én ott vagyok a listán. A lista lezárult, mondja, szavazzál, akár ellene is lehetsz. Igen, ellene vagyok. Ki tartózkodik? – kérdi gyorsan. Ki van ellene? Emelel a kezem, integetek, beszélni akarok. Egy szavazat ellene, mondja. Egyhangú szavazással... stb. stb. Hogyhogy egyhangú szavazással?, kiabálom, hiszen én ellene szavaztam. Jó, jó, mondja, szavazattöbbséggel, egy ellenszavazattal, nem most fogom megkérdezni, hogy miért. Jóllehet azt akartam volna mondani, hogy a beszédem után a szavazást meg kell ismételnem, körülnézek, nem tudok elkapni egyetlen tekintetet sem, hirtelen minden elsötétült, jeges úrön keresztül láttam őket, a sokaságot, a többséget, én pedig egyedül voltam hatalmas, de üres, puszta, légüres tér vett körül. Abszolút kisebbség, kvintesszenciája a hallgatag többségnek, amelynek betömtek a száját. És amely utána gyűlöli, mert szégyelli magát: valójában saját magát gyűlöli. Mert amikor az érzéseimről beszélek, az ő érzéseikről beszélek. Nem felejtettem el egyiket sem: sem Dedut, sem Copăceanarut, sem Gigi Pașoptot, még Mihai Novicovot sem, bár egyesek közülük öreg emberek, mások azóta földben porladnak. Nem jutott ki nekik, mint nekem, a későn és akkor sem teljesen éretté válók szerencséje. És még nem fejeztem be. Sok még a mondanivalóm: az abszolút kisebbség fogalommmá válik.

Fordította: ÁGOSTON Hugó

1988. Gyulafehérvár; író, műfordító, Bukarest; *Transland* – „az én magyar költőim” (2 kötet), Bukarest, 1999.

ÁGOSTON Hugó

Bukarest mint provincia

Nem tudom, illő-e metafizikai nyugtalanságról beszélni egy ilyen optimista lapban és alapjában véve pozitív beállítottságú rovatban, mint ez, amelyet éppen írok, illetve hát az olvasó éppen olvas – és tesszük ezt mi ketten, író és olvasó, egy olyan egyidejűséget teremtve, amely ez esetben alig néhány napot, de nagy alkotásoknál (gondoljunk például a Gilgames eposzra) akár évezredekkel „zárhat rövidre”. Ilyenszerű nyugtalanság fogott el, amikor lapunk fő ihletőjével arról beszélgettünk, hogy ideje volna már valami jelen dologról is írni szerény sorozatomban, például a *Provincia* bukaresti bemutatkozásáról. Hisz persze, hogy szépnek és a világ közepének tűnik – időben és térben – a vidék, ha önfeléd gyermek- és ifjúkorunké, és kevésbé kellemesnek: szürkének és nyomorúságosnak, a szó rossz értelmében provinciálisnak a főváros, ahol bizony nehéz éveket éltünk és élünk át sokadmagunkkal. Akkor én arra gondoltam: hatványtal és lórúgás. Egyiket sem fogom kifejezni. Az elsőt nem is lehet, ő képviseli a metafizikát, hagyjuk meg hát (miután azért álnokul ki-mondtuk) a tudat balsejtelmeknek fenntartott mélyebb rekeszében, ne hívjuk elő. A másodikat azonban, amely ugye – lórúgás! –, ha úgy vesszük, a metafizikának a patkószöges ellentéte, legalább futólágg (csendes galoppban) mégiscsak meg kell magyaráznom. A ló, gyermekkorom városában, akkor rúgott meg, amikor a farkából néhány szálát ki akartam tépni: kóróhegedűnek. Itt és most a legfontosabbat vagyok kénytelen mellőzni, a lófarokszőr-húrú kóróhegedű előállítási és használati módjának, szívbemarkoló hangjának leírását. Egyidősek lehetünk, ő meg én, ám az ő hat éve pompás férfikomak számított. Ez az ereje teljében levő paripa rúgott meg úgy, hogy ájult rongycsomóként repültem messzire. Gyermekkorunkban gyakran kerülünk közel a halálhoz, ám a visszatérés is könnyed, természetes és egyszerű. A gyermek-halottak tulajdonképpen eszményi utóéletet járnak be, megtartanak minden ígéretes potencialitást, nem rakódnak rájuk rossz választásaiknak, tetteiknek, szavaiknak ölmös hordaléka. Mircea Ciobanu 1980-as naplójegyzeteiben olvasom, a *România literară* egyik májusi, születésnapom körüli számában az esetet: egy híres orvosnak megjelenik álmában egyik elhunyt jó barátja, s elpanaszolja, hogy nem jól érzi magát, nem jó helyre temették; az orvos kihantoltatja, és újra eltemetteti; egyszer a sír mellett hangot hall: „Engem is megszentetlen földbe temettek el, Olgucának hívnak, és tizenkét éves vagyok.”; amikor őt is kihantoltják, egy hetvenéves nő holttestét találják: mellében késsel, földborítottan, arra várva, hogy megszentelt földbe temessék el, együtt öregedett az élőkkel. A lórúgás után arra tértem magamhoz, hogy egy kedves cigányasszony, alkalmasint a ló gazdájának családtagja, nedves ronggyal töröli a homlokomat és a mellemet, ahol jól látszott a pata nyoma, és azt mondja, „nem történt semmi baj, bőjécás”. Most azt szeretném, ha valaki elmagyarázná, miért szép nekem ez az emlék.

A jelen pedig? Nos, a május 10-i bukaresti bemutató az Írószövetség székházában nagyon jól sikerült. Én veztettem fel, Ádám Gábor elmondta a fontosabb adatokat, Caius Dobrescu a *Provincia* által tárgyalt eddigi nagyobb témaköröket, Sabina Fati a lap legújabb, a státustörvénnyel foglalkozó számát tekintette át, Molnár Gusztáv pedig mindezekről bővebben és szélesebb összefüggésekbe ágyazva beszélt, majd a meghívottak – főleg újságírók – provokatív és kevésbé provokatív kérdéseire válaszolt. Nekem különösen tetszett, amikor Caius felhívta a titkosszolgálatok ébereinek figyelmét, hogy a legjobb módszer annak kipuhatolására, miként gondolkozunk, az, ha rendszeresen olvassák a *Provinciát*, Gusztáv pedig megdicsérte az *Adevarul*at, amiért az az utóbbi időben felhagyott magyarellenességével, és ha nem is egyetértően, de tárgyilagosan írt például a státustörvényről. Sajnos, az *Ultima ora* című újságot elfelejtette megdicsérni, mire abban a következő címösszeállítás alatt jelent meg beszámoló a bemutatónkról: „Magyarország bérenceinek képmutatása kimutatja a foga fehérjét/A PROVINCIA A NAGY-MAGYARORSZÁG AKTIVISTÁINAK MALMÁRA HAJTJA A VIZET.” Brrr! Ha hiszik, ha nem, a tudósítás szerzőjét úgy hívják: Almona; hogy lehet ilyen gyönyörű névvel annyi ostobaságot írni?

Miként fejezhetném be ezt a – bevallom, merész ívű kapcsolókat megkockáztató – elmélkedést? Az ember hajlamos a múltban a jövő jeleit felfedezni. Kérem hát a velem szinkron, lórúgta olvasót, ne keressen a fentiekben valamiféle premoníciót – még megtalálja. A már idézett kiváló költő, Mircea Ciobanu feljegyzései között olvasom a következőt: „Nem minden gondolatot illő végigvinni. A gondolkodásnak vannak veszélyes övezetei; erő kell hozzá, hogy elkerüljék őket, amikor rájössz, hogy hiányoznak az eszközeid az elmélyítésükhöz.” Ebben maradunk. Maradunk?

1944. Medgyes (Szeben megye); *Krónika*, Kolozsvár, vezető szerkesztő, *A Hét*, Bukarest, fõmunkatárs; *Bukaresti élet, képek*, Nagyvárad, 2000.

Gerhard SCHRÖDER

Németország Európában *

Európa e századkezdeten történelmi választások előtt áll. Az Európai Unió sikeres bővítése, a gazdasági és pénzügyi unió megszilárdítása, az európai integráció folytatása korunk nagy kihívásai.

Az európai integráció Európa történetének legjelentősebb és leg-sikerültebb politikai terve. A tagországok békéjének, biztonságának és stabilitásának megalapozója; a fellendülés, a növekedés, a foglalkoztatottság útját nyitja meg Németország és az Európai Unió számára. Ezért a német Szociáldemokrata Párt mindent meg fog tenni, hogy a folyamat előbbre haladjon, kibontakozzék a XXI. század folyamán is.

Aszociáldemokraták azt akarják:

1. A belső piacnak és a monetáris uniónak a növekedést és a foglalkoztatottságot kell szolgálnia

A globalizált gazdaságban Európa, az eurónak köszönhetően, vonzóbb területté válik a befektetők számára. Folytatunk kell a belső piac rendszeres kiépítését. Ehhez az szükséges, hogy az összes tagországok teljesítsék vállalásaikat, és az adott határidőkön belül nyissák meg gáz-, villanyárampiacait, valamint postai szolgáltatásokat, hogy a konkurencia torzulásait elkerüljük. Arra is vigyázunk kell, hogy a szükséges adaptációk társadalmilag elviselhetőek legyenek. A belső piac és a közös pénznem a pénzügyi politika nagyobb fokú összehangolását is szükségessé teszi, csakúgy, mint az egészséges értéktözsde kialakítását.

2. Szavatolnunk kell a belbiztonságot

Úgy véljük, hogy a biztonság inkább szavatolható a bővített Európa keretében, semmint magányos lovagi akciókkal.

Ezért az SPD a következőket kéri:

- az Európai Rendőri Hivatal mint vezető, végrehajtói hatáskörrel ellátott európai rendőrhatalom megszilárdítását, a bünyügyi rendőrség szövetségi hivatalának (Bundeskriminalamt) mintájára;
- egy európai ügyészség felállítását, abból a célból, hogy a nemzeti rendfenntartó szolgálatok együttműködéséből fakadó feladatokat ellássa, és kövesse az Európai Rendőri Hivatal tevékenységét;
- egy európai határrendőrség létrehozását, azzal a feladattal, hogy az EU jövődöbéli külső határainak hatékony védelmét biztosítsa a szervezett bűnözés és a törvénytelen bevándorlás ellen;
- a jövődöbéli tagországok határain csak akkor szűnjék meg az ellenőrzés, amikor biztonsági intézkedések színvonalá megfelel az EU kritériumainak;
- bünyügyi téren fejleszteni kell a bírósági együttműködést, beleértve a nemzetközi határokon átnyúló bűncselekményekre kiróható büntetések harmonizációját;
- minden állampolgárnak meg kell adni azt a jogot, hogy az Európai Bírósághoz folyamodhassék az Európai Rendőri Hivatal által elkövetett vétségek miatt;
- ezen az alapvető emberi jogokat érintő területen szavatolni kell az Európai Parlament teljes körű parlamenti ellenőrzését.

3. Az állampolgárok jogait meg kell szilárdítani

Az európai politika a polgárokkal együtt, a polgárokért folytatott politizálást kell, hogy jelentse. Az ő jogai állnak a politikai integrációért tett erőfeszítések középpontjában. Számításba véve az alkotmányosság különböző nemzeti hagyományait és az alapvető jogokról alkotott eltérő felfogásokat, az Alapvető jogok chartája fontos hozzájárulás az állampolgárok európai uniói identitásának körvonalazásához.

Az európai szociáldemokraták kívánták azt, hogy a társadalmi-gazdasági jogoknak ugyanolyan fontosságot tulajdonítsanak, mint az alapvető szabadságjogoknak és az állampolgári jogoknak.

Az SPD fontosnak tartja, hogy

- Európa mint értékek közössége ne csak alapvető szabadságjogokat, állampolgári jogokat, egyenlőséget biztosítson, hanem gondja legyen arra is, hogy a hátrányos helyzetű személyeket képességeik szerint kezeljék, mint az európai társadalom teljes jogú tagjait. Ezért lehetőséget kell adni nekik, hogy részt vehessenek a gazdasági-társadalmi életben, és meg kell teremteni a gazdasági körülményeket ahhoz, hogy illő módon élhessenek;
- az Alapvető jogok chartáját be kell illeszteni az európai egyezményekbe, hogy ezáltal váljanak jogilag kötelezővé;
- a charta egyezményekbe foglalása után az EU állampolgárai számára lehetővé kell tenni, hogy panaszaikkal az Európai Bírósághoz fordulhassanak, amikor úgy vélik, hogy jogukat az EU intézményei sértik. (...)

Végül az SPD lényegesnek tartja, hogy az Alapvető jogok chartájának kidolgozása az Európai Alkotmány megvitatásának kezdetét jelentse. A charta a jövőbeli alkotmány bevezetője kell, hogy legyen, oly módon, hogy az Unió értékei kidomborodjanak benne.

4. Ki kell dolgozni a kül- és biztonságpolitikát

Az EU közös kül- és biztonságpolitikája ösztönzi az európai integrációt, és erősíti az Unió cselekvőképességét.

Az európai Atlanti Szövetségen belüli szerepének, valamint az EU biztonságpolitikában betöltött szerepének növelése egyúttal a NATO erősítéséhez járul hozzá. Az atlanti partnerség marad továbbra is az európai biztonság alapja.

Az Uniónak képesnek kell lennie felelősségvállalóan cselekedni a stabilitásért és a biztonságért az euroatlanti térségben, és azon túl is. A közö európai kül- és biztonságpolitika fejlesztése a következő kormányközi konferencia egyik témája kell, hogy legyen. Középtávon arra kell törekednünk, hogy ezt a politikai területet közössé tegyünk.

Az SPD mellett nyilatkozik, hogy az Európai Unió a közös kül- és biztonságpolitika révén globális felfogást alakítson ki a biztonságról, amely politikai, katonai, gazdasági, társadalmi és ökológiai elemekre épül, átcsoportosítja az európai kül-, biztonsági, védelmi és fejlesztéspolitikákat, és megerősíti konfliktusmegelőző képességünket. A jövőben az EU saját kezdeményezéséből avatkozhat be katonailag a válságok kezelésébe, valahányszor a NATO a maga egészében nem avatkozhat be.

5. Egyesíteni kell Európát

Több mint harminc évvel ezelőtt Willy Brandt keletpolitikája vetette meg az alapokat kontinensünk megosztottságának megszüntetéséhez. Ma az SPD-re az a feladat hárul, hogy fejezze be az ő történelmi művét a közép- és kelet-európai országok Európai Unióba való integrációja révén.

Az EU bővítése mind a csatlakozás jelöltjei, mind pedig a jelenlegi tagországok számára politikai és gazdasági nyereséget fog jelenteni. Jelentős előnyei lesznek a szervezett nemzetközi bűnözés elleni harc, valamint a törvénytelen bevándorlás elleni védelem terén is.

Az EU készen áll az új csatlakozások fogadására. Most már a tagjelölteken áll, hogy folytassák felkészülésüket a csatlakozásra, és éljenek a felkínált lehetőséggel.

Az SPD különösen azt hangsúlyozza:

- a csatlakozási tárgyalásokat minél gyorsabb ütemben és minél körültekintőbben kell folytatni, hogy a legelőbbre jutott országok részt vehessenek a következő európai választásokon 2004-ben;
- hétéves átmeneti határidő megállapítása szükséges a rendkívül kényes területeken, mint amilyen például a munkaerő és a szolgáltatások szabad forgalma;
- időben megoldást kell találni a határvidéki régiók sajátos problémáira, hogy versenyképesebbé váljanak, és gazdasági vonzerejük növekedjék.

6. A feladatok világos körülhatárolása

A feladatok történelemből örökölt megosztása az Európai Unió és tagországai között már nem felel meg a XXI. század igényeinek. A tagállamok – és Németországban a tartományok és önkormányzatok is – elvesztették e folyamat során a politikai kezdeményezés játékerét, pedig számos területen az ő szintjükön inkább hozhatók megfelelő döntések. Ezzel szemben az Európai Uniónak nincsenek meg mindig a szükséges jogosítványai ahhoz, hogy biztosíthassa érdekeit nemzetközi téren, vagy belső biztonságát.

A feladatok megosztásának jelenlegi rendszere nem világos és nem áttekinthető. Ezért gyakran nehéz megállapítani, mely politikai szint mely kérdésben dönt, amikor ez a döntés közvetlenül kihathat az állampolgárok életére. (...)

Ezért az SPD értékeli, hogy a szövetségi kormányk Nice-ben sikerült meggyőznie partnereit: az újabb kormányközi konferencia alkalmával, 2004-ben a hatáskörök pontosabb elosztását kell elvégezni az EU és a tagországok között, a szubsidiaritás elvének tiszteletben tartásával. Az állampolgárnak pontosan külön kell tudnia választani, mely politikáért ki a felelős. Ezenkívül világos, átlátható döntési folyamatokat kell kialakítani az Európai Bizottság, az Európai Parlament Tanácsa között, hogy az állampolgár számára érthetőek legyenek.

Az SPD kéri továbbá az EU-tagállamok közel álló viszonya és szolidaritása elvének tiszteletben tartásával a következőket:

- érthető módon kell elhatárolni az EU politikai felelősségét a tagállamokéétól a feladatok világos szétosztása révén. Az újabb hatáskörök Európai Unióra való átruházásának joga a tagállamok szintjét illeti meg. A feladatok megosztása a szövetségi kormány, a tartományok és az önkormányzatok között belpolitikai kérdésként marad;
- intézkedéseket kell hozni európai szinten a hatáskörök burkolt átruházása ellen. Az egymást átfedő hatáskörök, például azok, amelyek a belső piaccal vagy a konkurenciaszabályokkal kapcsolatosak, nem vezethetnek oda, hogy megfosszák az államokat felelősségüktől és lényegüktől;
- nemzeti szintre kell átruházni azokat a feladatokat, amelyek megfelelőbben végezhetők el a tagállamok által, tiszteletben tartva a szubsidiaritás elvét oly módon, hogy ez ne jelentsen kockázatot a

belső piac számára. Ez különösképpen vonatkozik az Unió agrár- és strukturális politikájának hatáskörére, azért, hogy a tagállamoknak továbbra is legyen mozgásterük az önálló regionális és strukturális politikához;

– a tagállamok őrizzék meg képességüket önmaguk megszervezésére, a közszolgálati feladatok ellátásának biztosítása végett;

– meg kell erősíteni az EU cselekvési képességét a kül- és biztonságpolitika, a belső biztonság és a bevándorlás kérdésében a közösségi politika elmélyítése révén, amennyiben a tagállamok egyenlően mind kevésbé vannak abban a helyzetben, hogy nemzetközi érdekeiket hatékonyan érvényesíthessék;

– az európai szintű döntéshozatali átláthatóság fokozásáért a Bizottságot erős európai végrehajtó szervé kell alakítani az Európai Parlament jogosítványainak megszilárdítása révén, döntéshozatali hatalmának kiszélesítésével, teljes költségvetési illetékeség ráruházásával és a Miniszteri Tanács átalakítása révén az Államok Európai Parlament melletti Kamarájává.

7. Európa jövőjének demokratikus megszervezése

Senki sem tudta tíz évvel ezelőtt, milyen lesz a mai Európa. Ma sem tudja senki, milyen lesz tíz év múlva. De akárcsak tegnap, ma is van egy bizonyosság: Európa jövője állampolgárai kezében van. Ezért akarunk elkötelezett módon harcolni Európa jó jövőjéért.

Tovább kell gondolkodnunk azon, hogy milyen struktúrákban és milyen alkotmányos kontextusban oldhatjuk meg jobban a jövő problémáit.

A Német Szociáldemokrata Párt kötelezettséget vállal azért, hogy Németországban és Európában nyilvános vita kezdődjék az Európai Unió politikai célkitűzéseiről, struktúráiról és döntési mechanizmusairól.

Azt akarjuk,

– teljes mértékben kapcsolódjunk be az alkotmányos alapok megszilárdításának munkájába és megvitatásába a nemzeti parlamentek és az Európai Parlament keretében, az igazi parlamenti vita szellemében;

– ~~ik~~ ~~sz~~ ~~uk~~ az egyezményekbe az Alapvető jogok chartáját, és ezáltal egy újabb lépést tegyünk az Európai alkotmány megvalósítása felé;

– alakítsuk ki a hatalom megosztás európai rendszerét az Európai Parlament, a Tanács és a Bizottság között a demokratikus legitimitás, a hatékonyság és az átláthatóság elvének megfelelően;

– a döntési egyezmények és eljárások egyszerűsítését és demokratizálását;

– a feladatok világos megosztását az Európai Unió, a tagállamok, atartományok és önkormányzatok között;

– vessük meg az alapjait az Európai Unió hatékony külpolitikájának.

Európa jövőjét illetően bízunk abban, hogy

– tíz év múlva a mainál nagyobb, integráltabb Európában fogunk élni,

– tíz év múlva olyan Európában fogunk élni, amelynek lesz alkotmánya,

– tíz év múlva olyan Európában fogunk élni, amelynek egyetlen pénzneme lesz,

– tíz év múlva olyan Európában fogunk élni, amelynek közös értékei lesznek, és különböző nyelvei, kultúrái.

Fordította: OSVÁTH Annamária

* *Le Monde*, 2001. május 8. Rövidített szöveg. Az Európai Unió jövőjére vonatkozó ezen indítványt, amelyet a Németországi Szociáldemokrata Párt (SPD) készített elő, és amelyet április 30-án ismertettek, a november 19–23. közötti nürnbergi kongresszuson vitatnak majd meg. Ezt a szöveget az SPD elnökének, Gerhard Schrödernek a védnöksége alatt dolgozták ki.

Lionel JOSPIN

Európa jövője

Hölgyeim és Uraim!

A most már globalizált világban a mi Európánk nem elégedhet meg azzal, hogy a viszonylagos virágzás és stabilitás szigete. Az ilyen önző befelé fordulás illúziókergetés és önmegtagadás volna. Európa egy modell hordozója, mégpedig a világra nyitott modellé, a Földközi-tengerre és partvidékére példának okáért. Az a hivatása, hogy a globalizációt a jog és az igazság irányába terelje.

Európának befolyásolnia kell a világ sorsát

Erős Európát akarok, amely teljes mértékben felelősséget vállal a világrend újraértelmezésében, és amely kialakítja az eszközöket a béke, a szolidaritás és a pluralizmus üzenetének keresztülviteléséhez.

Európa arra hivatott, hogy védelmezze a békét és a demokráciát a világban.

Az egyoldalúság kísértéseivel szembesülve – vagyis az erősebb joggal vagy a túl egyszerű látásmódokkal – Európa az egyensúly tényezője kell, hogy legyen a nemzetközi kapcsolatokban. Európa nem akar uralkodó hatalom lenni, de hatalmát az értékek szolgálatába állíthatja.

Európa képes arra, hogy hangját hallassa a közös külpolitikának köszönhetően. Mélyítsük el „közös stratégiáinkat” a világ olyan övezeteiben, ahol érdekeink forognak kockán. Szilárdítsuk meg a közös külpolitika és biztonság főmegbízottjának (Haut représentant pour la PESC) szerepét. Vigyázzunk arra, hogy nemzeti diplomáciáink koherens egységet alkossanak a politikának azzal az értelmezésével, amely számunkra közös kell, hogy legyen. Dolgozzunk az odafigyelő, akár Európát átfogó sugárzásáért. Az euróövezet külképviseletének egyesítése az Eurocsoport választott elnöksége révén hozzá fog ehhez járulni. Szervezzük meg minél rövidebb idő alatt. Egyébként a külföldön található európai konzulátusi hálózatok egyesítése lehetővé tenné, hogy az „Európa-házak” a világban mindenütt élők, elvándorolt európaiak szolgálatára állhassanak. Ezek a házak erősítenék az európai állampolgárság érzését.

Biztonsága megszilárdításáért, de azért is, hogy a világbéke fenntartásához hozzájáruljon, Európának közös védelemre van szüksége. Ennek alapjait már megvetettük. A legújabb döntéseknek köszönhetően, melyeket az Unió francia elnöksége idején hoztak, Európa a legjobb úton van ahhoz, hogy gyors reagálás haderőt állítson fel politikai és állandó katonai intézményekkel körülvéve. Ennek a haderőnek a beavatkozásait, felhasználását szabályozó átfogó doktrína kidolgozását kéri az Unió. Jelenleg a konfliktusmegelőzés politikájának a megszilárdítása az elsőrendű feladat, ez a legcélravezetőbb a tartós biztonság megerősítésében. Ugyanakkor saját érdekei függvényében és a szövetségesi iránti tisztelet jegyében Európának meg kell határoznia a hosszú távú védelem stratégiáját. Ez főleg azt feltételezi, hogy Európa koherens álláspontot alakítson ki az Egyesült Államok vitatott kezdeményezéséről, amelyet rakétavédelmi rendszernek felállítására vonatkozóan jelentett be.

Hölgyeim és Uraim!

Európának olyan intézményekre van szüksége, amelyek méltóak társadalomalakító tervéhez és a világról alkotott felfogásához. Ez az, ami teljes mértékben indokolja az intézményekről való gondolkodást.

A politikai Európa mélyreható reformokat tesz szükségessé

Vita kezdődött az Unió jövőjéről. E reflexiók határidejét 2004-re rögzítették. Azt is tudjuk, hogy a következtetéseket egyhangúlag kell levonni. Konszenzusra lesz tehát szükség a Tizenötök között. Számításba kell vennünk természetesen a tagjelölt országok törekvéseit. Legfőbbjük a demokratikus intézmények jótéteményeinek örvend, a függetlenséget csupán egy évtizede élvezi. Feltétlenül be kell vonnunk őket elemzéseinkbe.

A vitában már érdekes hozzászólások születtek. Intézménymodelleket javasoltak. Németországban például az SPD (Gerhard Schröder szociáldemokrata pártja) olyan felépítést ajánlott Európa számára, amely nagymértékben saját országuk politikai rendszeréből ihletődött. Más javaslatokat is tettek, vagy tenni fognak. A folyamat végén meg kell találnunk a mindenki számára elfogadható kompromisszum ösvényét. Addig nem lehet előbbre vinni az intézményes építkezést, előzetes megoldásokat sem lehet javasolni, míg nem gondoljuk át, milyen politikai jelentéssel akarjuk felruházni Európát. Különösen nem mellőzhető a nemzetek szerepére irányuló reflexió az európai egység keretében.

Ebben az értelemben hozakodom elő saját gondolataimmal. Nem választom el Franciaországot Európától. Mint annyian mások, meggyőződéses európaiak, óhajtom Európát, de ragaszkodom nemzetemhez. Meg kell szervezni Európát, de Franciaország – és akár melyik más európai nemzet – szétszedése nélkül: ez az én politikai választásom.

1. *Ekként tehát elfogadom a „nemzetállamok föderációjának” szűp gondolatát*

„Föderáció”: íme egy szó, mely az egyszerűség látszatával a koherencia vonzerejével kecsegtet, de amely a valóságban a jelentések sokféleségét rejti. Vannak, akik számára ez a kifejezés európai végrehajtó hatalmat jelent, mely legitimitását csupán az Európai Parlamenttől nyeri. Ennek a végrehajtó hatalomnak monopóliuma volna a diplomácia és a védelem. Az új egység keretében a jelenlegi állam státusa olyan lenne, mint a német landoké vagy az amerikai szövetséges államoké. Franciaország és egyébként más európai nemzetek sem fogadhatnak el ilyen státust, sem pedig ilyen „föderáció”-felfogást.

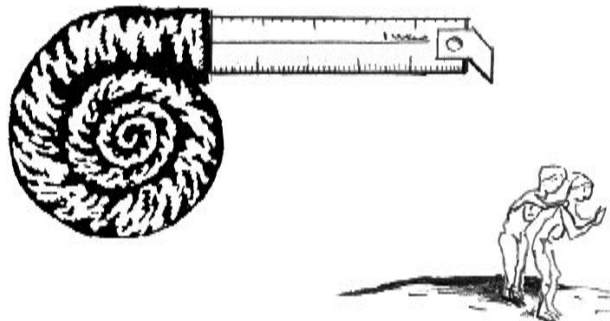
Ellenben ha „föderáció” fokozatosan előrehaladó lépéseket értünk, melyeket az Unió szintjén megosztott vagy átutalt hatáskörök révén vezetnek, akkor a „nemzetállamok föderációjáról” van szó, a Jacques Delors által elképzelt képlet szerint. Ezzel a fogalommal magam is teljességgel egyetértek. Jogi szempontból azonban kétértelműnek tetszhet. De politikailag érvényesnek tartom, mert Európa eredeti politikai konstrukció, mely szétválaszthatatlanul vegyít két különböző elemet egyetlen furcsa vegyületben: a föderatív eszményt és az európai nemzetállamok valóságát.

Ezért a „nemzetállamok föderációja” fogalom helyesen fejezi ki az Európai Unió alkatában rejlő feszültséget. Vannak erős, eleven, identitásukhoz ragaszkodó nemzetek, amelyek kontinensünk gaz-

dagságát jelentik. És aztán léteznek az egyesülés akarata, az együttépítés vágya, amely mindenkit erősebbé tehet. Van egyrészt a történelem, melyre a nemzeti vetélkedés és önzés nyomta rá bélyegét, másrészt az összhang, a szövetség felé forduló tervezés. Erős föderatív elemek léteznek már: az európai jog elsőbbsége, melyet törvényszék szentesít, független bizottság, általános szavazással választott európai parlament, egységes piac és pénznem. De a kormányközi együttműködés még fontos helyet foglal el, és nélkülözhetetlen marad.

Ha ilyen föderáció felé akarunk haladni, tisztáznunk kell az Unió és az államok megfelelő hatásköröit. A szubsidiaritás elve szerint kell megszervezni. Egyúttal egyszerűsíteni kell bizonyos egyezményeket, amelyek olvashatatlanná váltak az egymást követő tárgyalások folyamán, a közös politikák egymásra halmozódása miatt.

Ennek a tisztázásnak nem kell érintenie a már megosztott hatásköröket. Ezek kedvezően hatnak az államok és az Unió együttműködésére. Ugyanez a helyzet például az oktatás, nevelés és a kultúra terén is. Ezek a területek az államok az elsőrendű illetékesek; de mindannyiunk javára közös politikák, közösségi programok tárgyai is, melyeket még ki kell dolgozni a jövőben.

Annál inkább vissza kell utasítanunk azoknak a politikáknak a visszamenetelését, amelyeket már Unió-szinten határoztunk meg, és irányítottunk mostanig. Paradox volna, hogy miközben az erőteljesebb európai integráció felé haladást javasoljuk, nemzeti befeléfordulással kezdenénk foglalkozni. Főleg a strukturális alapokra gondolok. Ami a közös agrárpolitikát illeti, annak európai szinten kell maradnia, de új irányultsággal. Megtartva mezőgazdaságunk versenyképességét, segítenünk kell mezőgazdasági termelőinket abban, hogy jobb eredményekkel feleljenek meg az élelmezés elvárt minősége és biztonsága tekintetében.

Viszont bizonyos területeken kívánatos a „független” hatáskörök jobb elosztása: az elvek és célkitűzések általános keretét európai szinten határoznánk meg, a politikai és technikai gyakorlatba ültetést az államok vagy a régiók biztosítanák, a tagállamok alkotmányos formái, közigazgatási intézményei szerint.

A „nemzetállamok föderációja” azt is megkívánja, hogy a nemzeti parlamentek jobban kapcsolódjanak az európai konstrukcióhoz. Szilárdítsuk meg az Európai Parlament és a nemzeti parlamentek összehangolásának jelenleg túl bátoran gyakorlatát. Bízunk igazi politikai szerepet egy közös szerve, a parlamentek állandó konferenciájára vagy „kongresszusára”. Ez periodikus ülészeket összehívva ellenőrizné a szubsidiaritás elvének tiszteletben tartását a közösségi szervek által, és minden évben megvitátná az „Unió helyzetét”. A „kongresszus” szerepet játszhatna az Unió szabályozásának fejlesztésében. Az „alkotmányos” normák kivételével, amelyekre nézve a jelenlegi ratifikációs eljárások érvényben maradnak, a közös politikákra vonatkozó technikai szabályokat tartalmazó egyezmények módosításait egyszerűbb eljárásokkal lehetne elvégeznie „kongresszusoknak” köszönhetően. Ez a szervezési forma előnyösen helyettesítené a holnapi Európában a nemzeti ratifikációs jóváhagyások garmadáját, melyekre nélküle mindenképpen szükség volna. Így nagyobb rugalmassággal fejleszhetnénk közös politikáinkat.

A bővítés perspektívájában a fokozottabb együttműködés nélkülözhetetlen. Európa bővítése történelmi szükségszerűség; de egyúttal kihívás is. Az új tagok társulásával Európának meg kell tanulnia kezelni sokféleségét. A kettős sebességű Európa perspektívája elfogadhatatlan. Az intézményi megbénulás fenyegetését azonban el kell hátrátnunk. Azok, akik előbbre akarják járni, hadd tehessék meg. Ezért tették a fokozottabb együttműködések mechanizmusát ésszerűen rugalmasabbá Nice-ben. Nyilván ez alkalmazható volna az euró körüli gazdasági koordinációban is, de olyan területeken is, mint az egészségügy vagy a fegyverkezés ügye. Ezek az együttműködések lehetővé tennék az államok egy csoportja számára, hogy megújítsák azt a hűzөрöt, amely mindig nélkülözhetetlen volt az európai építkezésben.

Uniónk erőt fog meríteni a demokrácia vitalitásából is.

2. *Európának igazi politikai nyilvánosságot kell jelentenie polgárai számára*

Olyan nyilvánosságot, ahol eleven vita zajlik, ahol igazi európai pártok találkoznak, mint amilyenek az európai szocialisták pártja vált már. Olyan nyilvánosságot, ahol Európa népei ily módon, képviselők megválasztásával kinyilváníthatják világos politikai opcióikat. Olyan nyilvánosságot, ahol azoknak a felelőssége, akik döntenek, hangsúlyozottabban fejeződik ki.

Az európai parlamenti választások az európai demokrácia csúcspontját kell, hogy jelentsék. A jelenlegi választási rendszer mélyreható reformját tartom szükségesnek. Minden tagállamban a szavazásnak olyan módját kell megtalálnunk, amely egyesíti az arányos képviseleti rendszert a nagy regionális választóközrözetek rendszerével. Ez lehetővé tenné a választott és választó egymáshoz való közleledését.

Két választás között a demokráciának nem kell szunnyadoznia. Ez értelemben három cselekvési területet jelölnek meg. Az egyik a civil társadalom közvetlen konzultálása párbeszéd fórumok révén. Ezenkívül a tagállamokban rendszeres konzultációkat kellene szervezni mindannyiszor a fontos, világosan körvonalazott, európai jellegű politikai témákról. Ez a konzultáció a nemzeti parlamentek vagy ad hoc fórumok révén történne. Végül meg kell szilárdítani az európai közvetítő szerepét, akinek létéről az állampolgárok nagytöbbsége nem is tud. Szerepe növekedni fog a nemzeti és helyi megfelelő funkció bevezetésével. A közvetítő akkor teljes mértékben el fogja tudni látni azt a feladatát, hogy az állampolgárok és az európai intézmények közötti konfliktusokat békés megegyezéses alapon oldja meg.

Az intézményeknek nyilvánvalóan reformokra van szükségük.

3. *Az európai intézményeknek koherensebbé és hatékonyabbá kell válniuk*

Az európai intézményrendszer az Európai Bizottság, Tanács és Parlament háromszöge köré épült. Ez az egyensúly továbbra is lényeges marad. Mindazonáltal fejlesztésekre van szükség.

Fokozottabban kell szavatolni az általános európai érdeket. Ez az Európai Bizottság szerepe. Politikai autoritását és legitimitását meg kell erősíteni. Ebből a célból azt javaslom, hogy nevezzünk ki egy elnököt az európai választások alkalmával győztesen kikerülő politikai alakulatból származó bizottság soraiból.

Az Európai Parlament mint a népek akaratának kifejeződése ily módon világosabban tölthetné be annak az intézménynek a szerepét, mely előtt a Bizottság politikailag felelős, és amely által ellenőrizhető is. Viszont a strasbourgi testület felelősségét is pontosabban kellene meghatározni. Javasolom az Európa Tanács azon jogának bevezetését, hogy feloszthassa a Parlamentet a Bizottság vagy a tagállamok kezdeményezésére. Politikai válság esetén vagy intézményi zárlat feloldásában játszhatna szerepet. Ez az egyensúly-típus jellemzi köztudottan a nagy képviseleti demokráciákat.

Akárcsak a Bizottság, a Tanács is megerősítésre szorul, mert már nem tölti be kellőképpen a szerepét. A jövőbeni intézménynek olyan Tanácsot kellene teljeskörűen szentesítenie, amelynek tagjai az állam- és kormányfők és a Bizottság elnöke. Ennek a Tanácsnak az volna a felelőssége, hogy igazi többéves „törvényhozási” ciklus programját kellene meghatározni, a Bizottság és az Európai Parlament javaslatából kiindulva. Gyakrabban kellene összeülnie – például kéthavonta –, és munkálatait protokolláris foglatosságok nélkül irányadó vitáknak, az Unió nagy döntéseinek kellene szentelnie.

Másfelől eljött az ideje, hogy egy állandó miniszteri tanács megalakításán gondolkodjunk. Tagjai, afféle miniszterelnök-helyettesek, hangolnák egybe az európai kérdéseket saját nemzeti kormányokban. Egy ilyen alakulat biztosíthatná a lendítő-, előkészítő és összehangoló funkciókat felfelé, az Európa Tanács felé. Kapcsolatban az Európai Parlamenttel jobban betöltené társörvényhozási szerepét az európai törvények kidolgozásában. Az utóbbi funkcióról lévénszó, a vitákat eldöntő szabály rendszeresen a minősített többség kellene, hogy legyen.

Ezek azok az irányultságok és reformok, amelyek megalapozhatnák szerintem a holnapi Európa intézményi szerkezetét.

Ezek az utak kirajzolják a számomra kedvezőnek tetsző európai alkotmány perspektíváját. Ez határozná meg az európai intézmények szervezését és működését. Természetesen nem volna elegendő alkotmánynak keresztelni egy újabb egyezményt. Az ilyen szövegnek csak akkor volna értelme, ha mélyreható reformok végeredménye volna, nem pedig a jelenlegi egyezmények pusztá átírásának terméke. Ugyanakkor fontos, hogy ez az alkotmányozó intézkedés alapvető politikai aktust jelentsen: a közös projektum megerősítését, a kollektív törekvés kifejezését. Ezt az intézkedést természetesen mindelelőtt a kormányok irányítanák; de az állampolgárok ügye is kell, hogy legyen. Az alkotmány középpontjában az alapvető jogok chartájának kellene állnia. A charta sikeres kidolgozási módszerének mintájára az alkotmány előkészítését, európai szinten, az Unió különböző faktorai – államok, nemzeti parlamentek, Európai Parlament, civil társadalom – képviselőinek konvenciójára kellene bízni. A végső döntések az államokra tartoznának, és a nemzetek ratifikálnák.

Hölgyeim és Uraim!

Mint hogy nem vagyok langyos európai, nem kívánok fakó Európát.

Az az Európa, amelyet felépíteni kívánok, erős Európa, mely tudatában van politikai identitásának, tiszteletben tartja az őt alkotó népeket, elegendő tesz felelősségének a világban, felvállalja a védelmi kötelezettségeket, kész kiegyensúlyozott gazdasági-társadalmi modelljének oltalmazására, eltökélt arra, hogy diplomáciai, ipari, kereskedelmi érdekeit teljes körű függetlenségben határozza meg, s makacsul védelmezze azokat, szenvedélyesen ragaszkodik kulturális sokszínűségéhez. Európa építése azt kéri, ami a legjobb bennünk: ambíciót, perspektívában látó képzelőerőt, alázatot, kitartást az erőfeszítésben.

Kész vagyok válaszolni másokkal együtt Európa hívására.

Párizs, 2001. május 28.

Megjelent a *Le Monde*-ban, 2001. május 29-én. Rövidített szöveg.

Fordította: Osváth Annamária

Sabina FATI

A nemzeti eszme és a föderalizmus Erdélyben a 20. század elején

Az osztrák császárságé volt a nagy lehetőség, hogy Közép-Európában erős államot hozzon létre. Sajnos, az osztrákokat megosztotta a nagy Németország arrogáns nacionalizmusa és saját közép-európai küldetésük. Nem sikerült fölépíteniük az egyenlő nemzetek föderatív államát, és kudarcuk egész Európa szerencsétlenségévé vált. A többi elégedetlen nemzet 1918-ban fölrobbantotta ezt az államot, anélkül hogy érzékelt volna: hiányosságai ellenére pótolhatatlan. (Milan Kundera, A megrabolt Nyugat, avagy Közép-Európa tragédiája [1983], Hírmondó [budapesti szamizdat folyóirat – szerk.], 1984/6.)

A tizenkilencedik század utolsó évtizede a tömegpártok születésének és a fokozódó társadalmi és nemzeti radikalizálódásnak az ideje egész Közép-Kelet-Európában. Az etnikai versengés, a nacionalizmusok és az identitásválságok új formákat öltenek, a marginalizált nemzetiségek vezetői pedig új elméleti és gyakorlati modelleket próbálnak ki, hogy egyenlő rangot vívjanak ki a Habsburg Birodalomban a hatalmat birtokló nemzetiségekkel. A megoldások egyike, amelyet Aurel C. Popovici javasol és támogat: a föderalizmus – egy olyan képlet, amelynek rendeltetése, hogy megreformálja a hanyatlóban levő monarchiát, egyszersmind módszer, amellyel a német-osztrák és magyar egveduralommal mind elégedetlenebb etnikai csoportok elérhessék óhajtott kulturális és politikai azonosságukat.

A román föderalista hagyományok

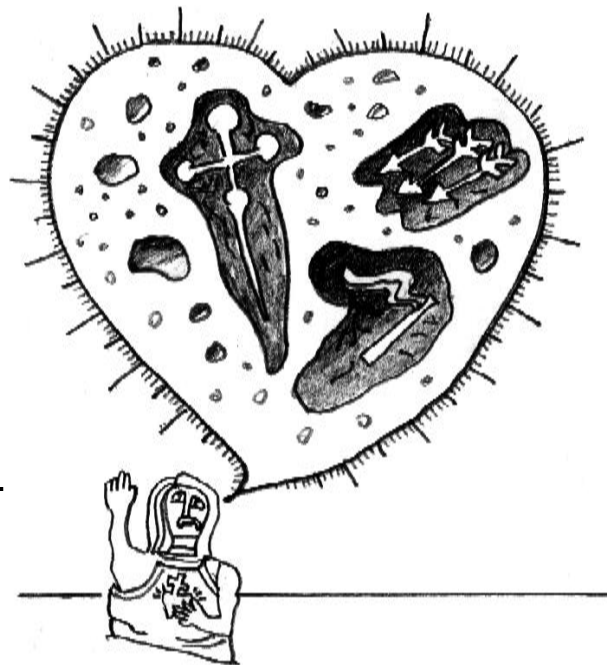
A föderalizmus román hívei, saját terveikkel vagy más tervekhez való csatlakozásukkal, a nemzeti eszmét próbálták támogatni és serkenteni. Azonfelül a föderációs eszme hagyománya a románoknál igen gyakran az állam egységének tervéhez kapcsolódik. Nicolae Bălcescu és Dumitru Brătianu valósággal elbűvölte Mazzini, aki a 19. század közepén olyan demokratikus és republikánus föderális Európa létrehozására szőtt terveket, amelyek alapjánál nemzeti államok állnának. A román nép egységének eszméje, a pánromanizmus, ahogyan Bălcescu nevezte, fő célja volt minden olyan föderalizációs tervnek, amely a román területeket érintette volna. A béke az Alsó-Duna övezetében mindaddig nem honosodhat meg, mondta Bălcescu Ion Ghicához írott levelében, amíg az összes együtt élő nemzetek egyenlőségének elve alapján meg nem alapoznak egy föderációt. „El kell ismerni három önálló nemzetet: a magyart, a jugoszlávot, amely magába foglalja a horvátokat, dalmátokat, szlovéneket és szerbeket, valamint a román, az erdélyi, bánáti és magyarországi románokkal, akikhez majd hozzájárulnak a többi román tartomány románjai. A nemzet területét népszavazás útján kell megszabni, a többség akarata szerint. Mindegyik nemzet gondoskodik a belső közigazgatásról, a felekezetről, az igazságszolgáltatásról, a helyi pénzügyekről és a közoktatásról, anélkül hogy a szövetségi kormány beavatkozhatna ebbe a helyi hatáskörbe. A föderációra tartozik a külpolitika és a területvédelem irányítása, valamint a közérdekű kereskedelmi és pénzügyi kérdések megoldása.”

A 19. században számos olyan föderáció és konföderáció terve létezett, amelyekben a románok is részt vettek volna, ezek közül néhányat románok javasoltak román–magyar föderációra mint a nemzetiségi kérdés lehetséges megoldási módjára Erdély és Magyarország románok lakta területein. Ennek a megoldásnak a legfőbb híve Dumitru Brătianu és Simion Bărnuțiu volt. Ion Măiorescu például egy, a Mazzini elképzeléséhez hasonló átfogó tervet támogat, amikor 1848-ban a frankfurti rendi országgyűlésnek olyan dunai szövetség létrehozását javasolja, amely a Balti-tengertől a Fekete-tengerig terjedne, és Németország vezetése alatt a románokat is, a magyarokat is magába foglalná: „Egy ilyen Magyarország, amely támadó és védelmi szövetséggel kapcsolódna Romániához, s mindkettő Németországhoz lenne csatolva állami kötelekkel, elhárítja a pánszlávizmus veszé-

lyét, biztosítja Kelet-Európát, és kivívja Németországnak azt a szükséges befolyást, amely a Fekete-tengerig megilleti őt.”

A nemzeti egységet szolgáló megoldások keresésében a föderatív eszmék pozitív, még ha nem is meghatározó szerepet töltek be, s valamennyi ilyen terv kiindulópontja Erdély volt. A föderatív eszme megfogalmazódott az 1892-es Memorandumban is, amelyben a kérések között az is szerepelt, hogy „hazánkban történjék reform a kormányzás rendjében, oly módon, hogy legyenek biztosítva a már egyszer megszerzett jogok, s vétessék figyelembe a többnyelvű magyar államot alkotó valamennyi nép jogos érdeke (...), történjék mihamarabb kezdeményezés a népek belső társulására, s a Trón köré gyűlve bizalommal munkálkodjunk mindnyájan a közös haza megszilárdításán és erősítésén”.

Ennél jóval korábban Andrei Șaguna a nemzetiségek törekvéseinek alkotmányos úton történő kielégítését javasolta. Az 1848-as forradalom idején már a monarchia föderalizálásában látta a legjobb eszközt a dinasztia és a nemzetiségek érdekeinek összeegyeztetésére, és ahogyan azt Keith Hitchins mondja, Andrei Șagunát kell tekinteni az elsők egyikeként a Nagy-Ausztriát támogató románok közül. Az Egyesült Ausztriáról alkotott felfogásában a magas állású erdélyi főpap centralista és föderalista elemeket elegyített. Andrei Șaguna szeretett volna egységes osztrák törvénykötő elterjeszteni az egész monarchiában, vagy egy olyan alkotmányt, amely felszámolta volna a helyi privilégiumokat, amelyek – felfogása szerint – a modern korban teljesen érvényüket veszítették, s csak útjában álltak a társadalmi haladásnak. Ugyanakkor kellő fokú provinciális autonómiát óhajtott megtartani, hogy a különböző nemzetiségeknek lehetőségük legyen saját fejlődésüket követni eltérő alkatuk és a létük részévé vált általános történelmi és földrajzi keret szerint. Ez volt a fő oka annak, hogy Șaguna támogatta az erdélyi autonómiát, az arra irányuló erőfeszítéseket, hogy a fejedelemség minden tagjában „erdélyi öntudatot” ébresszenek.

Annik Sándor: Răzvan 4.

A hevesebb Simion Bărnuțiu 1848. március 25-én kiáltványban válaszol az unionista magyar propagandára, amelyben először kéri a birodalomban élő románok elismerését szabad, a többivel egyenrangú nemzetként, az 1848-as forradalom kihirdetett elveinek megfelelően, s csak utána a Magyarországgal való egyesülést: „Csak miután létrejön és megszerveződik a román nemzet, az egyenlő szabadság alapján, csak azután történjen meg a föderáció a magyarokkal, a közös védelem érdekében, ahogy egy szabad nemzet és egy másik szabad nemzet között történik. Az egyenlő szabadság nélkül a románok ne menjenek bele semmilyen szövetségbe, hanem egyesüljenek azokkal a nemzetekkel, melyek elismerik és ténylegesen tiszteletben tartják a nemzetek szabadságát.”

A román politikai mozgalmon belül, amely a tizenkilencedik század végén a középosztályból és a parasztságból érkező új harcosokkal bővült, két törekvés érvényesült: az egyik – amelyet a régi nemzedék képviselt, élén Ion Rațiuval – a passzivitás eszméjét hangoztatta; a másik, a szebeni Tribuna köré tömörülve – ezt osztotta Septimiu Albini, a Brote fivérek és Vasile Lucaci – már 1893-tól azt szorgalmazta, hogy a románok hagyjanak fel a passzivitással, és vegyenek részt a parlamenti csatározásokban. A neoaktivizmus kezdeményezői azt kérték, hagyjanak fel az erdélyi autonómia újrakívívásáért folytatott harccal, amely a

passzivitás fő célja volt. Ennek az új mozgalomnak a teoretikusa, Vasile Goldiș egyszerű logikával fejtette ki: „Megtehetünk mindent, amit passzivitásban tettünk. Miért ne tenénk meg emellett azt, amit aktivitásban lehet megtenni?”

Az erdélyi román értelmiség vitája formálisan 1905-ben, a Nemzeti Párt konferenciáján ért véget, ahol a küldöttek többsége a következő parlamenti választásokon való részvétel mellett szavazott, lemondva a fejedelemség autonómiájának követeléséről; helyette a románok „politikai individualitásként” való elismerése és bizonyos törvényes biztosítékok szerepeltek „etnikai és alkotmányos fejlődésük” érdekében. A Román Nemzeti Párt programja legfontosabb pontjának módosítása kopromisszum volt, amelyet a román politikusok az idők nyomására tettek meg a magyar nacionalisták akciói ellenére, de a pángermán és pánszláv mozgalmak hatására. Ez a lépés, amelynek révén az erdélyi intelligencia feláldozta a dualizmus életbe léptetése utáni legfőbb célkitűzését, a nemzeti problémák megoldására egy hosszabb lefolyású tervet szánt. Ily módon az erdélyi román politikai elit kénytelen – egy olyan játszma révén, amelynek szabályait ő maga szabta meg, ám amelyet több, esetenként előreláthatatlan ismeretlen tényező is befolyásol – kilépni a régi alkotmányos és politikai szokványból, és olyan projektekhez csatlakozni, amelyek modernebbeknek és a valósághoz közelebbáló tűntek. Miután ezt a meghatározatlan változós függvényt felállították, a nemzeti autonómia kezdeményezői egyetértésre jutottak abban, hogy fejlesztésére az egész birodalom etnikumainak vagy nemzetjeinek föderalizmusa a legelőnyösebb keret.

A monarchia megmentése és a nemzeti jogok biztosítása a birodalom föderalizálása révén

A legkimunkáltabb, leginkább megalapozott és érvekkel a legjobban alátámasztott föderalista tervet A. C. Popovici dolgozta ki, a nemzeti kérdés fardhatatlan elméleti és gyakorlati kutatója, aki meg volt győződve róla, hogy a Regát határain kívüli románok nemzeti kérdésének megoldása csakis a föderalizált Habsburg Birodalom keretein belül lehetséges. Nagy-Ausztria politikai doktrínája, ahogy az Aurel C. Popovici *Die Vereinigten Staaten von Gross-Österreich* című, Lipcsében, 1906-ban megjelent dolgozatában leírja, szemben áll a dualista rendszerrel, amelyről a szerző azt írja: „kezdettől fogva magában hordozta a felbomlás csíráját”. Ez a rendszer nem csupán nehezen összeálló intézményeinek felépítésénél vagy a magyarosítást bátorító szuperközpontosított bürokráciájánál fogva nem volt hatékony, hanem a politikumnak és a kormánynak a legfelsőbb instanciához való viszonyánál fogva is. Túl azonban a hatékonyságán, a dualizmus nem kívántnak és nehezen indokolhatóan tűnt még azok számára is, akik megvalósították: „A dualizmusnak értelme lehetett addig, amíg a legcsekélyebb remény is megvolt arra, hogy a magyarok és a németek uralmat gyakorolhatnak a két fejedelemség fölött. Vagyis addig, amíg van némi eshetősége Ausztriában a németesítés, Magyarországon a magyarosítás megvalósításának. Vagy pedig, végül, mindaddig, amíg feltételezhető volt, hogy ez a dualizmus képes legalább a magyarokat kielégíteni. Mindezek az előfeltételek azonban rég teljesen értéküket veszítették. Ezért a dualizmust sem indokolja ma már semmi.”

A lemondás a dualista rendszerről, ha nem is elégséges, de szükséges feltétele volt a birodalom megreformálásának és Nagy-Ausztria visszaállításának. Aurel C. Popovici e reform megtervezésében abból a gondolatból indul ki, hogy az uralkodót meg kell őrizni az állam hatalmi központjának, hogy történelmi és tekintélyi kellekivel legitímálja Ausztria új arcát mind az alattvalói, mind pedig az európai nagyhatalmak előtt; ugyanis Nagy-Ausztriának az a kettős küldetése volt, hogy túléltesse a birodalmat, és hogy megóvja a délkelet-európai kisállamokat a pángermanizmus veszélyétől – ettől melleleg A. C. Popovici nem tart túlságosan –, valamint az erősödő pánszlávizmus veszélyétől: „Bármilyen lesz Oroszország távol-keleti politikája, törekvései Délkelet-Európában ugyanazok maradnak. Megvalósulásukat csak halasztani lehet; az, hogy felhagy velük, szóba sem jön.”

Nemzeti-területi autonómia és személyi autonómia

Ezzel az indoklással – amelyhez, gyakran radikális-nacionalista alapállásból, hozzáteszi a magyarországi kisebbségek számos elégedetlenségét a budapesti hatalommal szemben – javasolja a román vezető a nemzetiségi elv alapján a mo-

narchia föderalizálását, vitába kerülve az ausztro-marxista föderalistákkal, akik a történelmi elvek alapján megvalósított föderalizmus hívei voltak. Álláspontjának védelmében A. C. Popovici az ausztria-magyarországi fajokra és nemzetiségekre vonatkozó monográfia szerzőjét, Bertrand Auerbachot idézi, aki azt írja, a leghivatottabb kormánykörök „kikezdhetetlen dogmává nyilvánították Magyarország »egységét« és »oszthatatlanságát«; csak az a kár, hogy az elnyomott kisebbségek sohasem hittek ebben a metafizikai szükségszerűségben”. A román vezető hangsúlyozza, hogy a föderalista terv nem ültethető át a gyakorlatba az etnikai-nyelvi elhatárolás hiányában, amely elhatárolás viszont az anakronikus előjogok védelmezőinek ellenkezésébe ütközik: „A történelmi politikai területek helyett épp a nemzeti-politikaiakat kell megteremteni. Mindegyik nemzetiségnek egyszer s mindenkorra és világosan tudnia kell, melyek jogköreinek határai. Ez parancsoló feltétel az egész birodalmunk nemzetiségeinek állapára vonatkozó valamennyi kérdés megoldásában.”

A másik oldalon a nemzeti kérdés legfőbb ausztro-marxistateoretikusai, Karl Renner és Otto Bauer a történelmi elveken alapuló föderalizmus hívei voltak, de szintén a Habsburg Birodalom megtartásából kiindulva. Gyakorlatilag olyan „személyi föderalizmust” javasoltak, amelyben a nemzeti lét szférája (a nyelv és a kultúra) teljesen külön lett volna választva a közigazgatás és a gazdaság intézményeitől. Az ilyen típusú föderalizmus alapjánál a személyi autonómia elve áll, amely a demokratikus európai országokban a második világháború után rendkívül vitatottá vált, és amely időközben a kontinens nyugati országaiban egyre inkább polgárjogot nyert, s minden eddiginél aktuálisabbá vált. A személyi autonómia elve nemzeti szempontból heterogén tartományokban alkalmazható, ahol több nemzetiségi csoport él egyben. Az ezt óhajító lakosok így módon nemzeti affinitásuk szerint, nem pedig lakhelyük szerint társulnak, hogy együtt és teljes függetlenségben igazgassák saját nemzeti ügyeiket, az állam szerepe pedig ebben a berendezkedésben arra korlátozódik, hogy minden nemzetiség közös problémáit adminisztrálja. A személyi autonómia elve tehát nem egy adott régió földrajzi alakzatán, hanem személyes opció alapszik.

Renner és Bauer projektjei megpróbálták összeegyeztetni a soknemzetű államot a nemzetiségek önazonosságának megőrzésével. Az itt szóban forgó föderalizmus úgyszólván alapokon nyilvánul meg, s benne együtt ölt testet a területi elv, amellyel az általános államérdek azonosul, és a személyi elv, amely a nemzeti közösségek érdekeiből fakad. Így módon az újra megvonandó határok ügye a birodalom nemzeti alapokon történő föderalizálása esetén meghaladhatóvá vált, hiszen amint Bibó István írja a kelet-európai kisállamok nyomorúságáról szóló tanulmányában, a Habsburg birodalombeli nemzetek határai tisztázatlanok voltak: képzelt nemzeti jussán a lakosság mindegyik csoportja nagyobb területet követelt magának, mint amellyel a valóságban rendelkezett.

Aurel C. Popovici föderációs terve

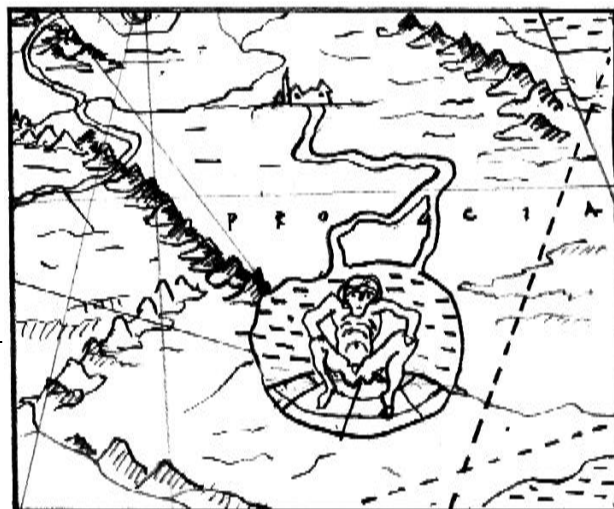
A *Nagy-Ausztria egyesült államai* román szerzője számára azonban fontos volt, hogy a birodalom nemzetiségei, akár jelképesen is, a többé vagy kevésbé szubjektív határok kijelölésének minden gyakorlati nehézsége ellenére, hozzájussanak egy jelképes nemzeti államhoz. Aurel C. Popovici a történelmi-hagyományos vételes föderalizmus eszméjét azzal az érveléssel utasította vissza, hogy a régi történelmi-politikai entitások immár nem legitimálhatták a nemzetiségek etnikai, társadalmi, gazdasági követeléseit. Ezért Popovici azt próbálta bebizonyítani, hogy csakis a nemzetiségi elv föderalizmus a jogos: „Ezen elv igazi lényege – nálunk alkalmazva – nem a szeparatizmus, sem az irredentizmus, hanem az öntudatra ébredt népek ama törekvése, hogy autonóm politikai individuumokat képezzenek nemzeti területükön, a monarchián belül; – így hát az anyanyelvre vonatkozóan ezeknek a kérdéseknek a megoldásában nem megengedett sem egyoldalú szempontokból, sem adminisztratív intézkedésekből kiindulni. Ezeket a kérdéseket alkotmányos problémákként jellemeztük. Tehát csak az egész monarchiát érintő alkotmánymódosítás révén ítéltethők és oldhatók meg.”

Az ilyen formában kifejtett nemzetiségi elv autonóm államok létrehozását irányozta elő a monarchián belül, az „egy állam, egy nemzet” premisszájából kiindulva. Eközben Karl Renner, megfogalmazva az önrendelkezés egyéni jogát, egy olyan államszervezési elvet javasolt, amelynek megfelelően a népek önrendelkezési joga – amely mindaddig a nemzetközi közjog hatásköre volt – egy társadalmi szerződés elvévé válik, amelynek önkorlátozását alkotmányos garanciák kísérik a többnemzetiségű államon belül. A nemzeti államot meg-

alapító nemzeti függetlenség helyébe a nemzeti autonómia lép, amely szerint a népek joga, hogy önmaguk felett rendelkezzenek, az államon belül valósul meg az egyéni szabad választás joga függvényében.

Aurel C. Popovici nem állt túl messze az önrendelkezés Renner által megfogalmazott elvétől, amikor azt írta, hogy „monarchiánknak olyan alkotmányra van szüksége, amely egyfelől elismeri és szavatolja különböző nemzeteknek nemzeti-politikai személyiségét, másfelől ténylegesen biztosítja a birodalom egységét és erejét. Valós viszonyok alapján a nemzetnek el kell lehessen jutnia arra a szilárd meggyőződésre, hogy a Habsburg Birodalom az egyetlen igazi garanciája a nemzeti individualitás megőrzésének.”

Anemzetek elismerése teljes mértékben összeegyeztethető az állam politikai egyensúlyának megtartásával, ha az alkotmány szabályozza együttlétezésük módját. A birodalom törvénykezése azonban hiányos volt e tekintetben, a monarchia föderalizálásának román kezdeményezője pedig tervében nem alapozott erre a törvénykezésre. „Ez a reform so-

hasem lesz megvalósítható parlamenti úton. (...) A Habsburg Birodalom népeinek nagy történelmi nézeteltéréseit csak egy pártatlan bíró tudja elsimítani valamennyi fél szent igazsága jegyében.” Popovici felfogásában a monarchia politikarendszerének megváltoztatását csak a császár dönthette el: „A birodalom jövőjének biztosítása érdekében túl kell lépünk a törvényesség kicsinyes formalizmusán, hogy eljuthassunk a jog birodalmába; kénytelenek leszünk megtörni ezt a rothadt útvesztőt, hogy a birodalom valamennyi népének jogai szabadon bontakozhassanak ki. Akkor majd elmondhatjuk Clam-Martiniz gróffal (osztrák államférfi, Ferenc Ferdinánd főherceg barátja – S. F.): »mindaz, amit rendelettel a császár eldönt, kedvesebb nekem, mint amit egy parlamenti oligarchia határoz el«”.

A birodalom föderalizálása tervének román szerzője megértette tehát, hogy a szabad választások még a választási törvény esetleges reformja esetén sem jelentenek kielégítő megoldást egy olyan rendszerben, amelyben a politikai szerveződés szintje nem elég fejlett. Popovici felfogása szerint a modernizálódó országokban a választások csak a megosztó és gyakorta reakciós társadalmi erők hatalmának fokozódását és a köztisztviselők tekintélyvesztését szolgálják, ugyanis az elsőrendű kérdés nem a szabadság, hanem az új legitim közrend megteremtése. Popovici elképzelése szerint a föderációs rendszert, a törvényhozás intézményeinek figyelmen kívül hagyásával, a császár honosíthatná meg, és a belévetett bizalommal és hatalmával fogva ugyanő legitimálná. Ezért Popovici egész konstrukciójának középpontjában a császár állott, a császár oldotta volna meg a nézeteltéréseket egyfelől a birodalom és az azt alkotó államok, másfelől a monarchia államai között: „A császár szent, sérthetetlen, és nem vonható felelősségre. A császár a kormányzati hatalmat (a szövetségi hatalmat) a birodalmi kormány és az annak alávetett hivatalnokok révén gyakorolja. A birodalmi kormányért annak elnöke felel. A császár nevezi ki és váltja le a birodalmi kormány elnökét, nevezi ki az elnök javaslatára alapján az összes birodalmi tisztséget és szolgálatokat, ha a törvény másképpen nem rendel. A császár nevezi ki a különböző nemzeti államok kormányait, valamint magas rangú tisztségviselőit...”

Aurel C. Popovici olyan politikai rendszert vázolt fel, amely megnöveli a császár hatalmát és autoritását. Ebben a képzetben a nemzetiségeknek a császári udvar iránti hagyományos lojalitására alapozott, jöllehet a kisebbségek vezetői mind nagyobb ellenállást tanúsítottak az uralkodó eljárásaival szemben. Aurel Popovici elsősorban a császárt akarta volna meggyőzni, hogy szavának tekintélyével megváltoztathatja „a gyűlöletessé vált dualista rendet”. A szövetségi nyelv-

nek (a németnek) és a császár pozíciójának is azért tulajdonított olyan különleges figyelmet, hogy hízelegjen a bécsi köröknek. A föderatív alkotmány Popovici által meghirdetett alapelvei szerint a szövetségi kormány a következő államhatalmi ágakat irányította volna: az igazságszolgáltatást, a törvényhozást és a végrehajtást, a 12. cikkely pedig kimondta, hogy „a birodalomban kormányával együtt a császár gyakorolja a teljes hatalmat”. Úgyszintén, „a törvényhozói hatalmat a birodalomban a) a császár; b) a képviselőház; c) a szenátus közösen gyakorolja”. A komponens államok rendelkeztek volna saját parlamenttel, kormánnyal és igazságszolgáltató szervekkel. „A birodalom szavatolja a nemzeti államok területét, autonómiáját, ha azt a birodalom alkotmánya és saját alkotmányuk nem korlátozza.”

A. C. Popovici tervét a császár államcsínnyel valósította volna meg, tekintet nélkül a magyar, lengyel, cseh arisztokrácia tiltakozására. Popovici szövetségi tervének azonban sokkal kevesebb támogatója volt, mint ahány ellenzője. A magyar, német, szláv nacionalisták, de még a románok is, nem csupán óvatosak és szkeptikusak voltak, de eszméinek bírálatában gyökeresen antiföderalista álláspontra helyezkedtek. Popovici terve azonban teljes támogatásra talált a Ferenc Ferdinánd trónörökös körüli politikai csoportban. A főherceg rájött, hogy a birodalom nemzeti és népei közötti végetérhetetlen konfliktusok nagyfokú veszélyt jelentenek a monarchia sorsára. A dualizmus teoretikusaival ellentétben a trónörökös hitt a centralizmus és a nemzeti-területi autonómia összebékítésének lehetőségében. Noha ellene volt a társadalmi átalakításnak a parancsolóan követelt reformok útján, a főherceg beleegyezett megvalósításukba, mivel ráért, hogy nélkülük a politikai rendszer válságát nem lehet meghaladni.

A. C. Popovici terve elméleti elképzelés maradt, nem csupán a császár és a különböző színezetű és etnikumú nacionalisták ellenállása, de különösen legfőbb támogatója, Ferenc Ferdinánd meggyilkolása miatt. I. Károly késői föderalizációs kísérletét 1918 októberében a birodalom nemzeti visszautasították, hiszen az új politikai körülmények között már az önrendelkezési jogot és az osztrák-magyar államtól való elszakadást követelték és valósították meg. Ugyanazon év november 3-án pedig a birodalom megszűnt létezni. Eltűnése katasztrófát jelentett a dunai Európa, de egyszersmind egész Európa számára; a kialakult helyzet több problémát vetett fel, mint ahányat megoldott. Az mégis a népek megfontolt akaratának s nem csupán elkeseredésének eredménye volt, továbbá folyamánya bizonyos nemzeti csoportok jogos vágyainak. Jean Bérenger *A Habsburgok története* végén azt kérdezi, vajon „tényleg szükséges volt-e Ausztria-Magyarország szétrombolása?” Válasza pedig: „Népei 1914 előtt kétségbevonhatatlanul szabadabbak voltak, mint az 1938 után felállított rendszerekben (a kommunizmus bukásáig).” A románok, szlovákok, rutének azonban a monarchiára emlékezve félelmek és nosztalgia között ingadoznak.

Fordította: ÁGOSTON Hugó

Irodalom:

- Aurel C. Popovici, *Stat și națiune. Statele-unite ale Austriei Mari, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, Bukarest, 1939; fordította Petre Pandrea; újrakiadás: Ed. Albatros, Bukarest, 1997.*
 George Ciorănescu, *România și ideea federalistă*, Ed. Enciclopedică, Bukarest, 1996.
 Keith Hitchins, *Ortodoxie și naționalitate. Andrei Șaguna și românii din Transilvania, 1846–1873*, ford. Aurel Jivi, Ed. Univers Enciclopedic, Bukarest, 1995.
Memorandul românilor din Transilvania și Ungaria către împăratul Francisc Iosif I., Nagyszeben, 1892. március 26., in *Memorandul. 1892 – 1894. Ideologie și acțiune politică românească*, Ed. „Progresul Românesc”, Bukarest, 1994.
 Vasile Goldiș, *Scrieri social-politice și literare*, Ed. Facla, Temesvár, 1976.
 T. B. Bottomore, *Austro-marxism*, Clarendon, Oxford, 1976.
 D. Erdstein, J. Droz, *L'Europe Centrale, Évolution Historique de l'idée de „Mitteleuropa”*, Payot, Paris, 1960.
 Otto Bauer, *The Nation*, in *Mapping the Nation*, Ed. Gopal Balakrishnan, London, 1996.
 Stéphane Pierre-Caps, *Le fédéralisme personnel*, in *Le Multinational. Avenir des minorités en Europe Centrale et Orientale*, Odile Jacob, Párizs, 1995.
 Robert A. Kahn, *The Multinational empire. Nationalism and National Reform in the Habsburg Monarchy, 1848–1918*, I.–II., Octagon Books, New York, 1983.
 Jean Bérenger, *Histoire de l'Empire des Habsbourg. 1273–1918*, Fayard, Párizs, 1990.
 Bibó István, *Mizeria micilor state est-europene*, in István Bibó–Jenő Szűcs, *Între Occident și Răsărit*, ford. Gheorghe Popovici, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 2000.
 Samuel P. Huntington, *Ordinea politică a societăților în schimbare*, ford. Horațiu Stamatin, Ed. Polirom, Iași, 1999.

1965, Petrozsény (Hunyad megye); *Szabad Európa Rádió*, tudósító, újságíró; politikai elemzések a 22 és a *Sfera politiciii* folyóiratokban, *Secretul informațiilor este secretul puterii*, in Victor Bărsan, *De la postcomunism la pre-tranziție*, 1997, Bukarest.

Marius
COSMEANU

Túl önmagunkon és a rosszon (avagy az először jövő és az utolsónak maradó joga)

A Kárpátok két oldalán elterülő régiók közötti különbségeket legkönnyebben kétségtelenül az építészetben figyelhetjük meg. A mérsékelt regionalisták szerint ez egyben az utolsó érdemi különbség is, amely fennmaradt a kommunista rendszer és főképp a kései kommunizmus, a Ceausescu-korszak utolsó évtizedében lezajlott rombolások és homogenizáló politika után. Ezzel szemben a szkeptikus regionalisták és a központosítás hívei azt tartják, hogy e különbségek „sajnos” vagy „már” megszűntek, mindenképp a múlthoz tartoznak, ha egyáltalán léteztek. Az említett eltérések oka elsősorban a történelemben és így a szóban forgó területekre hosszú időn keresztül jellemző kulturális szokásokban rejlik. Mivel e térségben a történelem, a rá való hivatkozás az identitás kialakításának szerves része és a legitimitás erős viszonyítási alapja, a közösségi életutak és az építészet közötti megfeleltetések külön érdeklődésre tarthatnak számot. Ezt igazolja az egyének közösségi (etnikai és/vagy vallási) azonosulása szempontjából kulcsfontosságúnak tartott, a hazai városokban tapasztalható szimbolikus (újra)építkezés dinamikája is (gondolunk itt elsősorban az épületekre, szobrokra, utcanevekre, zászlókra, emléktáblákra stb.).

Míg 1918 után a Nagy-Romániához csatolt területek kulturális bekebelezése során a románosság sokkal inkább a városok főterét és nem a falvakat vagy a periférikus helyeket kívánta meghódítani¹, addig 1947 után – moszkvai sugallatra – az akkori kommunista rezsim a háború előtti (azaz a modern romániai) polgári társadalmat állítottabe ellenségképnek, és nekikezdett az ily módon felfogott korszakhoz és társadalomhoz kapcsolható értékek, beleértve az anyagi értékek szisztematikus felszámolásának. Mindazáltal az internacionalizmussal áthatott román kommunista nemcsak átvették, hanem folytatták is bizonyos addigi identitásépítési folyamatok elemeit. Mint ismeretes, ez a keveredés végül elvezetett a Nicolae Ceausescu-féle rezsim nemzetikommunizmusához, avagy az úgynevezett „bürokratikus nemzetikommunizmus”-hoz, amelyben a vezető osztálynak a lakosság homogenizálására irányuló politikájához a kisebbségi csoportok asszimilációs politikája is társult². Egy képzeletbeli személyi kartotékban – B. H. Lévyhez hasonlóan – az abban a korszakban felnövő generációk is feltűnhetnek, hogy ők egy ördögi pár, a kommunizmus és a nacionalizmus édesgyermekei.

Maezenördögi tapasztalat „lenyomatait” többek között az ország településeiben folytatott építkezések stílusában (azaz szabványosításában, az építészeti modellek és különbözőségek leszűkítésében, az épületek „racionalizálásában”) érhetjük tetten. Leszámítva a még létező történelmi (fő)tereket, mindegyik város egy részét úgynevezett rurbánus (azaz se nem városias, se nem falusias) szürke övezett alakították át, és ez érvényes Suceavától Turnu Severinig, Konstancától Szatmárnémetiig; mindenik városban találkozhatunk a sorozatgyártásra támaszkodó ízlés termékeivel, a szocreál épületekből felszóló antipodéikával (mindezek láttán el lehet merengeni azon, hogy filmoperatőrünk egyáltalán készíthetnek-e óriási átkozmetikázások nélkül olyan képeket, amelyek visszaadnák a korábbi évszázadok hangulatát, és hogy a romániai városokban még léteznek olyan panorámák, amelyet ne fertőzött volna meg ennek a velejéig... orwelli korszaknak az építésze).

Az értékvesztett társadalmakra jellemzően, a kommunista rendszerépítésze (ez a szó szerkezeten azonban már-már oximoron) még funkcionális szintre sem jutott el. Az azokban az években épített elszemélytelenített és elszemélytelenítő, jórészt csupán alvásra szolgáló tömbháznegyedek kialakította lakótér társadalmi hatásai nagymértékben hozzájárulnak a mi forradalom előtti és utáni szorongásainkhoz. Ezek a szorongások az intimitás és a szociális kényelem felszámolásától a nagyon is aktuális jó közlekedésig – rossz közlekedésig terjednek (vagy e „lakótelep-tudat” egyik utolsó látható jeléig, nevezetesen a fürdés utáni víz más célokra való megtartásáig...). Mert nemcsak a társadalom jellege befolyásolja a városi környezetet³, hanem a társadalmat is befolyásolja ennek a környezetnek a jellege⁴.

*

Nyelvi és kulturális értelemben az 1918 előtti erdélyi városok és városok túlnyomórészt magyarok voltak, a második domináns nyelv

és kultúra pedig a német volt. 1910-ben Erdély 776 252 lelket számláló városi lakosságának több mint négyötöde magyar, zsidó és német volt⁵. A térség eme etnikai tagoltsága nyilván megmutatkozott a városi építészetben és a nemzeti szimbólumok használatában is. Az 1918 után elkezdett és a kommunista érában folytatódott kulturális hegemoniára épülő politika azonban megváltoztatta Erdély etnikai arányait. Igaz, hasonló átalakuláson mentek át azok a regáti városok is, amelyekben valamikor jelentős (zsidó, görög, örmény stb.) kisebbségi közösségek éltek, mint például Botoșani, Brăila és Galac.

Apolitikai prioritások átértelmezésének köszönhetően 1989 után amással szembeni többségi előítéletekre épülő szimbolikus nacionalizmus városi megjelenítése valamelyest mérséklődött. Ez főképp azokban a településeken érvényes, ahol a kisebbségek száma eléri a szükséges többségi arányt, és így megakadályozhatják a nacionalista töltetű kezdeményezéseket (de elhíresült kivételekkel is találkozhatunk, mint például a Cseréhát-ügy, a Honvédelmi Minisztérium és a Román Ortodox Egyház által a Székelyföldre betelepített természetellenes erődtípusok vagy a kolozsvári patológus örökzöldjei).

Az erdélyi városi terek elfoglalása vagy olyan nemzeti/identitásbeli szimbólumokkal való feltöltése, amelyek a többségi hősökre és történelmi eseményekre utalnak, az identitás megkonstruálását szolgálják. E konstrukció fő tulajdonsága az, hogy elsősorban a Másik meghatározására, a Másik szimbólumainak és reprezentációinak ellenőrzésére épül. Így Erdély és az ország többi része közötti különbségek nem annyira stilsztikaiak vagy minőségi, mint inkább mentálisbeliek. A történelem és az építészet közötti folyamatosan változó, átalakuló kapcsolatok Erdélyben a térség mentalitástörténetének lényeges támpontjai. Amikor a történelmi kontextus „igényelte”, pontosabban fogalmazva: lehetővé tette a városi terek átalakítását (és ilyen szempontból az elmúlt másfél század kegyesnek bizonyult), ezek a változások be is következtek. Elég, ha pusztán a hivatalos vagy nem hivatalos rombolások történetére, az építésre vagy szoborfaragásra igénybe vett anyagok újrafelhasználására gondolunk, és rögtön láthatóvá válik annak az erőfeszítésnek a dinamikája, amely a különböző etnikai vagy vallási identitást városi terekbe vetíti ki. A nyolcvanas évek Demolida-beli aplaudációjáról (lefordíthatatlan szójáték: dák tapsolók) szóló anekdota nem csak a nagy Decretius által kiváltott „földmozgásokra” céloz; úgy is lehet értelmezni, mint a Másik szimbólumainak felszámolásáról szóló, kölcsönös bűnrészességgel jellemezhető korábbi évtizedekre való utalást. Példákat bővebben találhatunk, kezdhetnénk a kolozsvári Belvedere Hotel⁶ nevének Transilvania Hotellé való változtatásával, és folytathatnánk a marosvásárhelyi Polgármesteri Hivatal épületének felújításával és újrafelújításával vagy az utcanevek végtelennek tűnő – a helyi politikai hatalom megosztásának függvényében történő – cserélgésével.

Románia történelmi területei közötti különbségek e tekintetben tehát abban ragadhatók meg, hogy míg a Regában a városi terek identitásépítő funkciója ugyanazon (többségi) értékrendszeren belül, más rendszer(ek)re való belső viszonyulás nélkül valósult meg, addig Erdélyben ez az igyekezet óhatatlanul vagy nyilvánvalóan a Másik figyelembevételét feltételezi, ugyanis ebben a kulturális térben ez a fajta viszonyulás a felek önmeghatározásának része. Ha egyszer valaki a nemrég lezárult évszázad erdélyi mentalitását és ennek interetnikus kapcsolatokra történő hatását szeretné vizsgálni, mindenképp fontos elemként kell majd figyelembe vennie a Másik ilyenfajta *elgondolásának* városi terekbe való kivetülését. A múlt feldolgozása azonban továbbra is hiányos, mert nehézkes a történelemtől való elszakadás, és minduntalan azok az aspektusok kerülnek előtérbe, amelyek inkább növelik, mint csökkentik a társadalmi távolságokat, illetve a közösségek közötti kommunikáció esélyét.

A nacionalista láng jelenlegi, többségi éltetői a saját történelmük vagy a Másik történelmének kollektív képzetait emlékeztetkéséssel nem vádolható emlékek segítségével veszik elő és forgalmazzák. Jelmondatuk mintha az lenne: *Ha rossz nincs, semmi sincs!* A dolgozóimódon történő szemléletének pszichikai alapja nem különösen bonyolult. Ugyanis nem könnyű lánglelkű román patriótaként Brassó, Kolozsvár, Nagyszeben vagy Nagyvárad történelmi főterein sétálni – hogy csak néhány szembeötölő példát említsék – anélkül, hogy uol ne érne valamilyenfajta identitásbeli szédülés. Ezeket az állapotokat valahogy kompenzálni kell, meg kell mutatnod, hogy nagyfiú és identitás szempontjából felnőtt vagy. Ennek eredményeként felállítasz, vagy ahogy az amerikaiak mondanák, „odaerektálsz” néhány szoborszerűséget, felásod a Másik szimbólumainak környékét, tököse fested a padokat, ha kell, a kóbor ebeket is, és mint egy becsempészett Big Ben, pontos órákban bejátszod Iancu dalát a járókelők számára stb. Az egész egy tökéletesen működő panoptikon.

Az enyhülő körülmények ellenére a másik oldalon – valamiképpen szimmetrikus módon – az erdélyi/romániai magyarok, főképp vezetőik által, a pánikkeltés stratégiáját követik. A jórészt az idősek, a falun vagy félvárosi körülmények között élő körében legitimitásnak örvendő RMDSZ politikai elitje a városi terek kezelésének szintjén sokkal inkább a többség ténykedéseire válaszol, minthogy természetes, vagy ha úgy tetszik, etnikai polgári magatartást tanúsítana. A gond itt nem a legitimitással önmagában van, hiszen ezt társadalmilag meg lehet érteni: mivel a magyar közösség is egy új szakaszba ke-

rült, szükséges elmagyarázni, tisztázni a fiatalok számára, átadni nekik a közösség történelmi ismereteit, hiszen csak így valósulhat meg egyfajta újra-összekapcsolás⁷ (re-link) a múlttal. A gond véleményem szerint inkább e cél megvalósítása során használt mechanizmusok természetében és arányaiban keresendő. És ez érvényes a többség számára is.

Az RMDSZ-vezetők e stratégiája által két diszfunkcionalitás jelentkezik. Először is, gyakorlatilag teljesen mellőzött a mai erdélyi magyar fiatalok véleménye, és ezáltal a múltból öröklött *in-group/out-group* különbségtevés folytatódik a velük egykorú románokkal szemben is. Paradox vagy nem paradox módon e fiatalok között sokkal több az átjárás, mint az idősebb, „bécsi” nemzedékek esetében (ez köszönhető a globalizációnak, megfigyelhető a karrierrek megtervezése vagy a szakmai érdeklődések, a kulturális, zenei modellek, a divatkövetés, más érdeklődések stb. szintjén is). A magyar fiatalok Budapesten keresztül történő szocializációja újabb háttérbe szorult, vagy csak kiegészítő jellege van. A budapesti modellek átvétele (értsd: Magyarország mint viszonyítási társadalom a határain túl élő magyarok számára) – ha még egyáltalán létezik – egyre inkább veszít fontosságából a korábbi időszakokhoz képest. Ennek oka, hogy a budapesti változások ritmusa és kulturális orientáltsága is gyökeresen megváltozott, a magyar főváros – Prága mellett – talán a leginkább nyugatbarát főváros a poszt-szocialista térségben. Az erdélyi magyar

Georg Cruikshank: A szürke ember magragadja Peter Schlemihl árnyékát

fiatalok a nyugati modelleket manapság mondhatni „közvetlenül tiszta forrásból”, a budapesti szociokulturális szűrő nélkül Nyugatról veszik át, ám ha ez mégis Magyarországon keresztül történik, nem érzékelnek lényeges eltérést a nyugati (szub)kulturális mintáktól. Sőt, a jelenség látszólag cinikus vetületekhez tartozik, hogy szocializációjuk bizonyos vonatkozásokban bukaresti modellek alapján történik. Ceausescu nyilván ujjongana ennek hallatán (ám biztos vannak, akik megteszik helyette...). E folyamat eredményeit könnyen kikövetkeztethetjük a magyar fiatalok ízlésvilágából, egymás között folytatott beszélgetéseikből. Az talán még elfogadható, hogy például Natalia Oreironak ugyanakkora sikere van Kézdivásárhelyen, mint Bukarestben, de attól tartok, ugyanez érvényes mondjuk Andre, a B.U.G. Mafia vagy az Adrian Copilu⁸ minune és az L.A. esetében is, nem beszélve a román popzene „magaskulturájához” tartozó együttesekről (például a Directia 5 vagy a Taxi). Mikor egyszer egy székelyföldi, igencsak látogatott diszkóba betévedtem, nem kis meglepetésemre a magyar fiatalok tökéletesen jól érezték magukat és lelkesen táncoltak az igazi, „tősgyökeres” román rave, house és hip-hop zenének számító dalokra. És nem hiszem, hogy ez csak észletelt eset lett volna. Ha valaki kétkedik mindebben, elég, ha egyszer belehallgat a magyar többségű városokban működő kereskedelmi rádiók zenes kánvámságműsoraiba, hogy megállapítsa, milyen magas arányban kérnek román számokat a magyar fiatalok.

Igéneiket és elvárásaikat kielégítő alternatív modellek hiányában a magyar fiatalok másfelé orientálódnak, és másfelé megnyilatkozási formákat keresnek. Most nem részletezem, hogy ez milyen mértékben természetes vagy nem természetes jelenség. És azt sem hiszem, hogy emögött gazdasági okok állnának, hiszen az erdélyi magyar magánszféra legalább annyira dinamikus, mint az ország többi részén működő. Sokkal inkább hiszem, hogy itt a prioritások mások (amit az erdélyi és bánági vállalkozók esete is igazol, akik labdarúgásban nem fektetnek be). A magyar fiatalok számára felkínálható alternatív, pragmatikus politikák, pontosabban ezek hiánya, még okozhat hosszútávú és nem csak kulturális téren egy-két meglepetést az RMDSZ vezetőségének (ezért például a legutóbbi helyhatósági választásokon tapasztalt gyergyószentmiklósi és székelyudvarhelyi fiatalok „disszidens” magatartását nem kellene leszűkíteni az azonos-

ságtudat szolidaritásának csökkenésére). Ráadásul a két közösség viszonyát hosszasan és egészségesen elősegítő elképzeléseket anélkül lehetne ráépíteni a román és magyar fiatalok eme kulturális hasonlóságára, hogy bármelyikük etnikai komponense meggyengülne. Mint ahogy korábban említettem, a történelem mostanig bátorított formájapolarizációhoz vezet. Talán meg kellene találni, hiszen léteznek, azokat a narratívákat, amelyek normalizálnák ezeket a viszonyokat. A történelmi diskurzus pozitív értelemben is használhatná a többes szám harmadik személyt – mindkét oldalon.

Ebben az összefüggésben a modern paradigmába való beáramlás a magyar fiatalok részéről közömbösséget és érdektelenséget vált ki mind az RMDSZ legitimáló diskurzusával szemben, mind a szervezetenek a közösségi történelemhez való visszahívásai kísérleteivel szemben. Ez kihathat a „mai fiataloknak” az erdélyi magyar közösségbe való szélesebb értelemben vett integrációjára is. Visszatérve eredeti gondolatunkhoz, a városi terek felosztása és átalakítása során az államférfiak (!), nemzeti költők vagy más történelmi személyiségek iránt megmutatkozó túlzott figyelem (mint valami új keletű felvilágosodás) a többségi nemzet ama mentalitásával mutat alapvető hasonlóságokat, amelyet gyakran és jogosan éppen a magyar kisebbség szokott bírálni. A kérdések ekképpen történő kezelése azt igazolja, hogy a városi terek szimbolikus felosztása esetében (is) zérus összegű játékkal állunk szemben.

Mivel jobban ismerem, példaként Marosvásárhely esetét fogom a továbbiakban tárgyalni. A város nem is oly rég csinos és virággal teli képét manapság bizonyos értelemben beárnyékolják az „interetnikus konfliktusokra” vagy a „kétnyelvű táblákra” történő hivatkozások. Természetesen jogosan – mondhatná egy nyílt gondolkodású és érzelmileg semleges ember. Nyilván léteznek pozitív dolgok is, a város lakói számára a legkézzelfoghatóbb és legaktuálisabb „tipikus”, illetve – magatartás és mentalitás szempontjából – mármár „banális” példáját a román labdarúgó-válogatott edzője, Bölöni Laci szolgáltatja (ő mindenképp pozitív példa marad, függetlenül a Magyarországgal még sorra kerülő mérkőzések kimenetelétől:-).

A település összes eddigi elnevezései – a régi *Novum Forum Sycolorum*-tól kezdve a mai *Marosvásárhely*, *Tîrgu Mureș* vagy *Neumarkt*ig – valamilyen módon a *vásárra* mint tevékenységre és térbeli elhelyezkedésre utaltak. Ez viszont néhány évtizeddel ezelőtt, a Ceaușescu-rendszer betelepítései következtében megszűnt. A város lakossága ugyanis 1956 és 1977 között gyakorlatilag megkétszereződött, és e gyors változásokkal egy időben átalakultak etnikai és vallási arányai is (a demográfiai változásokat lásd a mellékelt két táblázatban). Mindez azonban mesterségesen történt, hiszen az idevágó szakirodalom szerint a városok általában nem véletlenszerűen növekednek és fejlődnek, hanem a földrajzi, társadalmi, gazdasági vagy pénzügyi környezet előnyös feltételeire adott válaszoknak megfelelően. A centralizált ellenőrzéssel jellemezhető egypártrendszer idején nem mehettek végbe természetes, azaz a korábbi, helyi társadalmi feltételekre épülő folyamatok.

Így az előbb említett két évtized során a marosvásárhelyi terek felosztása sem spontánul, a történelmi fejlődésnek megfelelően, hanem a kor szellemének megfelelően történt, tervezett módon. A lakosság etnikai tagolódása, a román és magyar közösségek inkább párhuzamos, semmint összetartó léte a városi terek elrendezésében is visszaköszön.⁸ Az elkülönülés tehát nemcsak a kereskedelmi vagy politikai szférában, hanem a városi mintákban, az identitás köztetekre való kivetítésének szintjén is létezik. Minden városnak elkészíthető az eltérő, akár ellentétes társadalmi jellegzetességeken alapuló térképe. Marosvásárhely esetében ezek az elkülönülések gyakran etnikai vonalak mentén történnek. Míg a magyarok a még valamennyire létező helyi *status quo*-t szeretnék megőrizni, és ennek megfelelően a történelmi Erdélyhez tartozó város képét újra kialakítani, addig a románok – a fejlett országokba érkező elsőgenerációs bevándorlókhoz hasonlóan – az általánosabb nemzeti szimbólumokat használják. A különbség tehát a nosztalgiaik eltérő formáiban van, és nem abban, hogyan látják azokon keresztül a város jelenét.

Egy olyan korban, amikor a számítógépek neveltségessé teszik a memóriát, az emlékezet marosvásárhelyi közterekben fizikai – mert tapintható, látható – alakzatokban való „klónozása” vagy „szimulálása” a két fél közeledésének kölcsönös elutasítását sugallja. Egy ilyen *feles társadalomban* (ahol a románok és magyarok aránya körülbelül 50-50 százalék) a versengés – hogy egy divatos televíziós játék kifejezését használjam – nem szolgálhat „mentőövként”, hanem virtuális, földalatti formákat ölt, míg a társadalmi együttműködés hátterébe szorul. Röviden, mindkét közösség frusztrációra és agresszióra⁹ o kot adó tényezőként értelmezi a másikat, és visszazuhan egy olyan múlt emlékvilágába, amikor még többségi volt, vagy zavartalan társadalmi feltételek közepette élt: a magyarok a helyi, a románok pedig a nemzeti történelemben menekülnek. Marosvásárhelyi látszólag egyre kisebb mértékben gondolják magukénak az ott lakók. Az azonosulás szintjén a magyarok úgy érzik, a város *már* nem az övék, a románok pedig azt, hogy *még* nem az övék.

Egy város építészeti jellegzetességei és terei a különböző társadalmi csoportok harcának és konfliktusainak kifejeződései.¹⁰ Másképp fogalmazva, a városi környezet az egymással versengő társadalmi

erők szimbolikus és térbeli helye. A városi tér átstrukturálásának konkrét színjén a helyi politika és a történelmi visszatükröződés egymást feltételezi. A kollektív emlékezet *lift*ing-jei (mint ahogy írásom elején említettem: a templomok, utcanevek, szobrok, emléktáblák stb.) Marosvásárhelyen különös dinamikával rendelkeznek, és e közösségi nekibuzdulás¹¹ 1989 utáni elterjedésének megvannak a maga sajátosságai is. Egy szobor felállításra például az „ellenfél” hallgatólagos beleegyezésével történik, ami azt jelenti, hogy majd ő is elkészítheti a maga szobrát. Ez még akkor is így történik, ha más és más helyi jelentőségű és politikai irányultságú személyiségekről van szó (mint például Antonescu marsall és Bernády, a város volt polgármestere).

Marosvásárhely esztétikája már régen nem csábító, és ma inkább elgondolkodtatja, mint magával ragadja az embert. A járókelők itt ma már nem találnak műzsákat, szenteket ábrázoló szobrokat, artézi kutat vagy valamilyen absztrakt alkotást; és nem láthatnak olyan szobrokat sem, amelyek a városnak hajdan varázst adó nagy névtelen emléktét idézik fel. Ellenben megnézhetik az ismeretlen katona, a többé-kevésbé romantikus költők vagy az alternatíváknak egyáltalán nem nevezhető történelemtankönyvekben szereplő hősök szobrát (A második világháború előtti – identitáskreálástól át nem hatott – építészeti a kommunista időszak termékeivel szemben talán éppen azt sugallja, hogy a század első felének építészeti legalább tudták, hogy európai kontextusban kik vagyunk, illetve hol vannak a korlátaink – vessük össze például a neobarokkos Peleş-kastélyt a Nép Palotájával vagy a majdani Nép Katedrálisával).

Aszimbolikus területek elválasztóvonalainak köszönhetően Marosvásárhelynek ma két központja, két *axis mundi*-ja van. A két központ azonban nem úgy különül el, mint ahogy az másutt történelmi szokott, azaz az egyik kulturális-történelmi, a másik pedig a pénzügyi központ. A mi esetünkben a két főtér a közösségi elkülönülés eredménye: egyrészt van egy „magyar” központ, ez magában foglalja a Petőfi teret (ez az a hely, ahol a magyar forradalmár annak idején beszédet tartott a helybelieknek), amelyet a városnak arcél adó egykori polgármester, Bernády György szobra ural, továbbá ide tartozik egy övezet, amelyben többek között Borsos Tamás szobra, a középkori vár és a református és római katolikus egyházak épületei található. Másrészt létezik egy „román” központ is, ahol Nicolae Bălcescu és a város egy másik korábbi polgármestere, Aurel Dandeanak a szobra, a görög katolikus egyház épülete, a Grand Hotel, a (Brâncoveanu-stílusban épült) jelenlegi Városháza, valamint néhány, a nyolcvanas években készült épület áll. Mivel ez a tér még „nincs befejezve”, sokkal eklektikusabb, és kevésbé egységes, mint a „magyar főtér”. A két terület között található a város tényleges, történelmi főtere (a jelenlegi Rózsák tere). A téren található sétány (a valamikori vásárok tényleges helye) két oldalán végighúzódó korabeli vagy újabb épületek olyan viszonylagos építészeti sokféleséget mutatnak, amely igazolja a város folyamatos nyitottságát a különböző építészeti irányzatokkal és stílusokkal szemben. Etnikai értelemben ez a sokféleség az egyes időszakokban tapasztalható sajátosságra való törekvés képét mutatja. Ennek „pillérei” a Kultúrpalota, a (múlt század elején épült) jelenlegi Prefektúra és a római katolikus egyház épületei, illetve (az 1928-ban épült) ortodox templom és a (hetvenes években az egykori

Ferenc-rendi templom helyén felhúzott) Nemzeti Színház. Ezt az építészeti együttést egészíti ki Avram Iancu, a (kommunista időszakban felállított) ismeretlen katona, valamint (az 1989-ben felavatott) Romulus és Remus szobra.

A marosvásárhelyi történelmi főtéren a különböző korszakokban végezhajtott építészeti „át- és beültetések” dinamikája korábbi eredetű. Valamikor ebben az övezetben más szobrok (Kossuth, Bem tábornok, Sztálin), artézi és éneklő kutak (gondoljunk csak a Bodor Péter-féle nagyszerű mérnöki ékszerre, amelynek másolata ma történetesen a budapesti Margit-szigeten található) és székyei kapuk is álltak. A tér környező utcáinak névátváltásai is sokatmondóak. Hajdan Kossuth Lajos, Hunyadi és Rákóczi Ferenc (ma Călărăși, Mihai Viteazul és Avram Iancu) utcák voltak, a második világháború idején Hitler tér (ma Bolyai tér), 1989-ig pedig Lenin (ma egyébként Forradalom) utcát is találhattunk. És még nem is említettem a trikolórok tömegét, a kétnyelvű táblák hírhedt harcát stb. Valószínűleg nincs is rá szükség...

Fordította: PAPP Z. Atila

Jegyzetek

- Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare. 1918–1930*. București, Humanitas, 1998.
- Az állatvilágban is előfordul, hogy egy tóban bizonyos halfajták, rovarok vagy más szervezetek közötti harc azzal ér véget, hogy a legerősebb faj elfoglalja a központi részeket, a többieket pedig arra kényszeríti, hogy a szélső területeken éljenek. Ez a felosztás mindaddig változatlan marad, amíg egy másik, erősebb faj meg nem szerzi a központi részeket.
- Matei Dogan és Dominique Pellasy, *Cum să comparăm națiunile*. București: Alternative, 1993.
- Manuel Castells, *The City and the Grass Roots: A Cross-cultural Theory of Urban Social Movements*. London: Edward Arnold, 1983.
- Edward T. Hall, *The Hidden Dimension*. New York: Anchor Books, 1996.
- Sabin Manuilă, *Aspect dempgraphiques de la Transylvanie. La Transylvanie*. Irina Livezeanu (id. mű).
- A (bécsi) Belvedere ugyanis az a hely, ahol 1940-ben aláírták a Bécsi Döntést (vagy Diktátumot).
- Peter L. Berger és Thomas Luckman, *Construirea socială a realității*. București: Univers, 1999.
- Ügygondolom, szükséges megjegyznem, hogy a „városi tér” kifejezés itt nem a legmegfelelőbb, és használata óvatosságra int, ha figyelembe vesszük, hogy a kifejezésnek a szakirodalomban milyen jelentései léteznek. Aszakirodalomban ugyanis a város és a városi életmód olyan települések alapján fogalmazódott meg, mint például Chicago, London vagy New Delhi. Ezekhez képest Marosvásárhellyel és az összes román városal kapcsolatban jó esetben is csak... városias terekről beszélhetünk. A román városi tereket alapvetően nehéz a városzociológia vagy antropológia fogalmaival leírni. A volt KGST-országok városainak kommunista időszakban történt központi tervezésén, a magántulajdon felszámolásán, a társadalom családra és nem egyénre való leszűkítésén, stb.-n alapuló átalakításait a nyugati szakemberek külön témaként kezelik. A városok fejlődésének Kelet/Nyugat dualitásán alapuló tényezőit figyelembe véve (pl. közösség/egyén, állami szféra/magánszféra, egalitarianizmus/sokféleség) a nyugati szakkönyvek külön fejezetekben tárgyalják a volt szocialista országok városi jelenségét.
- Bodó, Cosmeanu, Mátéffy és Mărginean, *Alter/Ego tîrgumureșean*, in: *Alter*, 1995/1.
- Castells, id. mű.
- 1989-től Marosvásárhelyen 7-8 szobrot és ugyanannyi templomot emeltek (beleértve a be nem fejezettek is).

1967; Marosvásárhely, műfordító, a marosvásárhelyi *Grupul de Monitorizare și Analize* elnöke; *Antinosztalgia: milyen magyarok a román nyilvánosságban*, Limes, 2001, Tatabánya.

Év	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb (összesen)	Zsidó, jiddis	Roma	Ukrán	Szerb	Szlovák
1850	7855	472	6488	241	654	202	285	-	-	-
1880	12883	677	11370	524	312	-	144	-	4	11
1890	14212	669	12785	442	316	-	436	-	5	19
1900	19522	1864	16705	686	267	-	-	-	2	72
1910	25517	1717	22790	606	404	-	-	2	17	32
1920	30988	3947	23178	446	3417	3246	-	-	-	-
1930	38517	9795	22387	632	5703	4828	400	55	18	36
1941	44933	1756	42087	378	712	514	114	7	6	11
1948	47043	11007	34943	72	1021	762	-	-	-	-
1956	65194	14623	48077	263	2231	1843	208	4	11	13
1966	80912	22254	57144	436	1078	769	129	7	9	17
1977	127783	44491	81234	773	1285	514	604	10	9	9
1992	161216	74549	83239	554	2874	155	2597	14	5	6

Év	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Református	Evangelikus	Unitárius	Izraelita	Egyéb (összesen)	Baptista	Pünkösdistá	Adventista
1850	7855	38	432	2051	4893	175	64	202	-	-	-	-
1857	9263	60	396	3068	5205	203	94	236	1	-	-	-
1869	12678	157	636	3752	6864	263	219	773	14	-	-	-
1880	12883	197	621	3757	6784	335	304	847	38	-	-	-
1890	14212	172	741	4002	7530	391	346	1024	6	-	-	-
1900	19522	1033	1352	5532	8915	556	470	1658	6	-	-	-
1910	25517	761	2222	7220	11282	604	667	2755	6	-	-	-
1930	38517	4501	5286	8029	13534	690	1024	5193	260	39	-	82
1941	44933	838	2433	13127	20122	779	1837	5693	104	43	-	-
1992	161216	68156	4822	24643	53483	559	4508	154	4891	350	885	888

¹Varga E. Árpád, *Erdélyi etnikai és felekezeti statisztikája* (I. Kovászna, Hargita és Maros megye). Népszámlálási adatok 1850–1992 között. Csíkszereda, 1998, Pro Print.

Európa egyik provinciájának története

Véleményem szerint a *Cronologia Europei centrale (1848–1989)* [Közép-Európa kronológiája (1848–1989)] az a könyv, amely a közép-európai „provincia” történelmét tartalmazza. A temesvári A Harmadik Európa Alapítvány kiadói programja keretében jelent meg, amely sorozat szerkesztői Adriana Babeți és Cornel Ungureanu. A kötetet, mely az idén látott napvilágot a Polirom Kiadónál, Nicolae Bocsan és Valeriu Leu szerkesztette, de szerzői között ott találjuk Stelian Măndruțiu-t, Radu Mărzát és Rudolf Grafot is. A közelmúltban mutatták be Nagyváradon. Május 8-án és 9-én Ion Simuț irodalomkritikus, egyetemi tanár, dékán helyettes meghívta A Harmadik Európa csoport vezetőit és kiadójukat, Silviu Lupescut, a nagyváradi egyetem bölcsészkarára. Négy nagyon érdekes irodalmi és történelmi tárgyú konferencián vettünk részt – például a Balkán mint Közép-Európa ellenpontja és a közép-európai regény témával –, és ugyanennyi könyvbemutatón. Nem kevesebb mint tíz, ugyanennek a kérdésnek szentelt könyvet is kiállítottak – a szerzők közül Michael Pollak, Jacques Le Rider, Tony Judt, Carl Schorske, William M. Johnson nevére emlékszem.

A *Kronológia* voltaképpen az ausztriai, magyarországi, csehországi, szlovákiai, jugoszláviai, lengyelországi, itáliai és romániai események egymás mellé helyezése. Mindenekelőtt felsorolják benne a térség politikai eseményeit, de olyan adatokat is, amelyek ritkábban a kultúrára, gyakrabban az itteni egyházakra, a létrehozott intézményekre, a törvényhozásra, a tudományos felfedezésekre vonatkoznak. Az információt évre, hónapra és napra adják meg, így ugyanazon oldalon egyetlen kiterjedt térség tükröződik állandó mozgásban. Közép-Európa történelme maga is elég dinamikus: az itteni népek állandó forrongásban vannak, gyakran változnak a határok, a népességek státusza ugyanannyiszor változik, verekednek és kibékülnek egymással, emlékeznek és felejtenek. De mindenekelőtt az egyidejűsége figyelhetünk fel. A kor szelleme minden térségben egyidejűleg nyilvánul meg és érződik. A nagy eseményeket ideológiai előkészítés és politikai mozgalmak előzik meg, úgyhogy ki lehet számítani ennek a meghatározottságnak tartamát egészen az elkerülhetetlen végéig. A könyv közös, informatív jellegű olvasást éppúgy megenged, mint különböző szintű elemzést. Nagyon világosan jelennek meg az 1848-as mozgalmak, nemzeti identitások kialakulása, a szélsőségek és az 1945 utáni szovjetesítés kérdései. Lépésről lépésre beszívórog a szociáldemokrácia, miközben a hegemoniai törekvések előre és hátra mozdulnak el. Az intézmény azonban stabil, és ebből tanulhatnánk valamit.

Közép-Európa Nyugat és Kelet között helyezkedik el. Egyazon időben központ és provincia attól függően, hogy a térség népei elismernek-e egy központot, vagy magukat tartják-e (önmaguk számára elégséges) központnak. De ebben az esetben provinciának lenni Európában nem jelent értékítéletet. Leginkább jelenti, hogy Európa többközpontú, regionális. A birodalomban nyilvánvaló volt a központ és a provincia közti politikai vetélkedés. De éppen ilyen nyilvánvaló volt a császárság szerepe a provincia modernizálásában és fejlődésében, egy urbánus modell kialakításában. A kultúrák átjárhatósága – megfigyélhető ebben az esetben a Bánság konstrukciója – szintén jó példa a holnap Európája számára. A Bánságban körülbelül 24 nyelvet beszélnek, és legkevesebb 10 vallás él együtt. De Közép-Európa csupán egy kulturális térség. Soha nem tartotta kezében Európa politikai, gazdasági vagy katonai erejét, és az itteni népek, más státus után sóvárogva, bekapcsolódtak a nagyobb konfliktusaiba.

Magyarország úgy jelenik meg, mint valóság Közép-Európa szereplője. 1848-ban és a kiegyezés után a magyarok mindig a gőg kártyáját játsszák ki, olyan módszerekkel, amelyek gyakran a bomlasztás határát súrolják. Az ebben a kronológiában lejegyzett események nekem azt sugallják, hogy a magyar gőgnélkül, anélkül a félelem nélkül, amit ők a szomszédjaikban ébresztettek, a birodalom a mai napig fennmaradt volna mint modern föderáció, mint egy nagyobb, szebb, változatosabb Németország és nem csupán úgy, mint „a modernség utolsó utópiája” (Vladimir Tismăneanu). Lehet, hogy akkor nem tevődött volna fel ilyen hevenyen és romantikusan az etnicitás problémája. Az etnicitás azért marad probléma, mert továbbra is politikai fogalmakban és a térséggel összefüggésben itéli meg, és nem mint kulturális fogalmat, amivé akaratunkkal vagy akaratunktól függetlenül válik.

Megkérdézték megfogalmazódtak-e valamilyenfajta feltevések a nagyváradi kollokviumon. Mint például, hogy Európa ilyen típusú regionalizálása-e a cél. A Harmadik Európa nem propagandisták, hanem kutatók csoportja. Számukra Európában nincsenek határok. Se régiók, se újak. Elfoglaltságuk kulturális, akadémikus jellegű. Igazi hazafias tett kulturális határainkat a lehető legmesszebb kitolni, vizsgálni kapcsolatait, bár ha az irodalomra gondolok, mintha Slavici és Rebreanu közelebb álltak volna ahhoz, amit tőlünk közvetlen Nyugatra írtak, mint mi állunk ma. Ha azonban a sokat megért csoport óvakodik attól, hogy politikai szempontok szerint vizsgálódják, a *Kronológia* az említett meghatározások összekapcsolásával roppant egyszerű dolgot közöl velünk: attól a perctől kezdve, hogy egy eszme egy egész térségben általánossá válik, nagyon kevés idő telik el megvalósulásáig. (Traian Ștef)

Temesvári hírek

Egész sor jelentős vidéki egyetem kiadványáról jóformán szó sem esik a központi sajtóban. Ezek a folyóiratok csupán szakemberek szűk körében ismertek, bár sokkal nagyobb visszhangot és sokkal szélesebb körű terjesztést érdemelnének, legalábbis a (sajnos egyformán!) ismeretlen cikkek, viták, javaslatok, rögzítések, szereotípiák, projektekbe való bemerévedések, ideatikus vakmerőségek iránti érdeklődés következtében.

Itt van például a temesvári Nyugati Egyetem Bölcsészeti, Filozófiai és Történelmi Karának évkönyve, a *Studii de istorie a Banatului* (XXI–XXII, 1997–1998). Figyeljük meg mindenekelőtt azt az elcsépelet grafikai és nyomdai önmivetelezést, amely az említetten kívül még olyan sok hasonló kiadványt jellemel (negatíván). Szólni kell még a kiadvány megjelenésének ritmusalaposságáról (2000-ben jelenik meg az 1997–98-as szám), ami szintén meghatározó majdmindenik hasonló jellegű kiadványra. Ez azt jelenti, hogy a szóban forgó szerkesztőségek a kimondottan szervezésbeli nehézségeken kívül (amik elsősorban az anyagleadásának idejére vonatkoznak) pénzügyi nehézségekkel is küzdenek. Megfigyelhető, hogy a nyugati egyetemi kiadványok grafikája hagyományosan elegáns és mértékletes, amihez hozzáadódik a kifogástalan szerkesztés és tördelés, a papír gyakran kiváló minősége, ami együttvéve különlegességet és egyéniséget kölcsönöz az említett kiadványoknak.

Az említett folyóirat mindazáltal változatos és tartalmas. Említsük meg először Doina Benea, Mihai Maftciu, Ion Ionescu, Călin Timoc vagy Marius Grec, Mircea Mare vagy Simona Regep által jegyzett régészeti cikkeket. Annak a kulturális-politikai vonalnak a szempontjából, amelynek a *Provincia* elkötelezettje, és amelyek regionális identitásról folyó viták forrásai lehetnének, érdekesek Mihaela Visceanu és Adriana Buzilă írásai a bánsági barokk művészetéről és máig tartó fejlődéséről. Victor Neumann a *Temesvarer Nachrichten* című újságról írt kismonográfiájában a régió kultúráját vizsgálja a modern kor kezdetén, Marlen Negrescu számba veszi a XIX. század végének néhány, Temes vármegye közigazgatására vonatkozó törvényalkotást, Ioan Munteanu Alexandru Mocioni politikai tevékenységének haladó fogalmairól ír.

Vasile Rămneanu tanügyben kialakult román–jugoszláv kapcsolatokról kimutatja, hogy azok távolról sem voltak olyan idillikusak a Bánságban, mint ahogy az a közvélemény hiszi. Ez is olyan szereotípiák, amely külön vizsgálódást érdemel.

Ami a Bánság kapcsolatát illeti a Mária Terézia császárnő idejéből felvilágosodással, Victor Neumann a fentebb említett kismonográfiájában tömör áttekintést nyújt a helyi kezdeményezésű temesvári német nyelvű sajtó kezdeteiről – ezeknek a kezdeményezéseknek egy része a Birodalom nagyvárosaiban is visszhangra talált.

A *Studii de istorie a Banatului* című folyóirat megjelenésének jelentősége „régiségében, az információk tartalmában, a terjesztett eszmékben, a múlt és a régőlakosságának fejlődése iránti érdeklődésben” áll. A közölt részletek önmagukban véve is érdekesek a kor ideológiájával összhangban álló, éppen a császári hatóságok által támogatott kulturális emancipáció történelme szempontjából. „A Mária Terézia császárnőnek tett ajánlások és II. Ferenc 1768-as, egy német nyelvű és egy román és szerb nyelvű nyomda létrehozására tett javaslatai eredményeképpen Mathaus Joseph Heimerl lefektette egy ilyen bánsági intézmény alapjait, és egyúttal *Temesvarer Nachrichten* (Temesvári hírek) címen kinyomtatta az első regionális kiadványt. Az újság Mathaus Heimerl tervei alapján és Clary und Altringen gróf, Temesvár közigazgatása elnökének és a Bánság guvernátorának támogatásával 1771. április 18-án jelent meg. Modelljeit a bécsi, pozsonyi és pesti újságok szolgálták.” (*Studii de istorie a Banatului*, 121. o.)

Victor Neumann egekbe kószó J. J. Ehrlernek egy írását is közli, amelyet az „a bécsi udvar kezdeményezte közigazgatási reform tervének kidolgozására” tett javaslatok tartalmazó jelentéséből közölt. Ez a jelentés, Fr. Grisellini írásával együtt, érdekes kezdetét jelenti a Bánságról szóló történelmi írók sorának. Ehrler sorait egyébként ma is érdemes elemezni. Egy olyan reformpolitika néhány gondolatát és elképzelését tartalmazza, amelynek sikerült meghaladnia mostani politikánk dilemmáit, azt, hogy nem tudja közös nevezőre hozni a szavakat, a szándékokat és azok beteljesülését. (D. V.)

A provincia és az irodalmárok központja

A *Șeaua* (LII évfolyam, 2001, 1. szám) ez évi első anketáját a központ versus provincia témának szenteli (*Centru versus provincia*). Vezércikkében Adrian Popescu költő, a folyóirat új főszerkesztője, az ellen hadakozik, amit „a központ, valamint annak presztízse folyamatos demitizálásának” nevez. Véleménye szerint „Nem zárható be magad a provinciális gögbe anélkül, hogy nevéssé ne váljál ennek az évezrednek a kezdetén, amikor egyre jobban elterjed az internet és a többi nemzetközi kommunikációs eszköz. Függetlenül attól, hogy Erdélynek vagy Bánságnak nevezik-e, nem alakítható át provinciátat megfelelő és önellátó országgá az országban”. A szerző természetesen nem feledkezik meg arról a tényről, hogy nem provinciális gög miatt kapcsolódott le a mai Románia annyi falva az elektromos hálózatról. Mint ahogy sok falusi iskola is egyetlen telefonvonal hiánya miatt nem jut hozzá az internethez és a többi nemzetközi kommunikációs eszköz használatához. Ezeket a helyeket az emberek inkább szükségből, mint szándékból törekednek az önellátásra. Persze megtörténhet az is, ugyebár, hogy a központ jobban osztja el az adókat, s ezáltal csökkenti valamennyire a provincia „önellátó gögjét”.

Ismert kolozsvári irodalmárok válaszolnak az anket kérdésre: Adrian Marino, Ioana Bot, Monica Ghet, Ovidiu Pecican, Mihaela Urșu, Ion Vădan, Ioan Mușlea és Ion Pop. Eggedül Lucian Vasiliu sorai érkeznek az erdélyi metropolis határain kívülről, mintha az ország provinciája csupán Erdélyre szorítkozna. A megfogalmazott vélemények nagy érdeklődésre tarthatnak számot. „A többközpontúság... a megvalósulás felé halad” (A. Marino). „Az a gorsaság, amellyel honfitársaim időnként provinciálsként skatulyáznak be (azok akik számára bárki, akinek át kell haladnia az Északi pályaudvaron ahhoz, hogy velük beszélhessen, gépiesen alacsonyabbrendűnek vagy idegennek számít), mindezek a »cében belüli« apróságok nekem, az erdélyinek beszélőpartnereim azon problémáiról árulkodnak, amelyek nem azonosak az én problémáimmal” (Ioana Bot). „A központ és a provincia felrobottak mesterséges határait” (Lucian Vasiliu). „... A kulturális lobi decentralizálása mind a két fél részéről drámaián megélt feszültséget okoz. Bukarest nem mond le könnyen néhány évtizede kezében tartott fölényéről” (Monica Ghet). „Meg kell mondani, hogy a provincia és a központ nemcsak megőrzi pontosan körülhatárolt státusát, hanem konfliktusos viszonyban is áll egymással” (Mihaela Urșu). „A provincia a központon belül és kívül is lehet” (Ion Vădan). „A *Provincia* (?) ámú – sajnos alig ismert – kiadvány megjelenése sokat ígérő nyitás a magyarok, románok és szászok közti valós párbeszéd kialakulása felé” (Ioan Mușlea). „A jelen pillanatban csupán megállapíthatom: amellet, hogy nyilvánvaló a »központ« és a »provincia« közti egensúly felborulása, nyilvánvaló ez utóbbi próbálkozása is, hogy bizonyos bátorsággal a színpad előterébe lépjen. Megismétlem azonban, hogy a közöttük levő viszony meghatározó eleme, szerintem, a jó értelemben vett decentralizáció, a számtalan ilyen vagy olyan kulturális rendezvény »felülről« való engedélyezésének vagy technikai stb. jellegű kérdések ugyan-csak »felülről« való dotálásának megszüntetése – mindez lehet, hogy elsősorban a túlzott pénzügyi centralizációtól, annak nehézkes, főtogató bürokráciájától függ. (Egy példa a kisebb centralizmus túlzott és káros fajtájából, haugan illik itt erről beszélnem, az a *Șeaua* folyóirat kötelezése arra, hogy Bukarestben tördeltesse és nyomtassa az újságot, aminek következtében számtalan hiba és kihagyás van benne, nyilvánvalóan néha a borítón is – ahogy azt munkatársaként és hűséges olvasójaként észrevettem –, hogy ne is beszéljünk arról, hány lapszám késik emiatt.)” (Ion Pop).

Készüljünk kolozsvári folyóirat kezdeményezését: lám, frissen és bátran foglalkozik nem mindenki számára kellemes témákkal. Mert tán nem azért maradtak a kolozsváriak jóformán egyedül ebben az anketban, mert a központi írók lusták voltak válaszolni... (O. P.)

Az oldalt fordította: HADHÁZY Zsuzsa

Előfizetés

A *Provincia*ra előfizetni a *Krónika* kézbesítőinél, a *Krónika* képviselőin, postai úton és a szerkesztőségben lehet (3400 Cluj-Napoca/Kolozsvár, Tebei u. 21., tel.: +40-64-420490). Az előfizetési díj 1 hónapra 5000 lej, 3 hónapra 13 000 lej. Postai előfizetés esetén az előfizetési díjat a következő címre kell elküldeni: **Fundația CRDE – Revista Provincia**, cont nr. 264100078588, Banca ABN AMRO BANK (Románia), Sucursala Cluj (3400 Cluj-Napoca, Calea Dorobanților nr. 70).

Külföldi előfizetés esetében az előfizetési díj 6 USD/3 hónap, amit a következő bankszámlára lehet befizetni: **Fundația CRDE**, cont nr. 264100078588 USD, Banca ABN AMRO BANK (Románia), Sucursala Cluj (3400 Cluj-Napoca, Calea Dorobanților nr. 70, SWIFT KÓD ABNAROBU).

PROVINCIA, magyar nyelvű kiadás

KIADÓ: Etnokulturális Kisebbségek Forrásközpontja

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: Ágoston Hugó, Bakk Miklós, Mircea Boari, Al. Cistelean (felelős szerkesztő), Marius Cosmeanu, Caius Dobrescu, Sabina Fati, Marius Lazar, Molnár Gusztáv (felelős szerkesztő), Ovidiu Pecican, Traian Ștef, Szokoly Elek, Daniel Vighi; **LA PSZERKESZTŐ:** Hadházy Zsuzsa; **ADMINISZTRÁCIÓ:** Ádám Gábor; **MUVÉSZEI SZERKESZTŐ:** Antik Sándor; **TÖRDELOSZERKESZTŐ:** Szabó Gyula; **KORREKTOR:** Benedek Sándor. **ISSN:** 1582-3954

Cím: 3400 Kolozsvár, Tebei u. 21.; tel.: 064-420-490, fax: 064-420-470; e-mail: provincia@edrc.osf.ro; web: www.provincia.ro

A *Provincia* bármely részének másolásával és a lap terjesztésével kapcsolatban minden jog fenntartva. Tilos a lap elektronikus terjesztése, feldolgozása és értékesítése a kiadó írásos hozzájárulása nélkül. Az első évfolyam a *Krónika* (magyar nyelvű kiadás) és a *Ziua de Ardeal* (román nyelvű kiadás) napilapok havi mellékleteként jelent meg.